

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Філологічний факультет
Кафедра української мови та славістики**

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Збірник наукових праць

Випуск 14

Рівне – 2025

*Рекомендовано до друку вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 8 від 30 червня 2025 року)*

Рецензенти:

Ніколаєнко Л. І., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу слов'янських мов Інституту мовознавства імені О. О. Потебні;

Мединська Н. М., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методик викладання, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука;

Деменчук О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Редакційна колегія:

Адах Н. А., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Антончук О. М., канд. пед. наук, доцент кафедри української мови та славістики РДГУ;

Архангельська А. М., докт. філол. н., професор кафедри славістики (секція україністики) Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка);

Вокальчук Є. Л., канд. пед. н., доцент, завідувач навчально-методичного кабінету Рівненського економіко-технологічного коледжу НУВГП;

Волос Н. П., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ (*гол. ред.*);

Гаврилюк Н. В., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Максимчук В. В., канд. філол. н., доцент, завідувач кафедри української мови і літератури НУ «Острозька академія»;

Мороз Л. В., канд. філол. н., професор, завідувач кафедри іноземних мов РДГУ;

Ніколайчук Г. І., канд. пед. н., професор, декан філологічного факультету РДГУ;

Павлюк Н. П., канд. пед. наук, доцент кафедри української мови та славістики РДГУ;

Ричагівська Ю. Є., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ (*заст. гол. ред.*);

Совтис Н. М., докт. філол. н., професор, завідувач кафедри української мови та славістики РДГУ;

Шкарбан Т. М., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ;

Шульжук Н. В., канд. філол. н., доцент кафедри української мови та славістики РДГУ.

Л 59 **Лінгвістичні студії молодих дослідників:** Збірник наукових праць. Рівне : РДГУ. 2025. Вип. 14. 229 с.

До збірника увійшли матеріали конференції, присвяченої пам'яті професора Каленика Шульжука та професорки Галини Вокальчук, зокрема статті молодих дослідників і провідних фахівців у галузі філології та лінгводидактики. У працях розглянуто актуальні питання граматики сучасної української мови, лексикології, проблеми мовної освіти, актуальні питання міжкультурної комунікації, мовно-літературні трансформації.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів-філологів, учнів шкіл.

Відповідальна за випуск – канд. філол. наук, доцент Н. П. Волос.

Видання здійснено в межах наукового проекту кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету «*Лінгвістичні студії молодих дослідників*».

НА ПОШАНУ СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ

ПРОФЕСОРА КАЛЕНИКА ФЕДОРОВИЧА ШУЛЬЖУКА

ТА

ПРОФЕСОРКИ ГАЛИНИ МИКОЛАЇВНИ ВОКАЛЬЧУК

Адах Наталія, Гаврилюк Наталія

**ЗАВЖДИ В ПОШУКАХ НОВОГО:
ТВОРЧОСВІТ ПРОФЕСОРА ГАЛИНИ МИКОЛАЇВНИ ВОКАЛЬЧУК**

Стаття присвячена науковому та творчому доробку доктора філологічних наук, професора Галини Миколаївни Вокальчук, чії дослідження у сфері оказіональної номінації та індивідуально-авторської неографії стали вагомим внеском у розвиток сучасного українського мовознавства. Наголошено на її лексикографічних працях, інноваційних підходах у царині неології. Звернено увагу на роль професора у формуванні молодого покоління дослідників.

Ключові слова: *неологія, неографія, оказіональна номінація, професор, доктор наук.*

The article is devoted to the scientific and creative work of Doctor of Philology, Professor Halyna Mykolaivna Vokalchuk, whose research in the field of occasional nomination and individual author's neography has made a significant contribution to the development of modern Ukrainian linguistics. Emphasis is placed on her lexicographical works and innovative approaches in the field of neology. Attention is drawn to the professor's role in shaping the younger generation of researchers.

Keywords: *neology, neography, occasional nomination, professor, doctor of science.*

Прагнення творити, вміння нестандартно мислити, знайти щось нове або побачити його у вже відомих явищах, об'єктах – саме ці риси найбільш виразно характеризують увесь життєвий шлях, зокрема і науковий, відомої в Україні та за

її межами вченої, доктора філологічних наук, професора **Галини Миколаївни Вокальчук**, яка у червні 2024 р., на жаль, пішла в засвіти...

Галина Миколаївна народилася 6 червня 1960 р. в селі Башмачка Солонянського району Дніпропетровської області в сім'ї Лідії Сергіївни та Миколи Васильовича Вискорків. Але в ранньому віці вона разом із батьками переїхала на Рівненщину, де 1981 року закінчила з відзнакою Рівненський державний педагогічний інститут за спеціальністю «Українська мова та література». Три роки Галина Миколаївна Вокальчук працювала вчителькою української мови та літератури в загальноосвітній середній школі № 1 м. Рівного, а в 1984 році її запросили до рідного педінституту викладати українську мову. Упродовж 2006–2010 років працювала на посаді професора кафедри української філології Національного університету «Острозька академія». Із 2010 по 2020 рік була завідувачем, а по 2024 – професором кафедри української мови імені проф. К. Ф. Шульжука в Рівненському державному гуманітарному університеті.

Наукові пошуки Галини Миколаївни були спрямовані у сферу оказіональної номінації та індивідуально-авторської неографії. 1991 року вона захистила кандидатську дисертацію «Оказіональна номінація осіб в українській поезії 20–30-х років ХХ століття», а 2009 – докторську – «Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття».

Упродовж років дослідницької роботи проф. Г. М. Вокальчук підготувала понад 200 наукових публікацій, з-поміж яких три одноосібні монографії: «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)» (Рівне, 2004); «“Я – беззразковості поет” (словотворчість Михайля Семенка)» (Рівне, 2006); «Словотворчість українських поетів ХХ століття» (Острог, 2008), і три – колективні: «Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах» (Рівне, Острог, Оломоуць, 2011); «Територія мови Тараса Шевченка» (Київ, 2016); «Досвід війни. Медійно-дискурсивний простір сучасної України» (Варшава, 2024).

Галина Миколаївна Вокальчук як науковець відома своїми творчими та інноваційними підходами до аналізу мовних явищ. Вона активно використовувала інтердисциплінарні методи для глибокого осмислення авторських новотворів. Одна з її останніх робіт пропонує новітній психолінгвістичний підхід до вивчення мови Тараса Шевченка, що значно поглиблює розуміння впливу неологізмів на мовну свідомість. Результати її досліджень є важливим внеском у неологію та стануть основою для майбутніх словників.

Власне лексикографічна робота була для неї визначальною. Дослідниця заснувала на Рівненщині дві лабораторії: лексикографічну – «Острозький неограф» (НаУОА) та неографічну – «NEOLEX-Рівне» (РДГУ). Галина Миколаївна уклала перший у слов'янській лексикографії зведений словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ сторіччя, у якому зафіксовано понад 6300 новотворів. Словник став складовою частиною монографії «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)» (Рівне, 2004), у якій «розкрито основні проблеми теорії okazionalnosti, проаналізовано головні етапи в історії дослідження неологічної лексики у вітчизняному мовознавстві» [1, с. 2].

В одному з підрозділів цієї монографії представлено теоретичні засади укладання словників авторських новотворів, зокрема запропоновано й обґрунтовано структуру словникової статті. У подальшому викладені в цій праці принципи лексикографування стали основою для створення та видання інших словників за редакцією Г. М. Вокальчук: «Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)» (Рівне, 2007), та дев'яти випусків серії «Українська індивідуально-авторська неографія»: «Проблеми й перспективи авторської лексикографії. “Регіональний” словник поетичних неолексем (Рівненщина)» (2008. Вип. 1); «Київські неокласики: словотворчість» (2009. Вип. 2); «Словотворчість шістдесятників. Ліна Костенко.

Микола Вінграновський» (2010. Вип. 3); «Словотворчість шістдесятників. Василь Стус. Ігор Калинець. Іван Світличний. Григорій Чубай» (2010. Вип. 4); «Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття» (2011. Вип. 5); «Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах» (2012. Вип. 6); «Словотворчість сучасних поетів Рівненщини» (2015. Вип. 7); «Індивідуально-авторські прикметники в поетичному дискурсі ХХ–ХХІ сторіч (лексикографічний аспект)» (2017. Вип. 8); «Авторська неологія поетів Рівненщини. Валентина Люліч і Наталія Демедюк» (2023. Вип. 9).

Галині Миколаївні пощастило працювати з молоддю. До неологічних досліджень вона активно долучала студентів. А найбільш натхненні неологією випускники вступали до аспірантури, і під керівництвом професора Вокальчук було захищено 5 кандидатських дисертацій: Н. А. Адах «Авторські лексичні новотвори в поезії Василя Барки: семантика, функції, прагматика» (Київ, 2009); Н. В. Гаврилюк «Словотворчість поетів-неокласиків у контексті поетичного мовлення 20–30-х рр. ХХ ст.» (Луцьк, 2010); В. В. Максимчук «Лексичні новотвори поетів Рівненщини середини ХХ – початку ХХІ сторіч» (Луцьк, 2014); О. В. Семенюк «Лексичні новотвори Павла Тичини: структура, семантика, лексикографічно-часові параметри» (Луцьк, 2015); О. Г. Радько «Індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ сторіччя» (Луцьк, 2017).

«Галина Миколаївна була і залишається для мене прикладом викладача, жінки, мами та людини. Пам'ятаю її мудрість, доброту, щирість, незмінний оптимізм та витончений смак у всьому. Проф. Г. М. Вокальчук навчила «видзьобувати» в поезії авторські новотвори, бачити красу у смислах, любити життя. Своїм багатим внутрішнім світом вона ділилася з усіма, хто її оточував. Завдяки відкритості, людяності Галина Миколаївна належала до тих людей, з якими відчуваєш справжній затишок, а здатність підтримати й надихнути допомагала повірити у власні сили. Вона заклала основи наукових кар'єр залюблених у слово майбутніх викладачів, формувала особистості молодих

дослідників. Завжди пам'ятатиму Вас, дорога Галино Миколаївно, з глибокою повагою і вдячністю долі, що звела нас» – спогадами поділилася Наталія Адах, аспірантка проф. Г. М. Вокальчук.

Дослідницька діяльність Галини Миколаївни Вокальчук має позитивний відгук у наукових колах. Лексикографічні напрацювання професорки та її учнів стають джерелом подальших студій науковців з усієї України. Можна згадати, наприклад, статтю доктора філологічних наук, професора, завідувачки відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України Євгенії Анатоліївни Карпіловської «“Аероплань, душе моя...” (Багатоликий okazіоналізм Павла Тичини)». У публікації вона зазначає, що «матеріал для роздумів про місце і роль okazіоналізмів у творчості Павла Тичини дають не лише твори поета, а й спеціальний, 5-ий, випуск лексикографічної серії «Українська індивідуально-авторська неографія» під назвою «Мовотворчість Павла Тичини у дзеркалі третього тисячоліття» (Острог, 2011). Його до 120-річчя від дня народження поета підготував колектив авторів під керівництвом Г. М. Вокальчук. Особливе значення для нашої дальшої розмови матиме вміщений у цій книзі «Словник авторських лексичних новотворів Павла Тичини», який уклала О. В. Кирилук, а зредагували С. Я. Єрмоленко і Г. М. Вокальчук. Його реєстр налічує 1097 слів. Цей словник подає палітру авторських слів, розмаїту за способом їх творення, формою, семантикою та призначенням, роллю в тексті. Його статті не містять тлумачень слів, проте контексти їхнього вживання дають змогу з'ясувати причини появи таких авторських новотворів, увиразнити думку П. Тичини, оформленню якої вони послуговували. Зіставлення з поширеними (узуальними, широко вживаними) словами, до якого часом вдається і сама укладачка словника О. В. Кирилук, виявляє й причини їхньої okazіональності, те порушення дериваційних правил, наслідком якого вони стали» [3, с. 27].

Як завідувач кафедри Г. М. Вокальчук налагодила тісну співпрацю

очолюваного підрозділу з українськими та закордонними науковими установами й закладами освіти, наприклад, з Університетом ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка), Інститутом української мови Національної академії наук України, Національним університетом «Острозька академія» та багатьма іншими. Галина Миколаївна вміла зацікавити як студентів, так і знаних науковців. Завдяки такій взаємодії було реалізовано низку оригінальних і результативних проєктів у сфері мовознавства та лінгводидактики, зокрема спільно з колективом кафедри української мови Житомирського державного університету імені Івана Франка до 200-річчя з дня народження Т. Шевченка створено навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів «Сучасна українська літературна мова : зб. вправ і завдань на матеріалі творів Т. Г. Шевченка» (Житомир, 2014), яку було перевидано 2016 року у відомому видавництві «Академія».

Плідною була ініційована Галиною Миколаївною співпраця кафедри української мови РДГУ з кафедрою славістики (секція україністики) Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка). Гарант і координатор співпраці з чеського боку – проф. А. М. Архангельська, з українського – проф. Г. М. Вокальчук. У межах щорічних реалізаційних угод між закладами вищої освіти виконано низку наукових проєктів, зокрема спільно організовані міжнародні наукові зібрання, опубліковані збірники наукових праць та колективна монографія.

Останній, на жаль, незавершений проєкт професора Вокальчук з'явився як реакція на російсько-українську війну. «Реалії /.../ повномасштабної війни суттєво вплинули на употужнення національної самоідентичності українців, їхніх морально-етичних пріоритетів, на специфічне ”ословлення” поведінкових стереотипів. Усе це знайшло своє відбиття в пошуках нових словесно-виражальних засобів на позначення нових реалій і понять. Результатом цих пошуків стали неологізми, які суттєво збагатили загальномовний український

лексикон досліджуваного хронологічного зрізу. Промовистий факт потужного вияву мовної стихії в реаліях російсько-української війни, емоційний стан нашої нації виразно виявляється в мовній реакції громадян на все, пов'язане з російською агресією, із утвердженням і самовідданим захистом українцями ідеалів свободи й миру в європейському та світовому масштабі. У мові засобів масової інформації (ЗМІ), у художніх (зокрема поетичних) текстах щоднини з'являються нові слова, що віддзеркалюють суворе сьогодення. Цілком закономірною і виправданою з наукового погляду є потреба зафіксувати й лексикографічно описати ці новотвори, у яких згодом читатиметься історія українського спротиву злу» [2, с. 95].

Результати наукової роботи проф. Г. М. Вокальчук мають також практичне застосування. Зокрема, 2020 року видавництво настільних ігор «Feelindigo» запропонувало Галині Миколаївні стати науковим консультантом для створення додатка «Мова-розмова» до всесвітньо відомої настільної гри «Кодові імена». До реєстру додатка увійшли авторські неологізми українських поетів XIX – XXI ст. із електронного ресурсу неографічної лабораторії «NEOLEX-Рівне». Додаток «Мова-розмова» сприяє вихованню мовно-естетичних смаків у сучасної молоді, розширює знання користувачів про невичерпні словотворчі ресурси української мови, лінгвальну креативність кращих представників вітчизняної літератури. Зацікавлення додатком підтверджують відеоогляди гри на ютуб-каналах (https://www.youtube.com/watch?v=w9lR_V2aLzI; <https://www.youtube.com/watch?v=zYrykCV3D90>).

Галина Миколаївна Вокальчук була ініціаторкою заснування збірника наукових праць «Лінгвістичні студії молодих дослідників» (РДГУ), який став майданчиком для оприлюднення перших наукових доробків передусім студентів, а також аспірантів з різних куточків України та закордоння, зокрема Чеської Республіки. Окрім того, проф. Г. М. Вокальчук була головною редакторкою збірника наукових праць «Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі

студії» РДГУ; членкинею редколегій збірників наукових праць: «Наукові записки. Серія «Філологічна» НаУОА; «Рідний край» Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; «Типологія та функції мовних одиниць» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Професійна майстерність і вагомі наукові здобутки Галини Миколаївни Вокальчук були відзначені на рівні керівництва університету, області та держави: нагрудний знак МОН України «Відмінник освіти України» (2006 р.); почесна грамота Рівненської обласної ради (2010 р.); Почесна грамота Рівненської обласної державної адміністрації (2013 р.); Премія голови Рівненської обласної державної адміністрації та голови Рівненської обласної ради за високий професіоналізм, значний особистий внесок у розвиток освітньої галузі області (2014 р.); Почесна грамота Рівненської обласної ради (2015 р.).

Творчий таланти Галини Миколаївни виявився не лише в науковій сфері, а й у художній. Вона професійно займалася фотомистецтвом і живописом, була членом Національної спілки фотохудожників України.

Зацікавлення фотографією мисткиня реалізувала в численних фотопроєктах: була учасницею XI Міжнародного салону художньої фотографії «Фотовернісаж на Покрову», «Я люблю своє місто, я люблю свій край», репортажної фотографії «LifePress Photo», онлайн-виставок фотографії та ін. Із 2014 р. з фотороботи Г. М. Вокальчук можна побачити в інтернеті на фотосайті (<https://photographers.ua/>), де вони отримують позитивні відгуки.

Емоційною і натхненною для пацієнтів є постійна фотовиставка «По цей бік трави» (фотографія проти раку), яка розміщена в Рівненському обласному протипухлинному центрі Рівненської обласної ради.

Оригінальним проєктом, який поєднав наукову та художню діяльність, є фотоальбом з елементами навчально-наочного посібника «У фокусі – орбіта “2616 Lesya”. Фотомандрівка від Звягеля до Сурамі», реалізований у лютому

2021 р. до 150-річного ювілею Лесі Українки. У посібнику історико-філологічний матеріал тісно переплітається з інформацією із царини фотомистецтва, культурології, етнографії тощо, а також представлено фрагмент «Словника авторських неологізмів Лесі Українки». Галина Вокальчук була авторкою окремих світлин та написала статті до фотографій, розміщених в альбомі.

Захоплення живописом Галина Миколаївна реалізовувала в Артстудії Анатолія Іваненка. Упродовж жовтня-листопада 2024 року в Галереї європейського живопису «Євро-Арт» відбулася виставка «Що лежить на серці. Мамаї і не тільки...» Галини Вокальчук. В експозиції було представлено понад два десятки картин. Авторське бачення образу козака Мамає спонукає відвідувачів замислитися над нашим минулим, сучасним і майбутнім.

Частинку своєї творчої душі Галина Миколаївна Вокальчук залишила в неографічній лабораторії «NEOLEX-Рівне», де відвідувачі мають можливість побачити деякі її художні роботи.

Література

1. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне : Перспектива, 2004. 524 с.
2. Вокальчук Г., Адах Н. Українська неологія доби російської агресії 2014–2023 років (лексикографічний аспект). *Досвід війни. Медійно-політичний простір України* : монографія / за ред. Світлани Романюк. Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2024. С. 95–111.
3. Карпіловська Є. «Аероплань, душе моя...» (Багатоликий okazіоналізм Павла Тичини). *Культура слова*. 2016. Вип. 1(84). С. 25–36.

Ричагівська Юлія

ГРАМАТИЧНІ ОБРІЇ ПРОФЕСОРА КАЛЕНИКА ШУЛЬЖУКА

У статті висвітлено основні віхи життя та наукової творчості доктора філологічних наук, професора К. Ф. Шульжука, який був багаторічним очільником кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Ключові слова: *К. Шульжук, мовознавство, синтаксис, складне багатокомпонентне речення.*

The article is about the life and scientific activity of Doctor of Philology, professor K. F. Shulzhuk, who was the long-time head at the Department of Ukrainian Language Rivne State University of the Humanities.

Key words: *K. Shulzhuk, linguistics, syntax, complex multicomponent sentence.*

Цьогоріч Рівненщина, наукова та педагогічна громадськість усієї країни вшановують 85-ліття з дня народження видатного мовознавця, із чиім іменем в україністиці пов'язаний розвиток синтаксичної теорії, дослідника актуальних питань вітчизняної граматики, автора підручників і посібників для вищої школи та освітян, мудрого керівника, наставника багатьох поколінь філологів – професора **Каленика Федоровича Шульжука**.

Минуло півтора десятиліття, як він відійшов у вічність, але добра пам'ять про нього живе в багатьох загальноосвітніх закладах і вишах України, де є педагоги, науковці, до професійної долі яких мовознавець доторкнувся чи як викладач із фаху чи керівник дисертації, як опонент на захисті чи автор відгуку на автореферат, рецензент наукових праць, порадник щодо теми дослідження.

Майбутній науковець народився 24 червня 1940 року на рівненському Поліссі в селі Погорілівка.

У 1958 році вступив до Ровенського вчительського інституту на спеціальність «Українська мова і література та співи». У віднайдених викладачами кафедри української мови РДГУ архівних матеріалах згадано студентську наукову конференцію, яка проходила навесні 1961 року. За її результатами спільне дослідження Каленика Шульжука і Тараса Гапончука як одне з найкращих рекомендували до друку у студентському науковому збірнику та надіслали на конференцію до Львова.

Отримавши диплом вчителя з відзнакою, майбутній мовознавець працював у сільській школі, проходив службу в армії. Та своїм життєвим покликанням визначив наукову творчість – і вступив до аспірантури Київського педагогічного інституту, де обрав тему дисертації «Звертання в українських народних піснях». Як засвідчують публікації тих років у журналах «Українська мова і література в школі», «Мовознавство», Каленик Федорович зосередився на дослідженні граматичної природи звертання, вивчав його структурні та стилістичні особливості; у цих роботах не оминав дискусійних навіть донині питань про зв'язок звертання із членами речення.

Відтоді головною темою студій Каленика Шульжука стала граматики, а досягнення в цій царині згодом привели його до визнання в науковому світі.

Кількарічну працю молодого вченого підсумував захист кандидатської дисертації (1969). Уже незабаром його, старшого викладача Миколаївського педінституту, запросили завідувати кафедрою української мови в Ровенському педагогічному інституті.

Майже чотири десятиліття – від 1971 року й до останніх днів життя – Каленик Федорович Шульжук працював у стінах нашого закладу: завідував кафедрою, був деканом філологічного факультету, а головне – служив науці.

У 1970-х рр. зосередив свою увагу на проблемі складного багатокомпонентного речення, дослідження якого на той час в україністиці вичерпувалося хіба лише кількома працями. Упродовж наступного десятиліття в наукових виданнях з'явилися численні публікації мовознавця, де він поглиблено, системно й всебічно вивчав обраний об'єкт.

Увесь цей доробок ліг в основу його монографії «Складні багатокомпонентні речення в українській мові» (1986). Чи не вперше в українській лінгвістиці вчений порушив питання про місце багатокомпонентних конструкцій у системі синтаксичних одиниць. Мовознавець розглянув набір конструктивних ознак, які впливають на встановлення моделей багатокомпонентних речень і вказують на їхню специфіку, порівняно з елементарним складним реченням. На підставі цього обґрунтував синтаксичний статус багатокомпонентних конструкцій як окремого різновиду в системі складного речення, уклав їхню типологію в українській мові, встановивши 13 моделей. Належну увагу Каленик Федорович приділив дослідженню синтаксичних зв'язків і семантико-синтаксичних відношень між частинами й компонентами поліпредикативних конструкцій, оскільки семантико-синтаксичний підхід до вивчення одиниць мови вважав одним із найперспективніших. Учений також наголосив, що складні багатокомпонентні речення за своєю семантикою та структурою, стоять до тексту ближче, ніж прості чи складні елементарні. Питання про зв'язок цих конструкцій із текстом та про особливості функціонування багатокомпонентних моделей у різних стилях сучасної української мови визначив як актуальні для подальших студій.

Своєю монографією «Складні багатокомпонентні речення в українській мові» науковець не лише поглибив та увиразнив теорію багатокомпонентності у вітчизняній лінгвістиці, а й окреслив перед собою нові граматичні обрії, які осягав своїм дослідницьким зором у наступні кілька десятиліть – уже після захисту 1990 року однойменної докторської дисертації.

Незадовго до цієї знаменної події невтомний мовознавець підготував посібник для вчителя «Складне речення в українській мові» (1989), бо перейшовши трудитися з учительської ниви на наукову, він не забував про школу, завжди розумів необхідність адаптувати досягнення високої науки до потреб педагога, який за допомогою Слова формує особистість учня.

1991 року Каленик Федорович отримав вчене звання професора, незабаром був обраний академіком Академії наук вищої школи України.

Але продовжив трудитися: багато публікувався у фахових журналах і видав навчальний посібник для студентів-філологів «Синтаксис складного речення» (2000), який уклав на засадах функційної науки. Праця унікальна тим, що вперше у виданні такого типу системно й повно представлені багатокomпонентні складні речення. Під керівництвом професора викладачі кафедри реалізували ще один важливий проєкт – підготували навчально-методичний посібник «Українська мова» на допомогу вступникам (уклад. К. Шульжук, О. Кузьмич, Т. Шкарбан, Н. Шульжук; 2008).

Проте головним у доробку професора для студентів став підручник «Синтаксис української мови», який 2004 року під грифом МОН України побачив світ у видавничому центрі «Академія». А вже за кілька років через надзвичайну популярність цієї праці у вишах та з нагоди 70-річного ювілею автора було здійснено перевидання.

Мовознавець започаткував синтаксичну школу, залучивши аспірантів до вивчення проблем багатокomпонентного речення. Під керівництвом професора та за його активного сприяння захищено 7 кандидатських дисертацій.

Упродовж 18 років Каленик Федорович був головним редактором фахового збірника наукових праць «Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії», який видавала кафедра української мови. Високий авторитет дослідника сприяв тому, що за ці роки в збірнику опубліковано близько 450 статей учених із різних міст України та викладачів нашого університету.

Науково-педагогічна діяльність доктора філологічних наук, професора Каленика Шульжука відзначена званням «Заслужений працівник освіти України», знаком «Відмінник освіти України», Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України, дипломом лауреата нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи України, почесними грамотами Рівненської облдержадміністрації.

Каленик Федорович Шульжук керував кафедрою української мови майже чотири десятиліття. 2010 року кафедрі присвоєно його ім'я, а для вшанування пам'яті професора започаткований проєкт «Лінгвістичні студії молодих дослідників», у рамках якого проходять наукові читання, конференції, виходять збірники наукових праць здобувачів освіти.

Викладачі нашої кафедри підготували низку публікацій про внесок видатного мовознавця в науку, а саме: «Ім'я в науці: професор К. Ф. Шульжук» (проф. Г. Вокальчук, доценти О. Кузьмич, Т. Шкарбан, Н. Щербачук), «Мовознавча школа професора К. Ф. Шульжука (до 80-річчя від дня народження)» (доц. О. Кузьмич), «Синтаксична концепція професора К. Ф. Шульжука» (доц. О. Кузьмич).

У 2019 році на фасаді навчального корпусу університету на пошану науковця відкрили пам'ятну дошку.

Професор К. Ф. Шульжук вписав своє ім'я в історію українського мовознавства як авторитетний науковець, дослідник граматичної теорії мови, а для своїх учнів і колег він став прикладом самовідданого служіння науці, яку називав творчістю.

Література

1. Вокальчук Г. М., Кузьмич О. О., Шкарбан Т. М., Щербачук Н. П. Ім'я в науці: професор К. Ф. Шульжук. *Динамічні процеси в граматиці і лексичному складі сучасних слов'янських мов* : зб. наук. праць учасників наук. конференції,

присвяченої пам'яті проф. К. Ф. Шульжука (Рівне, 19–20 травня 2011 р.). Рівне, Оломоуць, 2011. С. 4–7.

2. Півстоліття в мовно-освітньому просторі (до 50-річчя кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету) / Вокальчук Г. М. та ін. *Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії* : зб. наук. праць. Вип. 21 (3). Рівне, 2013. С. 3–24.

3. Шульжук Каленик Федорович : біобібліографічний покажчик / уклад. : С. Н. Грипич, М. П. Мельникович, І. Б. Шиховцова. Рівне : РДГУ, 2010. 78 с. (Академіки, доктори наук, професори РДГУ).

4. Шульжук К. Ф. Складні багатоконпонентні речення в українській мові : монографія. К. : Вища школа, 1986. 183 с.

Розділ 1

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГРАМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ЄС

Барчук Людмила

(Науковий керівник – Ричагівська Ю. Є., кандидат філологічних наук, доцент)

СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС ЯК РОЗДІЛ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ

У статті стилістичний синтаксис потрактовано як розділ лінгвостилістики, що вивчає виражальні можливості синтаксичних одиниць. Одним із центральних об'єктів для вивчення визначено синтаксичну синонімію, а порядок слів, форми прямої/непрямої мови наведено як засоби творення синтаксичних варіантів.

Ключові слова: *лінгвостилістика, порядок слів, пряма/непряма мова, синтаксичні синоніми, стилістичний синтаксис.*

In the article, stylistic syntax is considered a branch of linguistic stylistics that explores the expressive potential of syntactic units. Syntactic synonymy is identified as one of the central objects of analysis, while word order and the use of direct and indirect speech are presented as means of generating syntactic variants.

Key words: *linguistic stylistics, word order, direct and indirect speech, syntactic synonymy, stylistic syntax.*

Синтаксис – один із центральних розділів граматики, який вивчає способи поєднання слів у словосполучення й речення. Проте у площині стилістики він набуває додаткових вимірів – функційно-комунікативного, оцінного, експресивного. Ці параметри визначають сферу стилістичного синтаксису – галузі мовознавства, що досліджує функційні, емоційно-експресивні, комунікативні можливості синтаксичних структур у межах різних стилів мови.

Мета статті – окреслити стилістичний синтаксис як окремий розділ лінгвістичної стилістики.

Мовознавці зауважили, що стилістика найповніше реалізується на синтаксичному рівні, оскільки саме через синтаксис мовець виражає не лише зміст, а й інтенцію, ставлення до змісту, комунікативну мету [3, с. 221].

Стилiстика розглядає синтаксичні одиниці (словосполучення, речення, члени речення) не лише з погляду граматичних зв'язків, а й із погляду стилістичних функцій. Йдеться про синтаксеми, тобто синтаксичні одиниці, які виконують певні стилістичні ролі в мовленні, виявляючи функційно-сміслову, емоційну чи експресивну забарвленість [3, с. 221]. На відміну від лексичних одиниць, які можуть мати чітке стилістичне закріплення за певним стилем (наприклад, терміни – за науковим, розмовні слова – за розмовним), речення як синтаксичні структури універсальні за формою. Однак специфіка їхнього функціонування в текстах різних стилів дозволяє говорити про характерну стилістичну роль того чи того синтаксичного типу [3, с. 221]. Тому не йдеться про поділ речень на стилістично марковані чи немарковані, а про типові форми реалізації певних синтаксичних структур у межах певного функційного стилю чи жанру мовлення.

У дослідженнях, присвячених художньому стилю, стилістичний синтаксис часто потрактований як динамічне, експресивно насичене явище, що виходить за межі традиційного розуміння синтаксичних норм [2, с. 31]. Мають на увазі сукупність мовних структур із високим ступенем стилістичної продуктивності, що функціують не лише як засоби граматичної організації, а як маркери естетичного впливу, семантичного розширення та когнітивного ускладнення тексту. У художньому мовленні вони підпорядковуються задуму і, наприклад, у текстах постмодерністів залучені до авторської гри з аудиторією, стають частиною інтертекстуальної взаємодії тощо [2, с. 31].

У межах стилістичного синтаксису одним із центральних об'єктів дослідження є синонімічні варіанти синтаксичних конструкцій, які надають мовленню гнучкості, стилістичної виразності та відповідності функційно-комунікативним завданням. Як зазначає А. Капелюшний, стилістичний синтаксис досліджує найдоцільніше використання таких варіантів з огляду на зміст, функційно-стильову належність, мету тексту та його загальноестетичну спрямованість [4, с. 262]. Тобто синтаксична організація мовлення розкривається не ізольовано, а в тісному зв'язку з прагматичними параметрами висловлення.

Мовознавці Л. Мацько, О. Мацько та О. Сидоренко підкреслюють, що синтаксичний матеріал є джерелом стилістичного потенціалу завдяки, з одного боку, явищу синтаксичної синонімії, а з іншого – завдяки лексичному наповненню синтаксичних компонентів. Саме на цій двополюсності – граматичній і лексичній – ґрунтується функційно-стилістичне багатство мовлення, що виявляється через варіювання конструкцій на різних рівнях [5, с. 60].

Серед науковців нема єдиного розуміння синтаксичної синонімії. Н. Гуйванюк докладно описує різні підходи до трактування цього явища [8, с. 38–45]. Найчастіше йдеться про можливість передати однаковий або дуже близький зміст різними конструкціями – з відтінками функційно-стильового або експресивного забарвлення. Водночас синонімічні структури можуть залишатися стилістично нейтральними, що не зменшує їхнього потенціалу в художньому, публіцистичному чи науковому мовленні. Синонімія реалізується на трьох рівнях: словосполучення, члени речення, речення як структурно-семантична одиниця.

До різновидів таких паралельних конструкцій належать, наприклад, поєднання підрядних означальних речень з іншими синтаксичними структурами: дієприкметниковими зворотами, прикметниковими зворотами, прикладками [4, с. 265]. Синонімія дозволяє спростити структуру речення (через згортання

підрядного компонента у зворот) і підкреслити певні характеристики об'єкта через виразніші семантичні акценти.

Підрядні обставинні речення мають синонімічні відповідники у вигляді дієприслівникових зворотів, які, зберігаючи значення часу, причини, умови тощо, у структурному плані компактніші, а в змістовому більш динамічні [1, с. 132].

Конструкції з віддієслівними іменниками – це стилістично нейтральні або офіційно-ділові відповідники підрядних речень, вони також можуть варіюватися з реченнями з однорідними членами [1, с. 132]. Обираючи між такими формами, мовець повинен враховувати вимоги стилю та функційне навантаження тексту: у науково-інформативних стилях переважатимуть іменникові конструкції, у художньому – підрядні та синтаксично розгорнуті моделі.

Синтаксичні варіанти можуть творитися різними засобами, наприклад, формами прямої/непрямої мови та ін. Пряма мова передає висловлювання мовця буквально, зі збереженням інтонації, лексики та порядку слів, а непряма трансформує його в підрядну частину речення. Також уживається невласне пряма мова, або вільна пряма мова, що поєднує ознаки прямої та непрямої. Кожна з цих форм виконує свою стилістичну функцію, відображаючи дистанцію між мовцем і висловлюванням, а також характер мовлення – від безпосереднього до опосередкованого.

На окрему увагу при аналізі явища синтаксичної варіантності заслуговує порядок слів. Подекуди вчені зауважують, що прямий порядок слів є стилістично нейтральним, тоді як зворотний (інверсивний) – активний у стилістичному плані [1, с. 132]. Однак треба розуміти, що українській мові характерна відносна свобода словорозташування, а саме поняття інверсії науковці трактують по-різному [7].

Отже, будь-які варіантні можливості в синтаксисі є не лише граматичним явищем, а й стилістичним інструментом, що дозволяє мовцю адаптувати форму до змісту, контексту та комунікативної ситуації.

Увагу багатьох дослідників привертає синтаксис художнього тексту, адже тут, по-перше, розкриваються особливості індивідуального стилю письменника, а по-друге, часто апробовуються відмінні від загальномовних синтаксичні варіанти. У цілому синтаксичні засоби – як традиційні, так і трансформовані – потужний інструмент для організації мовного простору.

Література

1. Волкотруб Г. Й. Стилістика ділової мови. К. : МАУП, 2002. 280 с.
2. Дегтярьова І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38.
3. Дудик П. С. Стилістика української мови : навчальний посібник. К. : Академія, 2005. 368 с.
4. Капелюшний А. Практична стилістика української мови : навчальний посібник. Вид. 2-ге, перероблене. Львів : ПАЮ, 2007. 400 с.
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. К. : Вища школа, 2003. 360 с.
6. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови 3-тє вид., перероб і допов. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. 246 с.
7. Ричагівська Ю. Специфіка порядку слів у віршовому мовленні в аспекті стилістики. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства* : зб. наук. праць Хмельницького національного університету. 2016. Вип. 10(3). С. 10–13.
8. Синтаксис української мови : хрестоматія : у 2 ч. / Упоряд. : А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. К. : ВПЦ «Київський університет». 2019. Ч. 2. 326 с.

Волос Наталія, Авдейчик Катерина

**СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ОЗНАЧЕННЯМИ
В РОМАНІ «ЗА СПИНОЮ» ГАСЬКИ ШИЯН:
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджено особливості функціонування означень як другорядних членів речення в побудові простої конструкції або елемента предикативної частини складної одиниці в романі «За спиною» Гаськи Шиян з урахуванням їхньої семантики, структурної організації та комунікативної функції. Виявлено, що означення в авторському мовленні письменниці відіграють важливу роль у створенні естетичного, емоційного та сюжетного наповнення тексту. Робота базується на антропоцентричному підході до мови, що дозволяє осмислити індивідуальний стиль автора через синтаксичну структуру художнього мовлення. Особливу увагу приділено функційній ролі означень як засобу деталізації образів, емоційного заглиблення та стилістичної виразності авторського тексту.

Ключові слова: *означення, синтаксична конструкція, комунікативна функція, індивідуальний стиль, антропоцентризм, художнє мовлення.*

This article examines the functioning of adjectives as secondary parts of a sentence in the construction of a simple structure or predicative element of a complex unit in Gaska Shyan's novel "Behind My Back," taking into account their semantics, structural organization, and communicative function. It is revealed that adjectives in the writer's speech play a significant role in creating the aesthetic, emotional, and narrative content of the text. The study is based on an anthropocentric approach to

language, which allows for an understanding of the author's individual style through the syntactic structure of literary speech.

Particular attention is paid to the functional role of adjectives as a means of detailing images, emotional depth, and stylistic expressiveness in the author's text.

Keywords: *adjective, syntactic structure, communicative function, individual style, anthropocentrism, literary speech.*

Будь-яка епоха в часовому відліку зберігає в мові досвід поколінь, який накопичує інформацію про явища, процеси, події, людей та рівень розуміння дійсності, що поступово формує картину світу у свідомості нації.

Із розвитком людства змінювалася концепція бачення лінгвістичної парадигми: від розуміння мови як системи в історичній прогресії до пізнання мовної системи через суб'єктивність усвідомлення реальності життя, котре відтворює наше мовлення. Саме мовлення будь-якої людини, яке базується на загальних зразках мови, побудоване з урахуванням особливостей правил синтаксичної організації, поняття якої сформоване індивідуальним мовним стилем особистості. Зокрема, митців культури та літератури, їхніми цінностями, вподобаннями та переконаннями, що відповідає виклику епохи.

А відтак мова художньої літератури стає цінним об'єктом для подальших наукових досліджень з урахуванням різних аспектів.

Від часу початку війни 2014 року, а особливо від моменту повномасштабного вторгнення зорієнтованість української літератури і культури зазнала кардинальних змін. Від толерування чужого в минулому до прозріння наших днів, до повернення своєї самобутності, вкраденої упродовж століть. На сьогодні цікавими є художні твори тих авторів, які попри біль та жахіття війни, несуть добро і оптимізм, у творах яких автори розповідають і про відповідальність перед країною, і про стосунки, які врятовують наш стражденний світ.

На літературному обрії останнього десятиліття засвітилася нова моволюбка – Гаська Шиян (повне ім'я – *Шиян Галина Романівна*), епатажна українська сучасна письменниця, лірична поетка, класична філологиня та професійна перекладачка. Авторська манера молодої авторки, на думку літературних критиків, є не тільки стилістично зрілою, але «важливою для сучасності, адже вписує війну в Україні в універсальний людський контекст» [1]. Тому актуальним питання нашого сьогодення є популяризація, деталізація та дослідження творів наших сучасників-моволюбців.

А відтак принцип антропоцентризму, який зреалізовано в контексті комунікативного сприяння, забезпечує дослідження синтаксичних побудов із позиції функційності, відповідно до якого із речення як синтаксичної одиниці-конструкції вичленовуються два ряди компонентів: формально-граматичні та семантико-синтаксичні.

Науковий інтерес до питання дослідження типології другорядних членів речення попри різногатункові напрацювання залишається і досі **актуальним** та пріоритетним насамперед для осмислення не тільки структурної, але й семантичної будови, їхнього функційного потенціалу.

Мета статті – виявити особливості вживання різновидів означення як компонентів простої конструкції чи предикативних частин складної структури в романі Гаськи Шиян, їх семантику, комунікативне розуміння та функційну важливість для аналізованого доробку.

Українське мовознавство в царині досліджень питання типології членів речення представлене іменами І.К. Білодіда, М. В. Будько, І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, Н.Л. Іваницької, Т. Є. Масицької, М. В. Мірченка, Н. Г. Ніколаєвої, І. А. Пасічник, О. О. Потебні, М. І. Степаненка, В. А. Тимкової, К. Ф. Шульжука та ін.

Картотека ілюстративного матеріалу сформована шляхом суцільної вибірки простих та складних речень із роману «За спиною» Гаськи Шиян, у яких

функціують означення. Аналіз джерельної бази засвідчив, що в аналізованому тексті нами виявлено певну статистику (42% від загальної кількості типології другорядних членів речення) у вживанні **означення**. Цей компонент характеризується різновидом прислівного значення підрядного синтаксичного зв'язку, є необов'язковим елементом за формальною ознакою формування структурної схеми речення, проте часто виконує функцію передбачуваної одиниці. Зокрема, значення присубстантивності, тобто залежності від іменника, робить його відмінним від типології обставин та додатка.

Нами вибрано понад 230 конструкцій, у яких реалізується уся типологія означень, однак із певною частотністю вживання в аналізованому романі: узгоджені (56 %), неузгоджені (44 %), поширені (39 %), непоширені (61 %).

Автор будь-якого тексту художнього твору постає перед нами як особистість із характерною їй індивідуальністю, яку він, творець слова, реалізує завдяки категорії суб'єктивності у своїй мовленнєвій діяльності – художньому доробку.

Оскільки поет/письменник є частиною соціуму, який формує народ як носій мови, то відповідно митців виформовує ця мова і водночас вони реалізують у своєму авторському мовленні як індивіди, тобто суб'єкти.

Саме письменницька суб'єктивність реалізується в конкретних ситуаціях сюжетних ліній, а відтак у здатності автора вербалізувати інформацію так, щоб у читача не виникали питання щодо неповноти викладу матеріалу. Адже читач не тільки технічно стежить за розвитком подій твору, а отримує естетичну насолоду від діалогу з творцем слова через його образи.

У цьому контексті надзвичайно цікавою є мовна індивідуальність Гаськи Шиян як нашої сучасниці, яка продовжуючи мовні традиції, все ж намагається сформувати основу своєї мовленнєвої новизни.

Своє авторське бачення життєвих ситуацій письменниця описує в романі «За спиною», який було написано упродовж 2016–2017 років, але опубліковано 2019 року.

Наше дослідження засвідчило, що письменниця має свої вподобання в поєднанні наповнення синтаксичних конструкцій позиціями означення як другорядного члена речення, що виконує надзвичайно важливу функцію для тексту роману.

За нашими даними, мові авторки характерна своєрідна специфіка. Насамперед, варто зазначити, що Гаська Шиян не відмовляється від традиційного використання поєднуваності в будові речення таких структурних схем: *узгоджене означення + узгоджене означення + означуване слово; узгоджене означення + означуване слово + неузгоджене означення; узгоджене означення + означуване слово + узгоджене означення + неузгоджене означення*. Ми виявили значну частотність таких конструкцій. Наприклад: *Я несу якісь банки квашеної капусти і морозені вареники (2); Ти став осторонь хаотичного натяку на шеренгу і, щойно я від їхала, одягнув на голову свої білі бездротові навушники (2); Я віддаляюся від тебе у цю ранкову ніч – усі вікна ніби ховають за собою чорні діри індивідуального використання, концентрують у собі екстракти з дна людських душ (2); У мене відчуття, що на потилиці маю ще пару очей, які дивляться у гучний тунель вулиць, наче у бінокль через дзеркало заднього огляду (2); Білий вигин наївного дитячого сердечка, наче з дівчачої анкети, розпливається у всепоглинаючій мряці і губить половину (2).*

Проте Гаську Шиян можна назвати мисткинею слова, яка вміло, вдало й пізнавально для читача намагається створити різні схеми речень, у котрі майстерно уводить значну кількість означень. Саме за рахунок функціонування цих одиниць із різною семантикою читач одночасно отримує додаткову і уточнювальну характеристику осіб, подій, явищ, почуттів та дрібниць, які врешті-решт доформовують як сюжетну лінію загалом, так і дрібниці, які потім

виявляються частиною важливого ланцюга подій. Вир означень, їхня семантика та кількість приховано налаштовує читача на універсальність таких синтаксичних конструкцій – швидко, чітко, образно, інтелектуально і реалістично сприйняти комунікативне завдання автора.

Наприклад, синтаксична побудова містить основну інформацію про ситуацію, а також супровідну, приховану, лаконічну: *Дістаю пакетик саморобного кривенького печива з підписаною дитячим почерком листівкою.* Основна, базова структура *Дістаю пакетик з листівкою* супроводжується нашаруванням доповнювальних даних, які надзвичайно детально описують ситуацію: *Пакетик печива; Печиво є саморобне; Печиво є кривеньке; Листівка є підписана; Почерк є дитячий.*

Її перу характерні речення, у яких може поєднуватися як 1 означення, так і одночасно 4-5, окрім того, в одній конструкції можуть функціювати як узгоджені/неузгоджені, так і поширені/непоширені одиниці. Наприклад: *Мартуся, яка, мабуть, була серед тих дітей, які збивали мене з ніг на перерві у коридорах старої будівлі школи, дякувала солдатам за мужність і бажала їм божої опіки (2); Грудки болота, пісок, шматки розмоклого картону, коричнева вода – все стікає стінками банок з капустою, затікає в пакетики з саморобним печивом і морозженими варениками, розмочує фломастери і гелеві ручки з блискітками на листівках (2); Твоя фігурка у цій зворотній, безперспективній перспективі віддаляється, але якийсь надпотужний пристрій у моїй голові дозволяє макронаближення до твоїх нігтів без жодної задирки – блискучих, наче відполірованих, до вистрижених скронь під довшим волоссям, до подразнень від бритви на підборідді, до щетинок, що наче мобілізуються і починають ворухитися в глибині шкіри, щойно ти поголився (2); Повз спілку ветеранів Афганістану, біля якої рівно під чорно-червоним і синьо-жовтим прапорами стоять порожня пляшка горілки і пачка соку, на тонких леопардових ногах швидкою пінгвінчою ходою поспішає духовна сестра канарки зі спортзалу (2).*

Таким чином, кожен носій мови, зокрема письменник/поет, аналізуючи ситуацію, у яку потрапив сам чи уявну, уважно стежить за усіма аспектами події. Проте він у процесі осмислення намагається, зважаючи на своє бачення, дати всебічну оцінку: якісну характеристику, простежити умовно-наслідкові зв'язки та ін., тим самим робить спроби створити свій стиль мовної поведінки в соціумі. Гаська Шиян як молода, амбітна, епатажна моволюбка створює усі умови, аби читач, занурившись у світ героїв, відчув естетику почуттів, трагізм нашого воєнного життя та психологізм ситуацій навколо нас. Усі синтаксичні конструкції її авторської мови, а також їх наповнення є універсальними, інтелектуальними, реалістичними, глибокими, відвертими. Саме ця здатність бути чесною із читачем формує її ідеостиль.

Література

1. Львів'янка Гаська Шиян стала першою лауреаткою Літературної премії ЄС.
URL : <https://zbruc.eu/node/89477>.
2. Шиян Гаська. За спиною. 2019. URL: <https://chitaka.com.ua/knigi/za-spynoyu/>

Волос Наталія, Баковецька Дарина

**КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ СКЛАДНИХ
СПОЛУЧНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ НЕРОЗЧЛЕНОВАНОЇ
СТРУКТУРИ У ТЕКСТАХ ТВОРІВ А. КОКОТЮХИ**

У статті проаналізовано специфіку комунікативно-прагматичної парадигми складних сполучникових конструкцій нерозчленованої структури в текстах творів А. Кокотюхи. Дослідження передбачає вивчення синтаксичних одиниць як засобів реалізації авторської позиції та емоційно-оцінного забарвлення. Здійснено типологізацію підрядних частин за семантичними ознаками (з'ясувальні, означальні, способу дії, міри і ступеня) та виявлено їхню функційну роль у формуванні стилістичної експресії. Встановлено, що такі конструкції є системним явищем авторського стилю, сприяють цілісності висловлення та підсилюють комунікативну ефективність тексту.

Ключові слова: *складнопідрядні речення нерозчленованої структури, типологія складнопідрядних речень нерозчленованої структури, комунікативно-прагматичний потенціал, авторська позиція, художній текст.*

The article analyzes the specifics of the communicative-pragmatic paradigm of complex compound constructions of an undivided structure in the texts of A. Kokotyukha's works. The study involves the examination of syntactic units as means of realizing the author's position and emotional-evaluative coloring. Subordinate parts are typologized according to semantic features (clarifying, signifying, manner of action, measure, and degree) and their functional role in the formation of stylistic expression is revealed. It has been established that such constructions are a systemic

phenomenon of the author's style, contribute to the integrity of the statement, and enhance the communicative effectiveness of the text.

Keywords: *complex sentences of unbroken structure, typology of complex sentences of unbroken structure, communicative-pragmatic potential, author's position, literary text.*

У контексті сучасних лінгвістичних досліджень спостерігається помітне розширення аналітичності в підходах до розгляду синтаксичних конструкцій із багатокomпонентною організацією, що виходить за межі традиційного формального опису. Зокрема, актуалізується прагматичний аспект, який передбачає вивчення функційного навантаження мовних структур у реальних комунікативних ситуаціях. Такий підхід дає змогу розглядати синтаксичні одиниці не лише як формально-граматичні елементи мовної системи, а як засоби реалізації мовленнєвих інтенцій, здійснення впливу на адресата, моделювання дискурсивної динаміки та адаптації висловлення до контексту. Відтак синтаксис постає як багатовимірний інструмент соціальної взаємодії, що інтегрує граматичні, семантичні та прагматичні характеристики мовлення.

У межах комунікативно-прагматичної парадигми мова постає як динамічний засіб реалізації мовленнєвих інтенцій, що функціює в тісному зв'язку з дискурсивним середовищем. У цьому світлі складні сполучникові конструкції нерозчленованої структури репрезентують не лише логіко-семантичні зв'язки між фрагментами висловлювання, а й виконують роль маркерів емоційно-оцінного забарвлення, прагматичної спрямованості та авторської інтенції. У художньому дискурсі творів А. Кокотюхи такі синтаксичні моделі набувають функційного навантаження, що сприяє формуванню стилістичної експресії, ритмічної організації наративу та посиленню комунікативного впливу. Це забезпечує цілісне сприйняття тексту як на рівні його змістової структури, так і в

межах імпліцитних значень, які читач намагається розкрити у процесі інтерпретації завдяки конкретному комунікативному контексту.

Мета статті – виявити складні сполучникові конструкції нерозчленованої структури у прозових текстах А. Кокотюхи та схарактеризувати їх комунікативно-прагматичне навантаження як засобів реалізації авторської інтенції, емоційно-оцінного забарвлення і дискурсивної організації висловлювання.

У межах нашої розвідки враховано наявність різних підходів до типології складних речень та їхнє потрактування, зокрема дискусійність класифікацій у структурно-семантичному аспекті. Ми дотримуємося загальновизнаної концепції розподілу складних конструкцій на типи з урахуванням наявності/відсутності сполучникового засобу: сполучникові й безсполучникові. Щодо складних сполучникових речень, то між їхніми предикативними частинами реалізується або сурядний, або підрядний синтаксичний зв'язок, показником якого є відповідні сполучники.

За основу нашої теоретичної бази беремо позицію К. Ф. Шульжука про поділ складнопідрядних речень за характером співвіднесеності підрядного речення з головною предикативною частиною: у цілому чи до окремого її компонента. А відтак усі складнопідрядні конструкції розподілено на 2 групи: речення нерозчленованої структури (одночленні) і речення розчленованої структури (дwochленні).

Джерелом ілюстративного матеріалу стала картотека складних речень нерозчленованої структури, укладена шляхом суцільної вибірки із текстів творів одного із «засновників готичного детективного жанру» в українській літературі сучасної доби – Андрія Кокотюхи. Це складні конструкції, між предикативними частинами яких реалізується прислівний передбачуваний зв'язок, при цьому підрядні за своєю семантикою є означальними, з'ясувальними, міри і ступеня та способу дії. Фактичний матеріал подано в мінімальному контексті, що дає змогу

об'єктивно розкрити структурні, семантичні та функційні особливості цих речень, особливості семантичної типології, характерної для ідіостилю автора. Кількість ілюстративного матеріалу становить понад 312 одиниць.

За нашими даними, складні сполучникові конструкції нерозчленованої структури в аналізованій прозі – це системне явище його авторського мовлення, поширеність яких засвідчує свідоме завдання реалізувати складні прагматичні стратегії через створення цілісного, емоційно насиченого та комунікативно ефективного тексту. Зокрема, такі будови забезпечують поєднання логіко-сміслових зв'язків із елементами емоційно-оцінної семантики, впливають на моделювання внутрішнього стану героїв, формують інтонаційний динамізм розповідей, при цьому розширюють їхню функційність.

Експресія тексту, що забезпечує його прагматичний потенціал, засвідчує свідомий авторський вибір синтаксичних мовних засобів, залучених до процесу текстотворення, який відображає комунікативний задум.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в аналізованих творах авторське мовлення відтворює універсальність у використанні синтаксичних конструкцій: від елементарного інформування читача про подію чи ставлення до неї (прості речення – 47 %) і, власне, до глибокого аналітизму ситуації, яку забезпечують складні речення (складні речення – 53 %).

Невідомість, незрозумілість, вир подій, загадкові лабіринти інтриг перетворюють зацікавленого читача на безпосереднього учасника детективної пригоди, який перебуває в інтелектуальній напрузі, залучаючи при цьому увесь спектр своїх фонових знань, логіку, мисленнєвий потенціал, уважність, дедуктивність [1, с. 252].

Щодо частоти функціонування складних сполучникових речень в аналізованих творах, то понад 60 % таких конструкцій мають нерозчленовану структуру, з-поміж яких переважають одиниці із підрядними з'ясувальними частинами (53 % від усіх нерозчленованих одиниць). Завдяки таким

синтаксичним побудовам авторська позиція – це відтворення процесу уточнення мовної динаміки мислення. Наприклад: *Чоловік спершу переконався, що з нею нічого не сталося (5); Раптом Іван згадав, що вони в публічному місці (5); Тому водія зовсім не здивувало, що пасажир не доїхав до вказаного місця (4); Ладний дивився на аркуш і не знав, що писати далі (3).* Як бачимо, підрядні частини є невіддільною частиною семантичної єдності із головною, адже становлять частину її предикативного значення, при цьому конкретизують, уточнюють, розкривають значення саме дієслів: *Уявила, як озиратимуться на неї модні кийські пані та панни, як водитимуть носами, будуть принохуватися, пошепки обговорювати...(5); Лиш Анна не гарантувала, що їх уберегли саме такі громіздкі аксесуари (5); У жодному разі не шкодую, що вдалося відбутися малою кров'ю (3); Й точно не розуміють, у який час живуть, в яких процесах мимоволі беруть участь (2); Адвокатові не подобалося, коли непрохані незнайомці порушують особистий простір і не можна цьому зарадити (2).*

А відтак вони не розчленовують висловлення, а стають із головною частиною синтаксичним цілим. Такі речення, зазвичай, передають зміст самої думки, внутрішній монолог персонажа, демонструючи при цьому процес роздумів, сумнівів психологічних коливань, а також мотивацію до дії.

Менш поширеною, однак прагматично мотивованою на деталізацію чи уточнення ситуації, чи явища без членування на окремі повідомлення, є група складнопідрядних речень із підрядною **означальною** семантикою, які посилюють функційну виразність художнього опису та забезпечують чіткість у певних якісних характеристиках предметів. Окрім того, їхня особливість – це засіб створення фону детективної атмосфери, емоційних деталей та зорової конкретизації. Наприклад: *Ідеальні місця, де плодиться всяка зараза, і я не про хвороби кажу (5); Його старанно намолодили гримом, який сипався просто на сцені, і не помічати цього було дуже важко (5); Бо матінка-природа наділила Івана зовнішністю, яка не давала змоги сприймати його серйозно,*

справжнім мужчиною (5); А місце, де нас сьогодні зібрали, – прокляте (4); Я шкодую про той день, коли хотів обдурити тебе й попросив його... (3).

Нами зафіксовано невелику групу складних речень із підрядними способу дії та міри і ступеня, які теж належать до нерозчленованих структур. Це конструкції на зразок *Я настільки всіх вас дістала, що ви обоє змовилися мене вбити?* (4); *Брила, зрушена з місця далеко за східним кордоном, упала так, що грім лунає аж сюди, в тиху й донедавна спокійну, благополучну Галичину* (2), які конкретизують, яким чином відбувається дія, яку описано в головній частині, та інтенсивність, межу або порівняльні властивості дії чи ознаки. Як бачимо, у підрядних частинах змодельовано спосіб реалізації дії, що посилює експресивність авторського мовлення зі своєрідним інтонаційним ритмом, а також елементи увиразнення стану персонажа.

Отже, у статті зосереджується увага на тому, що складні сполучникові конструкції нерозчленованої структури, репрезентовані у прозових текстах А. Кокотюхи, характеризуються високим комунікативно-прагматичним потенціалом, слугують засобом реалізації авторської інтенції, формують стилістичну експресію висловлювання та забезпечують ефективну взаємодію між адресантом і адресатом у межах художнього дискурсу.

Таким чином, семантична цілісність та інтонаційна єдність впливає на формування ефекту мовленнєвої природності, наближеності до живого мовлення, що забезпечує автентичність художнього твору. Такі речення дають змогу автору уникати надмірної фрагментації висловлювання, водночас збережено логіко-сміслову єдність і рівень експресія, що є важливим для реалізації прагматичних стратегій впливу на читача.

Література

1. Волос Н., Ричагівська Ю. Темпоральна синтаксема як елемент семантичної структури речення в сучасних текстах творів детективного жанру. Актуальні

- питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчен. Дрогоб. Держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка». Дрогобич : Вд «Гельветика», 2025. Вип. 86. С. 251–257. (Категорія «Б»).
2. Кокотюха А. Адвокат із Личаківської. Історичний роман. 2015. URL : <https://knigoed.club/534-advokat-iz-lychakivskoyi.html>
 3. Кокотюха А. Втікач із Бригідок. Історичний роман. 2017. URL : <https://knigoed.club/541-vtikach-iz-brygidok.html>
 4. Кокотюха А. Розбите дзеркало. Роман. 2020. URL : <https://knigoed.club/518-rozbyte-dzerkalo.html>
 5. Кокотюха А. Життя на карту. Історичний детектив. 2021. URL : <https://knigoed.club/page-3-615-zhyttya-na-kartu.html>
 6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.

Волос Наталія, Сукало Тетяна

**ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ
У ТВОРАХ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ**

У статті проаналізовано лінгвальну специфіку складних багатокомпонентних речень у текстах творів Н. Гурницької в контексті сучасних тенденцій розвитку граматичної науки, що характеризуються переходом від формально-структурного до функційно-комунікативного підходу. Особливу увагу приділено складним багатокомпонентним реченням як багатофункційним синтаксичним одиницям, здатним моделювати комунікативні ситуації та відтворювати психологічну динаміку мовлення. На матеріалі романів Н. Гурницької простежено типологію та семантику таких конструкцій, їхню роль у формуванні індивідуального авторського стилю та відображенні жіночої психології. Результати дослідження актуалізують значення складних багатокомпонентних речень для сучасної україністики та засвідчують їхню вагомую роль у розвитку антропоцентричного напрямку мовознавства.

Ключові слова: *складне багатокомпонентне речення, синтаксичний зв'язок, художній дискурс, ідіостиль, психологізм.*

The article analyzes the linguistic specificity of complex multicomponent sentences in the texts of N. Gurnitskaya's works in the context of contemporary trends in the development of grammatical science, characterized by a transition from a formal-structural to a functional-communicative approach. Particular attention is paid to complex multi-component sentences as multifunctional syntactic units capable of

modeling communicative situations and reproducing the psychological dynamics of speech. Based on the material of N. Gurnytska's novels, the typology and semantics of such constructions, their role in the formation of the author's individual style and the reflection of female psychology are traced. The results of the study highlight the importance of complex multi-component sentences for contemporary Ukrainian studies and confirm their significant role in the development of the anthropocentric direction of linguistics.

Keywords: *complex multi-component sentence, syntactic connection, artistic discourse, idiolect, psychologism.*

Граматична наука нині розвивається в динамічному процесі переосмислення своїх завдань і пошуку нових методологічних засад, що зумовлює розширення традиційного формально-структурного підходу функційно-комунікативним, когнітивним та прагматичним вимірами. У цьому контексті синтаксичні одиниці розглядаються не лише як формальні конструкції, а і як засоби концептуалізації досвіду та репрезентації смислів, що відображає загальну тенденцію до антропоцентризму в мовознавстві. Відтак у центрі уваги опиняється не стільки опис граматичних категорій і моделей, скільки їхня роль у процесах комунікації, у відтворенні психологічних станів та моделюванні дискурсивної динаміки.

Сучасна україністика дедалі більше зосереджується на функційно-стилістичних особливостях синтаксичних одиниць, які відображають комунікативні потреби мовців і забезпечують багатоплановість висловлення. Найвиразніше синтаксичний потенціал мови реалізується у художньому дискурсі, де використання різнотипних конструкцій формує багаторівневу семантичну структуру тексту з урахуванням прагматичного підходу.

У межах сучасних синтаксичних студій на особливу увагу заслуговує типологія *складних багатокomпонентних речень* (далі – СБР), які постають не

лише як формальні елементи граматичної системи, а і як багатофункційні засоби концептуалізації досвіду, моделювання комунікативних ситуацій та відтворення психологічної динаміки мовлення із характерною їй глибинною естетикою.

Конструкції із трьома і більше предикативними частинами є важливим об'єктом дослідження, адже вони демонструють багатоплановість мислення, здатність завдяки мові моделювати складні ситуації та відносини між явищами, тим самим виконувати функцію інструмента формування авторського стилю. Окрім того, ці структури є необхідними для розвитку мовної особистості з позиції пізнання та реалізації вимог до актів комунікацій, а також у формуванні культурного простору.

Як результат еволюції мовної системи та прояв інтелектуальної діяльності мовців, вивчення СБР актуалізується в сучасних лінгвістичних дослідженнях у межах антропоцентричного напрямку, який разом з інформативністю та інтертекстуальністю формує образність, як визначальну рису будь-якого художнього тексту.

Бурхливий розвиток суспільства за останні десятиліття вплинув на трансформацію підходів до подальших нових пошуків різнобічності мовознавчих досліджень: від розгляду мови як системи, зумовленої історичними процесами, до її осмислення через індивідуальність особистісного сприйняття та культурних практик. Мовлення кожного індивіда з урахуванням знання загальних мовних моделей водночас відтворює суб'єктивну манеру, сформовану літературними традиціями, суспільними реаліями та ціннісними орієнтирами епохи. А відтак художня література продовжує бути важливим об'єктом мовознавчого аналізу, адже її тексти ілюструють функціонування складних конструкцій і водночас відтворюють світоглядні моделі сучасності та різні культурні коди.

Творчість Наталії Гурницької, відомої представниці сучасної когорти українських письменниць «жіночої літератури», привертає увагу читачів та критиків глибоким жіночим психологізмом, емоційною насиченістю та пильною

увагою до внутрішнього світу своїх героїв, що вимагає адекватного вибору синтаксичних засобів, котрі є ключем до розуміння ідіостилю авторки. Тому особливе місце в романах займають складні багатокомпонентні речення. **Актуальність** обраної теми вмотивована необхідністю системного вивчення лінгвальних особливостей СБР як головного засобу моделювання складних процесів мислення та відтворення емоційності в сучасній художній прозі.

Завдяки своїй поліпредикативності ці синтаксичні структури є ідеальною формою для відображення потоку людської свідомості (насамперед, жіночої) та нашарування подій та роздумів, що характерно для авторської манери письма Н. Гурницької. Попри значну кількість наукової літератури щодо категорії СБР (праці І. Р. Вихованця, Н. В. Гуйванюк, К. Ф. Шульжука), їхній семантичний та функційно-комунікативний потенціал у прозі Н. Гурницької залишається не дослідженим.

Мета статті – виявити лінгвальні особливості СБР у романах Наталії Гурницької, зокрема їх типологію та семантику, комунікативне сприйняття, функційність цих конструкцій в аналізованому доробку.

Матеріалом джерельної бази є романи «Мелодія кави в тональності кардамону», «Мелодія кави в тональності сподівання», «Багряний колір вічності» Наталії Гурницької.

Формуванням теоретичної бази поняття «складне багатокомпонентне речення» займалися в україністиці такі мовознавці, як І. К. Білодід, І. Р. Вихованець, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, І. І. Слинко, Н. Фарина, Р. О. Христіанінова, К. Ф. Шульжук та ін.

На нашу думку, заслуговує на увагу позиція проф. К. Ф. Шульжука, автора синтаксичної концепції, про те, що *складне багатокомпонентне речення* – це конструкція, що утворена із трьох і більше предикативних частин, між якими реалізуються комбінації різних видів синтаксичного зв'язку (сурядного, підрядного, безсполучникового), при цьому предикативні частини об'єднані в

одне ціле за змістом та інтонацією [5]. Окрім того, семантичний аспект презентовано семантико-синтаксичними відношеннями між предикативними частинами, які залежать від типології синтаксичного зв'язку: розділовими, єднальними, протиставними та зіставними, градаційними, з'ясувальними, атрибутивними, обставинними, умовно-наслідковими та ін.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що в аналізованих романах простежено вживання СБР, у яких між предикативними частинами реалізуються усі різновиди синтаксичного зв'язку. Однак авторка має свої вподобання щодо типології поєднуваності та реалізацію смислових зв'язків між частинами складного речення. Зосередимося на найпоширеніших моделях складних багатокomпонентних речень, систематизованих у нашій картотеці.

За нашими даними, характерними для жіночого прозописьма Н. Гурницької є такі основні структури:

- комбінація синтаксичних зв'язків: *підрядний + сурядний, сурядний + підрядний, сурядний та безсполучниковий*. Наприклад: *Зрештою в ній перемагало прозаїчне бажання просто жити далі і, може, колись налагодити життя так, щоб воно не було суцільним болем та тугою за минулим (2); Того року літня погода затрималася надовго, а осінь заступила якось непомітно – саме тоді, коли світ довкола почав міняти зелену барву на жовтогарячу та багряню (1); Виходити на вулицю зовсім не хотілося, і Анна вирішила зачекати та поки не розшукувати, де кицька заховала своїх новонароджених кошенят (1); Майже й не вловимі зміни, бо мереживо з теплих кольорів листя над головою все ще дарувало приємне розслаблення та затишок, а проміння сонця крізь павутину бабиного літа заколисувало і не дозволяло повірити у наближення холодів (1)*. Як бачимо, завдяки таким конструкціям авторка намагається гнучко моделювати складні логічні та емоційні переходи, при цьому уточнювати чи деталізувати котрусь із ситуацій додатковою інформацією у вигляді підрядної частини. Із функційного

боку така синтаксична складність поєднуваності забезпечує глибину та реалістичність ситуації часто без логічного пояснення.

- складнопідрядні багатокomпонентні речення із послідовною підрядністю, наприклад: *Напевно, найбільша милість Божя саме в тому, що у щасливі моменти людина не знає, яким крихким є життя та які втрати очікують її незабаром (2); В юності взагалі все відбувається так легко і так просто, що й не помічаєш, коли, що та як стається (3); Вчора отримав від вуйка Вітольда листа, в якому той повідомив, що прихворів і хоче бачити небожа у Жовкві, що не змінив заповіт, бо інших спадкоємців, окрім дітей сестри, у нього немає (1).* Таке ланцюгове накопичення створює ефект синтаксичної градації, де кожна наступна частина доповнює, розширює або пояснює попередню, занурюючи читача у дрібниці деталей подій чи емоційні переживання.
- функціонування у предикативних частинах вставних та вставлених компонентів, відокремлених членів речення, наприклад: *Минаючи калюжі, Анна підійшла до хати, навіть почала лізти вгору по драбині, приставленій до зовнішньої стіни будинку, але почула, як хтось під'їхав до сусіднього подвір'я, і завмерла на півдорозі (1); Почувши брязкіт, незнайомий чоловік озирнувся, проте Анна вдала, ніби нічого довкола себе не помічає: швиденько відвернулася і спробувала відчепити спідницю від сучка (1); Анна налила каву в невеличку порцелянову філіжанку, поцукрувала її дрібкою цукру, яку відколола від великого шматка, поставила філіжанку на срібну тацю і, обережно причинивши за собою двері кухні, повернулася до своєї кімнати (2).* Такі вкраплення у структуру предикативної частини робить текст живим, психологічно правдивим та семантично об'ємним.

Щодо семантики СБР, то в межах цих синтаксичних одиниць поширеними є темпоральна багатоплановість, зокрема часто це реалізовано одночасним відтворенням минулого – теперішнього – майбутнього; емоційна насиченість, яку забезпечують підрядні за семантикою причини, умови, мети, що відображають

внутрішні мотиви персонажів. Варто зазначити, що через часте використання цитат, алюзій, авторка втілює у своїх романах інтертекстуальність. Наприклад: *Сусіди казали, що то росте не дитина, а розбійник, і з часом настільки звикли до його витівок, що скаржилися на Андрія лише для годиться* (1); *Картини з минулого були аж надто ясними та виразними, а ніч відразу по весіллі так міцно вкарбувалася в пам'ять, що й досі стояла перед очима* (2); *Просто в якийсь момент вона зрозуміла, що людина не всесильна, а життя іноді ставить у такі ситуації та обставини, які неможливо подолати силою волі чи впертим характером* (3).

Стилістично письменниця завдяки СБР створює ефект «музичності» своєї прози, що безпосередньо відповідає самому задуму циклу романів («Мелодія кави...»). Тому в цьому виявляється своєрідна системність – через граматичне оформлення реалізується ритміко-інтонаційний малюнок конструкції. Наприклад: *Краси не так досконалої фізично, бо така врода зникає першою, а тієї особливої краси, яка гармонійно поєднується зі внутрішнім світом, а тому зостається з людиною надовго* (3); *3 дня на день очікували снігу, але замість нього прийшли холодні, набридливі дощі, а східний вітер приніс за собою таку ж пронизливу сирість і мряку* (1); *Бог не зважає на зовнішні прояви, як це роблять люди, а бачить глибше – те, що у кожного в душі й на серці* (2). Довгі речення, частини яких поступово приєднуються, нашаровуються, створюють атмосферу напруженості, емоційності, якогось драматизму, або ж, навпаки – заглибленості і спокою.

Отже, наше дослідження засвідчило, що вибір авторкою синтаксичної будови СБР у романах є свідомим художнім засобом, котрий формує її індивідуально-авторський стиль. Це фундамент, на якому будується художній світ письменниці. Використання таких конструкцій дає змогу зобразити глибину жіночої психології, яка є центральною темою «жіночої прози». Плавність у розгортанні багатокomпонентної структури відтворює особливий «мелодійний»

темп оповіді. Водночас читач емоційно заглиблюється в текст. Поєднання опису історичних деталей та атмосфери з внутрішнім світом героїв допомагає створити глибокі, психологічно наповнені образи.

Література

1. Гурницька Наталія. Мелодія кави в тональності кардамону. Роман. 2014.
URL : <https://litlife.club/books/210845/read?page=3>
2. Гурницька Наталія. Мелодія кави в тональності сподівання. Роман. 2016.
URL : <https://readukrainianbooks.com/1110-melodija-kavi-v-tonalnosti-spodivannja-natalija-gurnicka.html>
3. Гурницька Наталія. Багряний колір вічності. Роман. 2019. URL : <https://knigogo.top/chitati-online/bagryanyj-kolir-vichnosti/>
4. Лілік О., Сазонова О. Деформація жанру мелодрами в українській постмодерній літературі: Ірен Роздобудько та Наталія Гурницька. *ALFRED NOBEL UNIVERSITY JOURNAL OF PHILOLOGY*. 2023. № 2 (26/1). С. 47–65.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. К. : Видавничий центр «Академія». 2010. 316 с.

Шкарбан Тамара, Бабич Христина

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ У ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС

У статті досліджено особливості функціонування складносурядних речень у прозі Марії Матіос, виокремлено й ілюстровано різновиди складносурядних речень за специфікою семантико-синтаксичних відношень і використанням сурядних сполучників, порушено проблему стилістичних функцій складносурядних речень у прозовому тексті.

Ключові слова: *єднальні, розділові, зіставно-протиставні сполучники, індивідуальний авторський стиль, Марія Матіос, семантико-синтаксичні відношення, складносурядне речення.*

The article examines the peculiarities of the functioning of complex sentences in the prose of Maria Matios, identifies and illustrates varieties of complex sentences according to the specifics of semantic and syntactic relations and the use of ordinal conjunctions, and raises the problem of stylistic functions of complex sentences in prose texts.

Key words: *connecting, separating, comparative-contrastive conjunctions, individual authorial style, Maria Matios, semantic-syntactic relations, complex sentence.*

Марія Матіос – відома українська письменниця, творчу манеру якої варто досліджувати і з літературознавчого, і з мовознавчого погляду. Одним із фрагментів індивідуального авторського стилю є специфіка використання синтаксичних конструкцій, які у прозовому тексті виконують різні функції –

створюють задуманий автором ритм оповіді, вносять емоційність, інтимність, забезпечують експресивність.

Окремі аспекти ідіостилю Марії Матіос досліджували Н. Завадська, І. Насмінчук, Л. Макаренко, Ж. Колоїз, С. Ковпик. Ми зосередимо увагу на особливості використання складносурядних речень у прозі письменниці, адже синтаксична організація прозового тексту – важлива характеристика авторської манери.

Складносурядні речення – одна з центральних моделей у системі складного речення української мови. Для них характерне поєднання двох або більше частин, рівноправних граматично й за змістом, поєднаних сурядним зв'язком. Залежно від граматичної природи сполучників, що використовуються для зв'язку між частинами, такі структури традиційно поділяють на речення з єднальними, зіставно-протиставними, розділовими, градаційними сполучниками.

Науковці зауважують, що складносурядні речення можуть реалізувати як прості, так і складніші зв'язки між явищами, подіями – одночасність, послідовність, протиставлення, зіставлення, вибір, причинову або умовну залежність. Так, автори навчального видання «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» виокремлюють невласне-єднальні речення, у яких «єднальне значення ускладнюється відтінком послідовності, причинно-наслідкової зумовленості, протиставлення, допустовості, приєднання тощо» [3, с. 606]. Але все одно в межах складносурядної структури граматично зберігається рівноправність компонентів.

Серед складносурядних конструкцій із єднальними сполучниками (*і, й, та* (у значенні *і*), *ні..., ні, ані..., ані*) центральну позицію у прозі Марії Матіос займають ті структури, у яких представлені семантико-синтаксичні відношення послідовності дій, станів. Наприклад: *Тепер Маріца розстеляла теплу ковдру на підлогу – і знов двоє великих дітей із дня у день робили одноманітну роботу* [2, с. 27]; *Проте хлопчик щоразу веселіше кліпав на маму туманними* –

Христофоровими – очима, і через три тижні після народження дитини Маріца в ЗАГСі твердим голосом сказала: Христофор [2, с. 15]. Такі речення лінгвісти зараховують до відкритих структур.

У текстах творів Марії Матіос регулярно функціонують складносурядні речення з єднальними сполучниками, які виражають причиново-наслідкові семантико-синтаксичні відношення: *Тоді Маріца починала майже нечутно мугикати собі під ніс мелодію у такт посопування немовляти – і солодка радість незнаной досі розкоші гостро прорізала, а далі повільно наповнювала її легке після пологів тіло* [2, с. 15]. Граматисти зауважують, що в таких конструкціях єднальний сполучник самостійно передати відтінки причинової семантики не може, «йому допомагає певна лексика, форми присудків, зміст складових частин тощо» [3, с. 606].

За нашими підрахунками, складносурядні речення з семантико-синтаксичними відношеннями одночасності дій, станів займають напіврегулярну позицію в прозі Марії Матіос (*Вдягала газдиню – і в неї тремтіли руки* [2, с. 14]. Каленик Шульжук звертає увагу на те, що така семантика зазвичай «виражена однаковими видо-часовими дієслівними формами» [4, с. 234], однак це передусім стосується складносурядних елементарних речень, у складносурядних багатокomпонентних конструкціях ця закономірність може порушуватися.

Складносурядні речення з розділовими сполучниками виражають несумісність або чергування подій, явищ. Тому мовознавці традиційно виокремлюють дві моделі серед таких структур. Так, Іван Вихованець зауважує: «З-поміж розділових складносурядних речень вирізняють два різновиди: 1) речення із значенням взаємовиключення; 2) речення із значенням чергування» [1, с. 307]. У реченні *Чи то їй так було жаль своїх родичів із хворими від роботи хребтами, чи брав жаль через теперішню нестачу надмірного сонця над головою...*[2, с. 14] реалізовано семантику взаємовиключення [2, с. 7]. Складносурядні речення з розділовими сполучниками у творах Марії Матіос

передають вибір, вагання, невизначеність або паралельність протікання подій. Це допомагає авторці передавати стан емоційної нестабільності, виразити багатоплановість душевних хвилювань героїв.

Напіврегулярну позицію у прозі Марії Матіос займають також складносурядні речення із зіставними й протиставними сполучниками. Зокрема, у реченнях із зіставним сполучником *а* можуть бути представлені власне-зіставні, розподільно-зіставні, зіставно-наслідкові семантико-синтаксичні відношення. Наприклад: *Спочатку на подвір'ї став вийт – новий сільський голова, а за ним солдат-мадяр із затиканим пір'ям у картузі, із підв'язаною до шиї лівою рукою* [2, с. 31].

Протиставні семантико-синтаксичні відношення, реалізовані за допомогою сполучників *а, але, та* (в значенні *але*), *зате, проте, однак*, у прозі Марії Матіос часто виражають внутрішній спротив, драматичні злами, боротьбу героя з емоціями або обставинами: *Недосяжні й безтурботні зірки невинно тремтять над її головою – але жодна з них не може втішити байдужого Маріциного зору* [2, с. 35]; *Повний місяць гойдається в легких поодиноких хмаринках – проте його забава не має зараз жодного чару, жодного змісту* [2, с. 35]; *Жінка готова крикнути в ніч – але цієї миті вікно її недалекої квартири вибухає яскравим світлом* [2, с. 38]. Протиставлення, підсилене авторською пунктуацією, формує драматичну напругу, підсилює внутрішній конфлікт персонажів.

Периферійну позицію у прозі Марії Матіос займають складносурядні речення з градаційними та умовно-наслідковими семантико-синтаксичними відношеннями, що не суперечить загальній тенденції функціонування складносурядних речень у художньому стилі. Зафіксовані нами у творах Марії Матіос складносурядні речення з приєднувальними сполучниками становлять незначний фрагмент. Зазвичай для поєднання частин такої конструкції авторка використовує сполучник *та й*.

У досліджуваному матеріалі представлені складносурядні неелементарні речення. На окрему увагу заслуговують ті з них, у яких реалізовано не один тип семантико-синтаксичних відношень, наприклад, розділові та протиставні: ... *Чи то так допомгла гадюка, чи так на небі стали зорі, але фронт обійшов стороною як Панську долину, так і довколишні хутори, подавшись собі на Берегомет* [2, с. 36]. В інших випадках ідеться про один тип семантико-синтаксичних відношень і, відповідно, повтор сполучників. Тоді можна говорити про полісиндетон як засіб інтонаційного членування та стилістичної драматизації, що створює ефект емоційного нагнітання або динаміки в оповіді. Семантико-синтаксичні відношення одночасності ми зафіксували і в багатокомпонентних структурах із сурядністю та підрядністю: *Христофорчик сидів на підлозі біля ліжка з кривавими руками – і сльози лилися йому з ясних, як здалося матері, очей – заливаючи жаром усе її стерпле єство* [2, с. 14].

Отже, різні типи складносурядного речення активно представлені у прозі Марії Матіос. Центральна позиція належить конструкціям із семантико-синтаксичними відношеннями послідовності. Регулярно функціонують структури з причиново-наслідковими семантико-синтаксичними відношеннями. Напіврегулярно авторка вживає речення із зіставними, протиставними, розділовими семантико-синтаксичними відношеннями, а також із семантикою одночасності дій, станів. Раритетними виступають складносурядні речення, у яких представлена умовно-наслідкова, градаційна, приєднувальна семантика.

Будучи гнучкими синтаксичними одиницями, складносурядні речення виконують важливу функційну та стилістичну роль. Чергуючи різні типи речень, авторка будує прогнозований ритм оповіді, яскраву інтонаційну картину, передає психологічну напругу.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ: «Либідь», 1993. 364 с.
2. Матіос Марія. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба: Видання друге. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 64 + 48 с.
3. Слинько І. І. Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : Навч. посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
4. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія». 408 с.

Шульжук Наталія, Бальчаровська Богдана

МОРФОЛОГІЧНІ ВЕРБАЛІЗАТОРИ ЕМОЦІЙ У РОМАНІ «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ» М. КІДРУКА

У статті проаналізовано слова різних лексико-граматичних класів та їхніх граматичних категорій, що вербалізують психоемоційні стани підлітків у романі «Не озирайся і мовчи» Макса Кідрука, виявлено їхню специфіку, пов'язану з ідіостилем автора, та функції, які вони виконують у контексті роману: привертають увагу читача до проблем, з якими підлітки стикаються у реальному житті, а також передають їхні почуття та переживання.

Ключові слова: *текст, дискурс, лінгвістичний аналіз художнього тексту, трилер, психологізм, містичне, частини мови, граматичні категорії, емоції, лексико-граматичні класи слів, вербалізатори емоцій.*

The article analyzes words of different lexical-grammatical classes and their grammatical categories that verbalize the emotional states of teenagers in the novel "Don't Look Back and Be Silent" by Max Kidruk, reveals their specificity related to the author's idiosyncrasy, and the functions they perform in the context of the novel: draw the reader's attention to the problems that teenagers face in real life, and also convey their feelings and experiences

Key words: *text, discourse, linguistic analysis of a literary text, thriller, psychologism, mystical, parts of speech, grammatical categories, emotions, lexical-grammatical classes of words, verbalizers of emotions.*

Постановка проблеми. Сучасний антропоцентризм, на відміну від попереднього етапу розвитку наукової галузі, поставив людину у центр

досліджень. У мовознавстві, орієнтуючись на цей принцип, мову почали вивчати як засіб комунікації та впливу. Дослідників зацікавив процес спілкування загалом, а також окремі його аспекти, що визначають як ефективну комунікацію, так і деструктивну, яку нерідко супроводжують відповідні емоції. Останні передусім є предметом вивчення психологів, тоді як лінгвістів цікавлять засоби їх вербалізації в актах безпосереднього спілкування, а також у художніх текстах, побудованих на засадах психологізму.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Одним із найпоширеніших з-поміж прозових різновидів текстів художнього стилю є роман, який під пером сучасних українських письменників зазнав трансформацій, що призвели до формування «особливого жанру літератури і кіно, у якому специфічні засоби мають викликати у глядачів або читачів тривожне очікування, тривогу, страх» [10, с. 97], – трилеру, визнаним майстром якого в українській літературі більшість літературознавців (І. Пасько, М. Хмелюк, Т. Чонка та ін.) вважає Макса Кідрука. Його творчість неодноразово була предметом вивчення літературознавців (І. Пасько, М. Хмелюк, Т. Чонка, О. Лілік, К. Лотиш та ін.). Художні тексти Макса Кідрука привертати увагу й мовознавців (О. Мороз, І. Тертишна, І. Демешко, Т. Бондаренко та ін.).

Предметом дослідження був і роман «Не озирайся і мовчи»: С. Кіцелюк виявила в ньому ознаки підліткової літератури [7], Т. Чонка зосередилася на його пізнавально-виховному потенціалі [13], А. Юричко проаналізувала його соціально-психологічну проблематику [14]. Однак морфологічні вербалізатори психоемоційних станів персонажів роману не були предметом спеціального лінгвістичного опису, з чим і пов'язуємо актуальність нашої наукової розвідки.

Зауважимо, що для художнього тексту притаманні ті ж ознаки, що й для будь-якого іншого тексту (інтегративність, дискретність, інформативність, континуум, інтертекстуальність та антропоцентричність [6, с. 229]), однак вони мають специфіку свого вияву в ньому. Так, визначальною у ньому є естетична

інформація та суб'єктивне відтворення світу дійсності через посередництво «прийомів художньої виразності, що змістовно збагачують текстову інформацію, ... запозичень світоглядного способу естетичної фіксації світу, прагматики асоціацій, синкретизму функціональних стилів тощо» [12, с. 516]. Результатом чуттєвого відображення об'єктів дійсності у свідомості людини є основна ознака художнього тексту – образність, яка й визначає специфіку здійснення його лінгвістичного аналізу в єдності форми і змісту.

Головними героями трилера «Не озирайся і мовчи» є рівненські підлітки Марк і Соня, учні п'ятнадцятої школи, які не знаходять себе у світі дійсності, через що потрапляють у паралельний, у якому ховаються від цькування та домашнього насильства. Однак і у ньому підлітки не тільки почуваються незатишно, а й стикаються з небезпекою, тому закономірно, що Макс Кідрук використовує мовні одиниці різних рівнів для передачі психоемоційних станів персонажів. Нашу дослідницьку увагу привернули морфологічні вербалізатори емоцій у цьому романі.

Мета статті – дослідити морфологічні одиниці, які презентують емоційні стани персонажів у романі «Не озирайся і мовчи» Макса Кідрука.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зауважує І. Кучеренко, сучасні граматики визначають частини мови як «групи слів, об'єднані близьким лексичним значенням, однаковиими або схожими формальними ознаками й спорідненою роллю в реченні» [9, с. 100]. Щодо проблеми виокремлення частин мови, то зауважимо, що є традиційний підхід до їх диференціації та нетрадиційний. У традиційній морфології виокремлюють десять частин мови [4, с. 26] – самостійні (іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник) та службові (прийменник, сполучник, частка). З-поміж самостійних частин мови виділяють також відмінювані й невідмінювані (прислівник, дієприслівник як форма дієслова та окремі іменники і прикметники). Окрему позицію відводять вигуку, оскільки він не виявляє виразних ознак ні

службових, ні самостійних частин мови. Такий підхід до класифікації частин мови представлений у більшості підручників з морфології [5; 11] та у шкільному курсі української мови.

В. Горпинич, крім вказаних частин мови, пропонує виділяти станівник («клас невідмінюваних слів з категоріальним значенням непроцесуального стану у функції головного члена (присудка) односкладних (безособових) речень» [4, с. 237]) та модальник («специфічні повноцінні самостійні слова, які виражають суб'єктивну модальність (ставлення мовця до висловленої думки), не мають системи словозміни та синтаксичних зв'язків з членами речення, відокремлені від інших у реченні, але пов'язані з ними семантично та інтонаційно» [4, с. 237]).

Нетрадиційна класифікація частин мови в українському мовознавстві пов'язана із науковим доробком І. Вихованця [2] і представлена в сучасних вишівських підручниках [1; 3]. Такий підхід передбачає виокремлення чотирьох семантико-граматичних класів слів: два центральні (іменник і дієслово), які формують граматичну основу речення, та два периферійні (прикметник і прислівник). Кількісні числівники у цій класифікації за морфологічною схожістю потрапляють до класу іменників, порядкові – до класу прикметників. Займенники різних розрядів відповідно до морфологічної схожості закріпилися за класами прикметників, іменників, прислівників. Службові слова у нетрадиційній класифікації кваліфікують як «синтаксичні аналітичні морфеми» [2, с. 25]. Цікавою є позиція І. Вихованця і щодо вигуків, які, на його думку, не належать до слів та морфем, оскільки не мають притаманного їм лексичного значення і семантики відношень. Дослідник пропонує винести вигуки за межі морфології, оскільки вони «становлять периферію речення як основної синтаксичної одиниці» [2, с. 25], для якої обов'язковою ознакою є інтонація.

Як засвідчив матеріал джерельної бази, систематизований на засадах традиційної класифікації частин мови, найчастотнішими репрезентантами емоцій персонажів у романі «Не озирайся і мовчи» виявилися дієслова (67, 6%).

Вони переважно називають такі негативні емоції, як гнів («*він злостився ні на кого та водночас на всіх*» (с. 31)) та переляк («*Він перелякався, коли побачив Юлю Гришину, проте жалю чи відрази не відчув*» (с. 17); «... *проте лякався цих думок і вперто виштовхував їх зі свідомості*» (с. 19)). Психоемоційні стани Марка та його однолітків – «емоційні гойдалки», які «накривають» підлітків через ситуації, в які вони потрапляють. Для Марка – це цькування, фізичне насилля з боку однокласників, проблеми та пригоди у паралельному світі, абсолютне непорозуміння з оточенням. Для Соні – це стосунки з її батьком, відсутність підтримки від дорослих та ін. Для Артема Бродового, що бив Марка, – це смерть його близького друга та самогубство колишньої дівчини. Непривітний світ породжує жорстокість та агресивність підлітків.

Крім того, з-поміж виявлених дієслів значну частину (65, 3%) становлять морфологічні одиниці, які вказують на міміку й жести персонажів, що засвідчують байдужість («*Марк знизав плечима та підтягнув ковдру до підборіддя*» (с. 5)), гнів («*Марк насупився та мотнув головою*» (с. 6)), печаль («*Привид розгубленої посмішки майнув стомленим обличчям*» (с. 8)), переляк («*Уловивши невизначний силует, що відокремився від найщільніших тіней у підліску та метнувся напереріз машині, хлопець сіпнувся...*» (с. 13)) підлітків. Помітили, що більшість із таких вербалізаторів емоцій – дієслова у формі дійсного способу. Проте натрапляємо й на безособові дієслова у такій позиції («*Його трусило чи то з ляку, чи то з холоду*» (с. 13)).

Звернімо увагу, що при дієсловах цієї групи важливу роль в ідентифікації емоцій відіграють детермінантні компоненти, найчастотнішими з-поміж яких виявилися прислівники *перелякано* (13 одиниць), *сердито* (18 одиниць), *здивовано* (13 одиниць), що, очевидно, пов'язано зі змістом художнього тексту, у якому натрапляємо на страшні епізоди, які переживають персонажі і які викликають у них страх, злість, здивування.

Серед виокремлених дієслів 21, 8% становлять морфологічні одиниці, що відображають особливості мовлення підлітків у відповідному психоемоційному стані, наприклад: «*Яна перелякано **скрикнула**, Віктор інстинктивно вдарив по гальмах, учепившись руками в кермо*» (с. 13); «*Щойно світло фар витяглося вздовж осі дороги, Яна оглушливо **кавкнула** й затулила обличчя руками*» (с. 15); «*–Паскудство, – **прошипів** Віктор...*» (с. 16); «*Марк побачив таксиста, який, затиноючись, **несамовито горлав** у телефон на іншому боці вулиці...*» (с. 21).

Щодо особливостей функціонування дієслів у романі Макса Кідрука, то помітили, що у напружених фрагментах автор виносить дієслівний репрезентант емоцій в окреме речення – парцелят, який комунікативно увиразнює його, як у таких прикладах: «*Це заливало груди огидним почуттям безсилля. **Розчаровувало***» (с. 7); «*Потреби обманювати не було, але й сказати правду він не міг. **Соромився***» (с. 9).

Іменники-вербалізатори емоцій (12, 1%) у романі «Не озирайся і мовчи» називають переважно такі психоемоційні стани підлітків, як переляк («*Його трусило чи то з ляку, чи то з холоду*» (с. 13); «*... а в просякнутому **панікою**, метушливому бедламі, на який перетворилася 15 школа після звістки про самогубство Гришиної, не знайшлося нікого, хто хотів би паритися перестановкою уроків*» (с. 22)) та гнів («*... та з якимось дивним виразом – чи то подиву, чи то **роздратування** – на лиці перевів його на Арсена*» (с. 24); «*... а тоді відчув, як у грудях розростається пекуча образа і якась безформна, несфокусована **злість***» (с. 31)). Такі морфологічні одиниці відтворюють непрості будні підлітка, якого постійно принижують і цькують, внаслідок чого переляк, образа та гнів стають його звичними емоціями, які й спонукатимуть згодом Марка до пошуку паралельного світу.

Виразним експлікатором психоемоційних станів персонажів роману Макса Кідрука серед іменників виявилася група лексем на позначення кольору. Вони помітно посилюють гнітюче враження читача від пережитих разом із героями

роману подій. Закономірно, що найчастіше в романі натрапляємо на іменник *чорнота* («*Ніч розчавила червону смужку над горизонтом, і тепер підсвічене вогнями місто мовби зависло в чорноті*» (с. 9); «*За десять метрів від автомобіля дерева обабіч дороги, сніг і навіть сама траса зникали, неначе провалюючись у наповнену завиванням вітру чорноту*» (с. 14)), який влучно передає стан загнаного в глухий кут підлітка, який у цій чорноті світу дійсності не знаходить тих, хто прийшов би на допомогу, підтримав, даючи світло надії.

Найменшим за чисельністю морфологічним класом одиниць, що презентують психоемоційні стани персонажів роману «Не озирайся і мовчи», виявилися прикметники й дієприкметники (6, 8%). Вони переважно вжиті при іменнику *погляд*, увиразнюючи та звужуючи його смисл у відповідному контексті: «*Арсен провів його тоскним поглядом, а потім повернувся до невістки*» (с. 27); «*Яна штрикнула його сердитим поглядом*» (с. 26); «*Марк провів понуриим поглядом обох, аж поки вони не зникли за дверима...*» (с. 31); «*Яна штрикнула роздратованим поглядом чоловіка*» (с. 25); «*...усі, хто піднімався танком, кидали на нього скоса насторожені погляди й старанно обходили стороною*» (с. 30).

Чисельну перевагу прикметників виявили у частині, де розповідається про батька Соні, який багато пив і внаслідок цього часто бив дівчину. Вони вдало фіксують його настрій: «*Виникли проблеми зі сном, чоловік став дратівливим та агресивним.... Наступного дня йому було соромно, він слізно просив його вибачити, та поза тим... почувався бадьорим і відпочилим. ... Тієї п'ятниці Ігор прокинувся у препаскудному настрої ...*» (с. 424). Звернімо увагу, що такі прикметники переважно є предикативними (входять до складу присудка). Останній же приклад демонструє прикметник-вербалізатор емоцій батька Соні, вжитий у формі найвищого ступеня порівняння (префікс *пре-* помітно посилює виявлену негативну емоцію).

Специфіку займенників, що вказують на емоційні стани підлітків у романі, здебільшого визначає категорія числа. Вони в художніх діалогах Макса Кідрука виконують роль вербалізаторів емоцій за підтримки номінантів міміки, жестів та інтонації реплік персонажів:

– *Він не поїв, – зрештою тихо промовив Арсен.*

Яна звела брови.

– *Ви не чули, яким тоном він розмовляв зі мною?»* (с. 25).

Серед лексико-граматичних класів слів, що вказують на емоції персонажів, виявили й вигуки, які переважно передають гнів («–**A-a**... – *верхня губа інстинктивно задерлась, оголивши верхні зуби*» (с. 15)), переляк («– **Hi-i-i!!!** – *верескнула вона, повиснувши на дідовій руці. – Не чіпайте ліфт!*» (с. 411)), рідше – радість («**Клас!** – *Дівчина схопила аркуші, розгорнула, пробіглася очима по написаному*» (с. 18)). Такі вигуки не лише передають відповідну емоцію, а й, підтримуючи інші їх морфологічні вербалізатори, влучно доповнюють майстерно виписані художні діалоги Макса Кідрука. Зауважимо, що для інтерпретації емоцій, які презентують вигуки, обов'язковим є контекст ситуації.

Оскільки роман «Не озирайся і мовчи» про підлітків і для підлітків, то нерідко натрапляємо на сленгові лексеми у мовленні персонажів та інші ненормативні одиниці (наприклад, лайливу лексику), які засвідчують стан злості чи переляку і представлені різними частинами мови. Наведемо приклади: «– **Параша пацаняча**, – *икнув через плече Орест. – Терлецька, не тупи!*» (с. 299); «... *не міг збагнути, якого дідька батьки тієї бідолахи хочуть від його невістки на сина*» (с. 8); «**Справжні, чорт забирай, жахіття!**» (с. 17); «... *збрехавши, він більше не зможе спокійно дивитися в дзеркало, вважатиме себе **кінченим зрадником** чи щось таке*» (с. 9) та ін.

Попри те, що концентрація слів різних частин мови в окремих фрагментах роману вдало демонструє психоемоційні стани підлітків, найвиразнішими

виявилися художні діалоги Макса Кідрука, у яких він з цією метою скористався словами різних лексико-граматичних класів, як у такому уривку:

– Я заходив до... – й аж зубами **клацнув із розпачу**. Він хотів сказати, що заходив до друга, та надто пізно збагнув, що після переїзду друзів у цій частині Рівного в нього ще не з'явилося.

– До кого? – Яна намагалася **посміхатися**, та попри це мала такий вигляд, **ніби проковтнула павука** й тепер чекає на відповідь, чи був він отруйним.

Марк **звів очі**. Мамин **погляд тиснув**, як приставлений до лоба палець. Раптом щось **чорне** зринуло в його грудях і **звузило погляд**. Хлопець **насунився і труснув головою** так, ніби у вухо потрапила вода.

– Ні до кого! – несподівано для самого себе він **гаркнув так голосно**, що Яна **відсахнулася**. Її долоня **смикнулася**, зачепила виделку, і та, гучно дзенькнувши, впала на підлогу.

– Марку? – **Брови здибилися дугами**.

– **Відчепись від мене!** – **закричав хлопець**. – Чого ти **пристала?! Я ні до кого не ходив!**

Жінка **розгублено закліпала**. Шукаючи підтримки, подивилася на Віктора. Чоловік **сердито вступився** у сина, проте не озвався та з якимось дивним виразом – чи то **подиву**, чи то **роздратування** – на лиці перевів його на Арсена. Дід продовжував жувати вівсянку так, наче нічого не відбулося. Наче взагалі сидів на кухні сам.

Янина **розгубленість** швидко поступилася **гострому невдоволенню**.

– Це що таке?!

Марк відсунув тарілку з кашею та **підхопився**. **Чорна хвиля** спала, зі щік на шию **поповзли червоні плями** – він сам не знав, що це таке.

– Мені треба до школи, – **зіщулившись**, зронив хлопець.

– **Стій!** – **Гукнула Яна»** (с. 24).

Прикметно, що концентрація морфологічних вербалізаторів емоцій підлітків виявлена в середині та в кінці роману. Очевидно, це пов'язано із жанровою особливістю трилера. Закономірно, що Марк, намагаючись зрозуміти паралельний світ, у якому трапляються страшні речі, виявляє найбільшу кількість негативних емоцій. Тоді як у фрагментах, де представлені міркування Марка та його дідуся про науку, листування із Сонею, дослідження паралельного світу в газетах та ін., таких вербалізаторів емоцій виявлено значно менше.

Виразним репрезентантом емоційних станів підлітків у романі виявилися і граматичні категорії слів різних частин мови. З-поміж дієслівних вербалізаторів емоцій у романі Макса Кідрука найвиразнішою є категорія способу. Саме завдяки домінанті дієслів наказового способу у репліках персонажів автор передає їх переживання, що сприяє розумінню ідейно-художнього задуму Макса Кідрука, який у назву роману не випадково виносить два дієслова наказового способу. Дієслівний заклик *Мовчи* у назві роману – це не лише заборона говорити у ліфті до потойбічного світу, а й винесення на загальні сучасні проблеми підлітків, заклик не мовчати і шукати тих, хто їх зрозуміє та підтримає.

Такі дієслова представлені і в репліках переляканої мами Марка: «*–Не виходь!*» (с. 13); «*–Розвертайся! Господи, на що ти чекаєш?! Поїхали звідси!*» (с. 16). Менш категоричною (у формі прохання) сприймається репліка дідуся Марка, який один із оточення підлітка розуміє та підтримує його, закликаючи до цього й інших: «*Спробуйте уявити, як йому хочеться мати вигляд дорослого, бути, як усі...*» (с. 27). Невипадково в репліках дідуся натрапляємо на номінації, якими він послуговується, адресуючи мовлення своєму онукові (*хлопчак*), як у таких прикладах: «*... роблячи хлопчача схожим на маленького витрішкуватого лорі*» (с. 5); «*... хлопчак схожий радше на набундючене совеня*» (с. 6) та ін. Прихильне ставлення до старенького демонструє і Марк («*Чому дідусь, а не батько?*» (с. 10); «*Дідусь у звичній ненав'язливо-виваженій манері пояснив, що таке смерть*» (с. 10)).

Виразною в контексті порушеної проблеми є і категорія числа займенників, підтримана іншими вербалізаторами емоцій, як у таких прикладах: «– *Чого тобі?* – ховаючи *переляк*, Марк намагався *говорити виклично*, проте *голос зрадливо ламався та тремтів*» (с. 36); «...малій, *ти стрьомний!* – Він *говорив голосно*, щоби Марк почув, але звучав так, *наче щойно отримав копняка під зад*» (с. 37). Вибір *ти/ви* у спілкуванні підлітків зазвичай визначають два чинники: соціальний статус адресата та ставлення до нього. У художніх діалогах Макса Кідрука переважно реалізовується останній.

Висновки. У романі «Не озирайся і мовчи», який автор визначає як «позажанровий», а дослідники виявляють у ньому ознаки містичного та психологічного трилера, виразними вербалізаторами емоцій підлітків є слова різних частин мови, проте найчастотнішими серед них виявилися дієслова та прислівники. Прикметники і дієприкметники при іменникових вербалізаторах емоцій, а також прислівники при дієслівних помітно увиразнюють їх, забезпечуючи однозначну інтерпретацію. У художніх діалогах Макса Кідрука переважають такі емоційні стани Марка і його однолітків, як переляк і злість, доволі рідко трапляються номінанти таких емоцій, як радість, захоплення, повага. З-поміж граматичних категорій виразними виявились дієслівна категорія способу та займенникова числа, які найчастіше передають негативні емоції.

Морфологічні вербалізатори емоцій підлітків у романі «Не озирайся і мовчи» влучно підтримані графемними та морфемними засобами, а також інтонаційно. Усе це дозволило читачам роману Макса Кідрука не лише пережити усі перипетії разом із персонажами, а й відчутти себе повноцінними їх учасниками.

Література

1. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Київ : Либідь, 1993. 336 с.

2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ : Наук. думка, 1988. 255 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 335 с.
5. Грищенко А. П., Мацько Л. І., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : підручник для студентів філолог. спец. вузів . Київ : Вища шк., 1997. 493 с.
6. Давидюк Ю. Універсальні категорії художнього тексту. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 65. С. 229–232.
7. Кіцелюк С. А. Трилер «Не озирайся і мовчи» М. Кідрука як жанр підліткової літератури. URL: https://ukrlit-2017.blogspot.com/2018/02/blog-post_23.html
8. Ковалів Ю. І. Літературознавча енциклопедія. Київ : Академія, 2007. Т. 2. 625 с.
9. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови. Вінниця : Поділля- 2000, 2003. 464 с.
10. Лілік О. О. Модифікації жанру трилера у творчості Макса Кідрука : матеріали і рекомендації до вивчення студентами-філологами. *Мільйон історій : поетика пригод у літературі та медіа* : матер. наук.-практ. конф. (Бердянськ, 2016). С. 97–99.
11. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : підруч. для студ-тів вузів, які вивч. дисцип. «Сучасна українська літературна мова». Київ : Вища шк., 1994. 413 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

13. Чонка Т. С. Пізнавально-виховний аспект роману Максима Кідрука «Не озирайся і мовчи». URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/15419>

14. Юричко А. Соціально-психологічна проблематика роману Максима Кідрука «Не озирайся і мовчи». URL: <https://dspace.kmf/uz/ua/jspui/handle/123456789/3008>

Використані джерела

Макс Кідрук. Не озирайся і мовчи. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2024. 512 с.

Шульжук Наталія, Пляшко Софія

СИНТАКСИЧНІ МАРКЕРИ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ В ПОВІСТІ «КАЙДАШЕВА СІМ'Я» І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО

Антропозорієнтована лінгвістика, спрямована на гармонізацію міжособистісного спілкування членів суспільства, сфокусована на вивченні смислів, які транслюють мовці за допомогою мови. Це активізувало вивчення одиниць різних мовних рівнів, і синтаксичного зокрема, як репрезентантів конфліктної комунікації. У статті схарактеризовано такі з-поміж останніх, як прості і складні речення, предикативні частини яких ускладнюють однорідні члени, звертання, а також спонукальні речення-репліки, побудовані за принципом синтаксичного паралелізму та підтримані синтаксичними повторами й окличною інтонацією.

Ключові слова: *засоби експресивного синтаксису, комунікативна рівновага, конфлікт, конфліктоген, мовленнєве насилля, речення, спілкування.*

Anthropocentric linguistics, aimed at harmonizing interpersonal communication between members of society, focuses on the study of meanings that speakers convey through language. This has intensified the study of units of different language levels, and syntactic in particular, as representatives of conflict communication. The article characterizes such of the latter as simple and complex sentences, the predicative parts of which are complicated by homogeneous members, appeals, as well as motivating sentences-replies, built on the principle of syntactic parallelism and supported by syntactic repetitions and exclamatory intonation.

Keywords: *means of expressive syntax, communicative balance, conflict, conflictogen, speech violence, sentence, communication.*

Постановка проблеми. Мовлення – спосіб соціалізації людини в суспільстві, тому вивчення мови як засобу комунікації і впливу перебуває у фокусі уваги мовознавців. Дослідники акцентують увагу не лише на вивченні ефективного спілкування, а й на комунікативних девіаціях (невдачах), що нерідко призводять до конфлікту.

Л. Білоконенко, зосередившись на вивченні україномовного міжособистісного конфлікту, визначила його як «особливий тип спілкування, у якому засобами мови відбувається репрезентація невідповідності в інтересах, поглядах, цілях, позиціях сторін, фіксуються розбіжності в комунікативних цілях і ролях мовців» [1, с. 5]. Мовний конфлікт в інтерпретації Н. Тарабріної – «мовленнєвий прояв зіткнення суперечливих поглядів, цілей, намірів комунікантів» [11, с. 10]. Г. Лукаш зауважує, що мовний конфлікт формується тоді, «коли одна зі сторін на шкоду іншій свідомо й активно здійснює мовні дії, які можуть виражатися у формі докору, зауваження, заперечення, звинувачення, погрози, образи тощо» [8, с. 15].

Отже, конфлікт – це крайнє загострення суперечностей, що виражає стан ворожості та невдоволення співрозмовників, яке формується внаслідок мовленнєвих дій та виявляється в різних формах мовленнєвого насилля й супроводжується негативними емоціями.

Функції, ознаки, причини виникнення, спосіб розв'язання, характеристики опонентів конфліктів визначають параметри їх класифікації. Сфера ж взаємодії їх учасників уможлиблює формування педагогічних, управлінських, політичних, етнічних, сімейних та ін. конфліктів. Сімейний (соціально-побутовий) конфлікт визначають як «протидію між членами родини на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів, поглядів та різної культури і стереотипів» [7, с. 40], що формує авторитарний тип комунікативної взаємодії.

Конфлікт – міждисциплінарний феномен, тому він потрапляє в коло наукових інтересів конфліктологів, психологів, соціологів, педагогів, лінгвістів

та ін. У працях останніх спостерігаємо активізацію комунікативно-прагматичного підходу до вивчення мовних одиниць, які у контексті конкретної мовленнєвої ситуації виявляють гнучкість і широку смислову валентність, що й зумовлює реалізацію їх конфліктогенного потенціалу.

У тексті будь-якого функційного стилю маркером конфлікту можуть бути мовні одиниці різних рівнів. На синтаксичному рівні такою одиницею є речення – «синтаксична одиниця, що побудована за усталеним мовним зразком, виражає відносно закінчену думку або певну емоцію й виступає основним засобом комунікації» [5, с. 27].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. В українському мовознавстві усталилася думка про те, що речення – одиниця багатоаспектна і «охоплює декілька підсистем» [12Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 48] – формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну та комунікативну. На думку І. Вихованця, із формально-синтаксичним функціонуванням пов'язана «внутрішньо-синтаксична структура речення – синтаксичні зв'язки й виділювані на їх основі компоненти речення» [2, с. 52]. У зв'язку з цим науковець диференціює речення за характером предикативних відношень, виокремлюючи з-поміж них стверджувальні та заперечні, а К. Шульжук за будовою поділяє їх на прості, у яких визначальним є синтаксичний зв'язок між його членами, та складні, де «центром формально-синтаксичної організації є сполучники і сполучні слова» [12, с. 49]. Із семантико-синтаксичного погляду речення «характеризується семантико-синтаксичними відношеннями й виділюваними на їх основі компонентами значеннєвої природи, що відбивають специфіку з'єднання змісту й форми компонентів речення в конкретній мові» [2, с. 52]. Так формується семантична структура речення – «його мовне значення, що створюється взаємодією семантики структурної схеми і лексичних значень слів, що заповнюють його» [12, с. 50]. У складному реченні семантико-синтаксична структура виражає «відношення між двома і більше ситуаціями» [12, с. 51].

Комунікативну організацію речення визначає його комунікативне завдання, реалізація якого передбачена конкретною мовленнєвою ситуацією. Інакше кажучи, речення у мовленні реалізує одне із значень, тоді як ізольоване речення потенційно багатозначне. К. Шульжук [12] висловлює думку, що саме в комунікативному плані просте і складне речення виявляють схожість.

Взаємодія вказаних аспектів породжує реальне речення-висловлювання, «вмонтоване» в контекст конкретної ситуації мовлення.

Неодмінним компонентом загального значення синтаксичної одиниці, що визначає її функцію в тексті і впливає на виразність, емоційність, створюючи відповідний комунікативний ефект, є її стилістичне значення, природу якого С. Єрмоленко пов'язує із можливістю передачі одного і того ж змісту різними реченнєвими одиницями-членами відповідних варіативних синтаксичних рядів [3]. Ці семантичні варіанти, на думку дослідниці, презентують коло суб'єктивно-модальних значень конкретного висловлювання. Слушними видаються і міркування С. Єрмоленко про те, що синтаксис, на відміну від лексики та фразеології, «не має чітких щодо стильового забарвлення одиниць, прикріплених до певних сфер мовлення» [4, с. 112], тому немає підстав говорити про співвідносність синтаксичних одиниць із певним функційно-стильовим різновидом мови. Хоча саме на рівні речення розкриваються ширші можливості щодо створення стилістичних і експресивно-сміслових відтінків одиниць нижчих мовних рівнів. Оскільки поняття «стилістичний» охоплює засоби вираження емоційності, метафоричності, експресивного забарвлення речення-висловлювання, то воно виявляє зв'язок з його змістом та синтаксичною формою. Вибір же реченнєвих одиниць експресивного типу в художньому тексті, основною ознакою якого є образність, зумовлений, крім того, ідейно-художнім задумом його автора.

Формування експресивності синтаксичної конструкції пов'язують із її відхиленням від мовної норми внаслідок порушення порядку слів, включення

непередбачених структурою речення компонентів, категорією однорідності та ін., які збільшують функційні можливості вихідної конструкції. Вибір синтаксичних конструкцій, їх інтонаційний малюнок та лексичне наповнення визначають параметри ситуації мовлення. Не є винятком і синтаксичні маркери сімейного конфлікту у тексті повісті «Кайдашева сім'я».

Повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького у різних аспектах представлена в дослідженнях як літературознавців (Л. Поліщук [10]), так і мовознавців (С. Зуй, О. Батрак [6], Л. Марущак [9]). Проте відсутні системні дослідження про особливості функціонування мовних одиниць-маркерів сімейних конфліктів у повісті «Кайдашева сім'я».

Мета статті – виявити синтаксичні маркери конфліктної комунікативної взаємодії персонажів у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» і схарактеризувати їх прагмалінгвістичний потенціал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як засвідчує матеріал джерельної бази (близько 160 одиниць), конфліктогенний потенціал у структурі простого речення виявляють як односкладні, так і двоскладні конструкції. Його реалізація передусім пов'язана із категорією однорідності та звертанням. Якщо однорідні присудки у двоскладному реченні передають незадоволення персонажів учинками один одного у формі доволі стриманої претензії за підтримки питальної інтонації («*Чом же ти хоч не зайшла до нас та не сказала?*» (с. 114); «*Чи ви показали, чи знавісніли?*» (с. 145); «*Ідіть ви собі ік нечистій матері та, про мене, повибивайте й очі, не тільки вікна*» (с. 146)), то однорідні члени речення, співвідносні із присудком у формі наказового способу, в окличному односкладному означено-особовому реченні вербалізують її категоричніше («*Навчай, навчай! Яка премудра! – не втерпіла баба Параска*» (с. 176); «*Дражнись, дражнись! – сказала свекруха*» (с. 43); «*Візьми ж віник та підмети!*» (с. 64)), влучно відтворюючи особливості спонтанного розмовно-побутового мовлення.

Модальний малюнок таких реченневих одиниць уточнюють вставні конструкції, наприклад: «*То йдїть собі та, **про мене**, вдавїться тими грушами разом зі своїми жїнками*» (с. 175); «*Подивись, зогляни, **лишень**, на себе!*» (с. 176).

Емоційний фон діалогїчної перепалки мїж Кайдашами помїтно посилюють однорїдні другорядні члени речення: «*Яке тобі дїло **до мене** та **до** моєї невістки?*» (с. 116); «*Не жаль менї **ні села, ні роду**...*» (с. 121); «*Я розказувала **про чуда, а не про** якїсь **брехні***» (с. 114); «*Чом-бо ти **борц** та **кашу** не глядиш?*» (с. 34).

Звертання в повїсті, представлені лайливою лексикою, свїй експресивний потенціал реалїзують переважно у спонукальних конструкціях, якї за підтримки вїдповїдної інтонації передають невдоволення та докїр учасникїв конфлікту, як у таких прикладах: «*Одчепись од мене, **сатано!***» (с. 141); «*Он глянь, **суко**, на тин! Це твїй кїнь звалив*» (с. 168); «*Ось я тобі, **стара вїдьмо**, покажу ченцїв та чортїв!*» (с. 115); «*Постривай же, **лисїй дїдьку!** Я тобі завтра... Я тобі оддячу!*» (с. 15).

Попри те, що молодші Кайдаші звертаються до старших на «ви», їхні речення-реплїки часто не демонструють поважного ставлення. Наведемо приклади: «*Я **вам** нїчим не догоджу. Варїть собі самї. Одначе **ви** вчились в панїв*» (с. 61); «*Де **ви**, бабо, дїли Мелашку? – кричав Лаврїн. – Куди **ви** її завели? Навїщо **ви** її покинули в Києві?*» (с. 114).

Ти-спїлкування у складї окличних діалогїчних реплїк персонажїв у повїсті демонструє грубе, а їноді й хамське ставлення один до одного, як у таких прикладах: «*Ой Господи милосердний! Мабуть, **ти** наважилась звести мене зі свїту! – крикнула Кайдашиха. – Що це **ти** витворяєш?*» (с. 61); «*А **ти** що **робиш** ото на хатї? Зараз менї **злазь** та **давай** одвїт перед нами*» (с. 153).

У діалогах Кайдашїв провокують конфлікт, викликаючи негативні емоції, реплїки, представленї еквівалентами речень з питальною та спонукальною інтонаціями, як у таких прикладах: «*Хто? Я? То це ти на мене таке говориш? –*

закричала Палажка і вхопила граблі» (с. 115); «*А зась! Не діждеш ти мене сміттям годувати. Нагодуй свого Карна*» (с. 144); «*Гвалт! Гвалт!* – закричала Мелашка» (с. 145).

Відображаючи специфіку розмовного мовлення українців, для вираження невдоволення та докору І. Нечуй-Левицький нерідко послуговується вигуківими конструкціями, у складі яких вжито лексеми *Бог, Господи* («*Ой Господи! Доведеться лаяться на Різдво до служби, – сказала Кайдашиха*» (с. 34); «*Ой Боже! Рятуй. Я, молода, загину!* – молилася Мелашка, стоячи навколішки коло Палажки й заливаючись слізьми» (с. 104); «*Хвалити Бога! Паницини не робила й у панів не вчилась, – знов одрубала Мотря*» (с. 35)), які демонструють не лише богобоязність українців, а й передають негативні емоції, загострюючи суперечки між персонажами.

Як бачимо, у простих реченнях-репліках ескалація конфлікту пов'язана із ускладнювальними компонентами, проте їх конфліктогенний потенціал у повісті посилює синтаксичний повтор. Наведемо приклади: «*О! Кум вернув мені очі. Постривай же, лисий дідьку! Я тобі завтра ... Я тобі оддячу!*» (с. 15); «*Ось тобі на, ось тобі на!*» (с. 144). Звернімо увагу, що такі конструкції часто незакінчені, про що свідчать три крапки в кінці.

Синтаксичний повтор – влучний засіб експресивного синтаксису не тільки в окремих репліках персонажів «Кайдашевої сім'ї», а й у складі діалогічної єдності. Наведемо приклад:

– *Йдіть, бабо, до Києва та й пошукайте Мелашки, бо як не підете, то я вас силою потягну,* – сказав Лаврін.

– *Авжеж потягни, та ще й за коси, та підганяй її батою ззаду!* крикнула з-за воріт баба Параска (с. 114).

Гострі емоційні переживання, некоректні зауваження, що посилюють ворожість та взаємну неприязнь між учасниками конфлікту, в повісті вербалізовані за допомогою таких засобів експресивного синтаксису, як

синтаксичний паралелізм («*Це нечиста сила мене давила, – говорила баба Палажка. – Це він мене скушав.*» (с. 107); «*Чого ви ластесь? Чого ви сваритесь? – почав Кайдаш*» (с. 54)) та інверсія («*А, ти, паскудо! То смієш ти мені таке говорити? Хіба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? – розкричалася Мелашка. – То вчиш ти мене, як малу дитину?*» (с. 114)), які, посилюючи емоційність, провокують опонента.

Вербалізатором конфлікту є й інтонаційне оформлення реченнєвої одиниці, яке іноді до протилежності змінює її смисл, що стає засобом мовленнєвої маніпуляції, наприклад: «*Піди ж, моя доню, видій корівку. Я трохи ще полежу. Чогось я не здужаю. Так у мене болять ноги! Ох–ох–ох! – застогнала на печі Кайдашиха, укриваючись рядном*» (с. 33); «*Легеньку руку маєш! Легенько ставиш, невістко! – крикнула Кайдашиха на Мотрю*» (с. 37).

Більшість реченнєвих одиниць-«провокаторів» конфлікту в досліджуваному тексті є простими. Проте конфліктогенним потенціалом позначені і складні, більшість із яких – елементарної будови. З-поміж них переважають складнопідрядні («*Коли б твого чоловіка хто посунув за діброву, а твою дочку аж за Рось, а тебе аж у саме пекло, то, може б, і між вами був мир*» (с. 46); «*Ви її гризли, гризли, поки свого не догризлись*» (с. 113)) та безсполучникові («*А оту стару відьму я за коси потягну в Київ, нехай шукає мені Мелашку*» (с. 113); «*Твоя жінка не дівка: їй заміж не йти*» (с. 48)).

Конфліктогенний потенціал таких речень у діалогічній єдності нерідко підтримують дієслова-присудки в авторському мовленні, які характеризують фонаційні особливості реплік персонажів, як у такому прикладі: «*Не кидай, бо я тобі голову провалю кочергою*», – **крикнула** Кайдашиха й погналась за Мотрєю. Мотря втекла за причілок, виглядала з-за вугля й **репетувала** та **кляла** Кайдашиху» (с. 145).

Натрапили й на складні багатоконпонентні конструкції-репліки, що провокують конфліктну комунікативну взаємодію. Так, у перепалці з Мелашкою

така репліка, максимально ущільнена за будовою, із вуст Мотрі звучить як погроза, категоричність якої посилює неодноразово вжита заперечна частка *не*, що й «запускає» конфлікт: *«Ти мені не свекруха, а я тобі не невістка, я од тебе не втікати і мовчать тобі не буду!»* (с. 144). Наведемо схожі приклади: *«Скинь її з драбини додола, нехай вона собі голову скрутить, щоб знала, як лазити на наше горище»* (с. 147); *«Хотина як вигляне у вікно, то на вікно три дні собаки брешуть, а на виду в неї неначе чорт сім кіп гороху змолотив»* (с. 9).

За метою висловлювання більшість реченнєвих одиниць у повісті «Кайдашева сім'я» є розповідними, проте вони переважають в авторському мовленні, в художніх же діалогах І. Нечуя-Левицького помітно домінують спонукальні (*«Повісь свою маму на сволиці на кілочку, ще й убери в червоні чоботи!»* (с. 118); *«По спині лупи її! Виколи дрючком їй друге око!»* (с. 170)) та питальні (*«Чого вилупили баньки, неначе мене зроду не бачили?»* (с. 140); *«Чи у вас Бога нема в серці, що ви в таку святу п'ятницю паскудите язики? Чи вам не треба помирать, чи ви не соромитесь святого сонечка на небі? Якого це бісового батька ви стоїте, згорнувши руки, діла не робите, та тільки язиками чортзнащо верзете!»* (с. 9)) речення. Якщо перші активно функціують на стадії виникнення та розвитку суперечки, то другі є репрезентантами негативних емоцій, що виникають у розпал конфлікту. Особливо виразними з-поміж останніх є риторичні конструкції, які, як засіб експресивного синтаксису, не потребуючи відповіді, посилюють негативні емоції персонажів, наприклад: *«А де я тобі наберу стільки грошей?»* (с. 48); *«Хіба люди не говорять за тебе на селі? Хіба не знаємо, як ти напалася на невістку?»* (с. 116).

Окличні речення емоційно забарвлюють колоритне мовлення старших та молодших Кайдашів, наприклад: *«А хоч би й поясом, що тобі до того! Не буду мести твоєї половини сіней та виносить твого сміття!»* (с. 97); *«Покарала мене свята п'ятінка! Прийдеться пропасти!»* (с. 14).

Висновки. Ізольоване речення як предикативна граматично-цілісна мовна одиниця, що виражає відносно закінчену думку, оформлена за законами певної мови і характеризується такими ознаками, як модальність, граматична організованість, семантична та інтонаційна завершеність, є потенційно багатозначним. Взаємодія ж його формально-синтаксичного та семантико-синтаксичного аспектів у конкретній ситуації мовлення реалізує одне із значень речення, формуючи реальне висловлювання як комунікативну одиницю.

У повісті «Кайдашева сім'я» конфліктогенний потенціал виявляють як прості, так і складні речення (переважно мінімальної будови), предикативні частини яких ускладнюють однорідні члени, звертання, представлені лайливою лексикою, що допомагають Кайдашам висловити своє ставлення один до одного. Загострення суперечок у художніх діалогах І. Нечуя-Левицького презентують і такі засоби експресивного синтаксису, як синтаксичний паралелізм та повтори, які помітно посилюють градус емоцій. Спонукальні речення, підтримані окличною інтонацією, активно функціують на стадії виникнення суперечки, тоді як питальні (переважно риторичні) презентують негативні емоції, що виникають у розпал конфлікту. Конфліктогенний потенціал реченневих одиниць і засобів експресивного синтаксису у їх складі визначає лексичне наповнення та параметри ситуації мовлення, у зв'язку з чим важливим маркером конфлікту є інтонаційне оформлення речень-реплік, яке нерідко до протилежності змінює їх смисл, провокуючи мовленнєву маніпуляцію. Використовуючи синтаксичні конструкції експресивного типу, що є відхиленням від традиційної синтаксичної схеми реченневої одиниці, І. Нечуй-Левицький наповнює її й відповідними морфологічними одиницями, що сприяють реалізації його ідейно-художнього задуму.

Література

1. Білоконенко Л. А. Українськомовний міжособистісний конфлікт : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2015. 335 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: синтаксис : підруч. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наук. думка, 1982. 264 с.
4. Єрмоленко С. Я. Функціональний підхід у методиці навчання української мови (на рівні синтаксису). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2017. № 2. С. 111–118.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонДу, 1996. 435 с.
6. Зуй С. Ю., Батрак О. А. Особливості мови повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького. URL: https://yuschukvl.at.ua/publikacii/naukovi/zbirnik_statej_krok_u_nauku_tom_2.pdf#page=140
7. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту. Теорія і сучасна практика : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
8. Лукаш Г. Проекція конфлікту у документну мову з позицій лінгвістичної конфліктології. URL: <https://ena.lpnu.ua/items/0a759fa0-ec42-4d00-83c9-4f32b40b8bda/full>
9. Марущак Л. М. Функції синонімів й антонімів у повістях І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» і «Кайдашева сім'я». URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35335/10Marushchak.pdf?sequence=1>
10. Поліщук Л. Б. Художньо-образний аспект у повісті «Кайдашева сім'я» І. С. Нечуя-Левицького. *Теорія і практика підготовки до зовнішнього*

незалежного оцінювання з української мови і літератури : матер. Всеукр. наук.-метод. семінару. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. Вип. 2. С. 238–246.

11. Тарабріна Н. А. Мовний конфлікт та його вплив на комунікацію. URL: <http://surl.li/pfjga>

12. Помилка! Джерело посилання не знайдено.

Джерело дослідження:

Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я : повість. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 176 с.

Шульжук Наталія, Тарасюк Анастасія

**ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗВЕРТАНЬ
У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ЛІНИ КОСТЕНКО
(НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»)**

У статті схарактеризовано непоширені та поширені звертання як компоненти синтаксичної структури реченнєвих одиниць у романі Л. Костенко «Маруся Чурай». На засадах комунікативно-прагматичного підходу автор визначає такі функції звертань різних типів в аналізованому тексті, як-от: встановлення та підтримання контакту, засіб створення емоційної напруги, характеристики персонажів, образності, що поглиблює сприйняття змісту твору й концентрує увагу читача на комунікативно вагомих фрагментах, пов'язаних із реалізацією авторського задуму.

Ключові слова: *текст, синтаксис, речення, висловлювання, звертання, прагмалінгвістика, комунікативно-прагматичний підхід*

The article characterizes both simple and extended forms of address as components of the syntactic structure of sentence units in Lina Kostenko's novel Marusia Churai. Based on the principles of the communicative-pragmatic approach, the author identifies the following functions of various types of address used in the analyzed text: establishing and maintaining contact, creating emotional tension, character portrayal, and imagery – all of which enhance the perception of the work's content and focus the reader's attention on communicatively significant fragments related to the realization of the author's intent.

Keywords: *text, syntax, sentence, utterance, address, pragmatics, communicative-pragmatic approach.*

Постановка проблеми. Комплексне дослідження речення як засобу реалізації комунікативної функції мови – актуальна проблема синтаксичної науки. У складі речення-висловлювання одним із універсальних засобів, вироблених мовою для спілкування між людьми й інтеграції параметрів ситуації мовлення як комунікативного акту, є звертання.

Звертання викликає дослідницький інтерес з кількох причин: альтернативність дефініції на позначення цієї мовознавчої категорії («звернення», «вокатив», «апеляція», «апозитивема-вокатив», «вокативна синтаксема», «номінація адресата мовлення», «одиниці сфери апеляцій» та ін.), відсутність її уніфікованої класифікації, інтерпретація звертання не лише як компонента реченнєвої одиниці, а й комунікативного акту.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Щодо лінгвістичної природи звертання учені не виявляють однастайності. Так, у концепції І. Яценка слова, які вживаються як звертання, не втрачаючи семантичних, морфологічних ознак частин мови, виявляючи зв'язок із вираженою думкою та здатність до поширення, як і інші члени речення, включені до його граматичної будови [23, с. 84].

І. Кучеренко, поділяючи позицію О. Потебні, зауважує, що «звертання може виконувати роль підмета, прикладки та бути односкладним спонукальним реченням» [10, с 14].

Дослідник А. Загнітко зазначає, що «є сенс у визначенні звертання як згорнутого висловлення, яке має потенційну предикативність, міра якої може бути різною» [6, с. 230]. Схожа позиція представлена і у праці К. Шульжука, який наполягає на наявності граматичного зв'язку звертання з реченням та його спроможності в окремих випадках (у поєднанні з наказовим способом дієслова) виконувати функцію підмета [21].

І. Вихованець та К. Городенська кваліфікують звертання як засіб формального ускладнення структури простого речення [2, с. 124]. У своїх

дослідженнях І. Вихованець розглядає компоненти звертання у формі кличного відмінка як складні «за семантико-синтаксичною природою субстанційні синтаксеми, що вказують на адресата вольової дії мовця та суб'єкта потенційної дії» [3, с. 36]. Нам імпонує думка вченого про те, що на семантико-синтаксичному рівні речення звертання функціює як вторинна субстанційна система, яка сформувалася в результаті об'єднання двох елементарних із семантико-синтаксичного погляду простих речень в одну ускладнену конструкцію.

За визначенням О. Селіванової, звертання – слово або сполука, що «позначає особу чи персоніфікований предмет, явище, до яких звертається мовець, привертаючи увагу адресата до повідомлення, іноді надаючи предмету звернення оцінно-емоційної характеристики, експресивності, і здебільшого характеризується граматичною незалежністю й інтонаційною та пунктуаційною відокремленістю» [17, с. 345].

Різномасштабне вивчення звертання представлено у науковому доробку українських мовознавців. І. Корнійко розглядає звертання як «динамічний засіб зверненості мовлення» [9, с. 29]. В. Пономаренко проаналізував етапи історичного розвитку звертання й сучасні засоби його вираження [14].

Л. Рудько, вивчаючи комунікативно-прагматичний потенціал звертань на матеріалі п'єс Б. Шоу, схарактеризувала їх структурно-семантичні особливості, способи морфологічної презентації та сферу функціонування [15].

Особливості морфологічного вираження звертань докладно дослідили І. Вихованець, К. Городенська [3], І. Кучеренко [10]. Специфіка формально-граматичного й семантико-синтаксичного функціонування звертання привертала дослідницьку увагу І. Вихованця [2] та М. Каранської [8].

Лексичне наповнення та функційно-стильове призначення звертань дослідили М. Каранська [8], М. Скаб [18]. Звертання досліджували на матеріалі різних текстів. Так, К. Шульжук схарактеризував особливості функціонування

звертань на матеріалі українських народних пісень [21], Ю. Калашник – у творах М. Вінграновського [7], С. Форманова – у творах В. Шевчука [19], І. Корнійко – на матеріалі сучасної німецької мови [9].

Аналіз указаних праць уможливорює висновок про те, що звертання в мові – «категорія тонка, сповнена багатьох і різних психологічних нюансів, тому в жодній граматиці, у жодному нормативному словнику не сформульовано чітких правил і регламентацій щодо нього» [1, с. 23]. Це й засвідчує незмінну актуальність досліджень, предметом вивчення яких є звертання на матеріалі різних мов, і української зокрема.

Останнім часом у контексті актуального сьогодні в мовознавстві комунікативно-прагматичного підходу до вивчення мовних явищ увага вчених прикута до звертання як знаряддя впливу і засобу реалізації тактики підвищення значущості співрозмовника, у зв'язку з чим І. Шкіцька призначення звертання в мовленнєвому акті пов'язує з тим, що воно «викликає запланований суб'єктом мовлення перлокутивний ефект і є засобом цілеспрямованого регулювання поведінки адресата» [20, с. 106].

Якщо в класичній синтаксичній науці звертання – це компонент синтаксичної конструкції, який не є членом речення і не виявляє зв'язків з іншими його компонентами, то у комунікативно-прагматичному аспекті звертання – багатофункційний мовний засіб, який дозволяє глибше зрозуміти комунікативні процеси й соціальні аспекти мовлення, яким послуговується адресант для встановлення чи підтримання контакту, вияву емоцій, висловлення ставлення до адресата, створення стилістичного ефекту та ін.

Важливу роль звертання як компонент синтаксичної структури речення відіграє в художніх текстах, оскільки посилює емоційний вплив на адресата (читача), створює образність та поглиблює сприйняття змісту твору, а нерідко й формує творчу індивідуальність його автора, який може відходити від усталених

норм, створюючи емоційну виразність речення, імітуючи природну інтонацію живого мовлення.

Поетичне мовлення Ліни Костенко було предметом дослідження багатьох науковців. Так, Г. Губарева докладно вивчила семантику та стилістичні функції кольоративів на матеріалі пейзажної лірики авторки [4]. Л. Петрова дослідила особливості функціонування власного імені як засобу індивідуалізації її поетичного мовлення [13]. І. Дишлюк на матеріалі поезій Л. Костенко вивчила особливості лексико-семантичного вираження концепту «природа» та схарактеризувала образне вживання музичних термінів [5].

Предметом філологічних зацікавлень неодноразово був і роман у віршах «Маруся Чурай». Наприклад, В. Саєнко дослідила особливості його жанрової своєрідності [16]. Ю. Лебеденко схарактеризувала особливості функціонування фразеологізмів у цьому тексті [11]. Конотонімію як художній засіб реалізації національних та загальнолюдських принципів Ліни Костенко в романі «Маруся Чурай» дослідила М. Мельник [12].

Проте особливості функціонування звертань різних типів у тексті роману Ліни Костенко «Маруся Чурай» не були предметом спеціального лінгвістичного опису, з чим і пов'язуємо **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – з'ясувати особливості структури, морфологічної презентації звертань у романі Ліни Костенко «Маруся Чурай» та схарактеризувати їх прагматичний потенціал у ньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріал джерельної бази, систематизований за семантичним, морфологічним та структурним параметрами, уможливив виокремлення двох груп звертань – непоширених та поширених. Непоширені звертання в тексті роману представлені переважно іменниками у формі кличного відмінка. З-поміж таких натрапили на звертання, що є власними назвами людей, іменами зокрема. Вони переважно виконують номінативну

функцію, називаючи того, до кого звертаються. Наведемо приклади: «*То як, Марусю? Полюбив?*» (с. 63); «*Орихно, трясця мене держить!*» (с. 21).

Натрапили й на звертання-загальні назви, що вказують на родинну належність, передбачаючи залучення до поетичного діалогу близьких людей, виражають емоційний стан персонажів, концентрують увагу читача на конкретній думці, розкривають ставлення героїв одне до одного, як у таких прикладах: «– *Іване! Брате! Як ти встиг?*» (с. 132); «*Бо ти такий вже, чоловіче, зроду, все б очі й витріщав на вроду* (с. 130); «*У мене, пане, слово не куповане і я його не продаю*» (с. 25); «*Чи то дівча, що закричало : «Тату!» – і перейшов той стогін у пісні*» (с. 19); «*Мамо, хто це вам допик, що ви уже не ходите тудою?*» (с. 66).

Крім того, непоширені звертання в тексті роману – це важливий інструмент для створення емоційної напруги, передачі глибоких переживань, підсилення народного колориту твору. Привертає увагу лайлива лексика у функції звертання, яка виражає емоції зневаги, презирства, передає міжособистісні стосунки та реалізує соціальні й культурні настанови, забезпечуючи живий діалог між персонажами, органічно вплітаючись у текст та створюючи динаміку сюжету. Наведемо приклади: «*Ти хоч на мене, суко, не бреш!*» (с. 21); «*Послухай, відьмо, а лови-но грушу!*» (с. 125).

Доволі частотними в тексті досліджуваного твору є звертання, виражені іменниками у формі кличного відмінка множини, як у таких прикладах: «*Домарики, така у вас і смерть*» (с. 27); «*Благословіть в дорогу, матері*» (с. 43); «*Прощавайте, хлопці, Бийтесь до ладу*» (с. 54); «*...Вам, люди, що, зі смертю по дорозі, що ви претесь гірше череди?*» (с. 126). Такі звертання створюють урочистість, емоційність викладу, передають драматизм ситуацій, акцентують увагу на єдності та спільній відповідальності народу за свою Батьківщину, традиції та культуру.

У поетичному мовленні Ліни Костенко учасниками комунікації стають не лише живі особи, а й неістоти, нерідко персоніфіковані: «– *Ходім зі мною, доленько, ходім*» (с. 207); «– *Ох сонце, сонце, промінь твій останній!*» (с. 111). Такі звертання додають емоційності тексту роману, передають переживання героїв, створюють комунікативний ефект. Власна ж назва-звертання такого типу («*А ти за них, Полтаво, помолись*» (с. 45)) не лише персоніфікує місто, а й акцентує на його історичній витривалості, створюючи інтенсивність емоцій героїні та посилюючи зв'язок між читачем й описаними подіями.

Виразним у тексті роману Ліни Костенко виявилось *ти-* та *ви-*спілкування, представлене займенниками другої особи однини й множини («*Ти ж син його!*» (с. 194); «*То ти з Полтави?*» (с. 143); «*Куди ти хочеш, у пекло чи у рай?*» (с. 111); «–*А ви, – кажу, – давно були в Полтаві?*» (с. 144)), яке помітно інтимізує поетичне мовлення і презентує традиції українського мовленнєвого етикету. В українській традиції поширене *ви-*спілкування в родинному колі та під час комунікації із малознайомими особами з урахуванням їх віку та соціального статусу.

Якщо за допомогою *ти-*спілкування Л. Костенко переважно маркує інтимність комунікативної взаємодії персонажів, то *ви-*спілкування може бути й маркером зневажливого ставлення. Так Горпина Чурай, мати Марусі, із надією на перемогу справедливості звертається до суддів, стверджуючи їх беззаперечний статус та відповідність високій посаді. Ключовим у цій ситуації є застереження-прохання не ображати дочку, яке звучить у спонукальному реченні. У підтексті прочитуємо (імпліцитний смисл репліки): якщо покараєте невинну, то матимете ганьбу:

Ви грамотні. Ви знаєте латину.

За крок до смерті, перед вічним сном,

одного прошу:

у мою дитину

не кидайте словами, як багном! (с. 23).

Звертаючись до Івана Остряниці, дід Галерник використовує займенник *ти*, який виконує не лише номінативну функцію, називаючи козака сином славного батька, а й емоційно-експресивну: такий козак не зганьбиться сам і не осоромить свого роду:

*Твій батько був, Іване, Остряницею, –
наступний гетьман після Павлюка
«**Ти** ж син його! Душі не занехаєш»* (с. 194).

Психологічну підтримку висловлює дід Галерник, звертаючись до дівчини, адже молодість і витривалість допоможуть здолати будь-які перешкоди:

*– То це на прощу вибралася йти?
Це треба шмат дороги попойти.
Ще будуть села, будуть города.
А втім, нічого. **Ти** ще ж молода* (с. 142).

Прагматичну сутність звертання, вираженого сполукою займенників з іменником, у якому передано трансформацію болю й страждання в духовне піднесення, у спробу підтримати адресата, визнавши його унікальність і внутрішню красу, демонструє діалог мандрівного дяка й Марусі:

*– Хотіла жити, а життя не вийшло.
Хотіла вмерти, – люди не дали.
А він мені: – Моя **ти** голубичко!
Страданіє, як кажуть, возвиша.
От я й дивлюсь, що в тебе ж таке личко,
що в ньому наскрізь світиться душа* (с. 143).

Як бачимо *ти*- та *ви*-спілкування слугує не лише для вказівки на ступінь офіційності комунікації, але й відображає глибину стосунків, соціальні норми та особливості національного мовленнєвого етикету.

У прагматичному плані найбільш виразними виявились поширені звертання, які у своєму складі містять і власне компонент, який називає того, до кого звертаються, і слова-поширювачі, які виконують емоційно-експресивну функцію. Такі звертання в тексті роману відображають мовні традиції, соціальні стосунки та культурний колорит. Саме слова-поширювачі, виражені прикметниками, дієприкметниками, займенниками, указують на ставлення до адресата мовлення, до його вчинків, допомагають авторові висловити позитивні чи негативні емоції, як у такому прикладі:

Брате мій, наречений Іваном!

Нащо врятував мене? (с. 73).

Це звертання є багатозначним і символічним у контексті роману, оскільки демонструє драму вибору між почуттями і моральною чистотою героїні, служить засобом для розкриття внутрішніх конфліктів і переживань.

У поширеному звертанні «*Щаслива ти, Яцихо Кошова!*» (с. 206) прикметник *Кошова* посилює емоційний ефект, надаючи глибини та драматизму, через його посередництво авторка висловлює повагу до вдови козацького отамана.

Звертання, поширені прикметниками, займенниками, виконуючи емоційно-експресивну функцію, додають тексту емоційності, указуючи на духовний зв'язок між героями: «*Прощай, Іване, найвірніший друже!*» (с. 222).

У тексті твору натрапили на звертання, яке є виявом найвищої прихильності героїні, її духовного виміру та внутрішнього стану:

Маріє, Діво Пресвятая,

це ти так плакала вночі? (с. 123).

Звернення дівчини до Богородиці, яка в християнській традиції є заступницею та покровителькою, свідчить про глибоку віру Марусі Чурай. У романі авторка вдало вплітає цей мотив з метою створення зв'язку із народною пісенною традицією, що є важливим складником образу Марусі. У контексті

прагматики це звертання – комунікативний акт: промовляючи молитву (звертання є її початком), Маруся висловлює благання (іллокутивна функція), прагне досягти стану духовного заспокоєння та підтримку в образі Діви Марії (перлокутивна функція).

Формули ввічливого звертання, характерні українській культурі, виявляємо у такому прикладі: «*Пане Пушкарю, полковнику полтавський, добродію наш!*» (с. 22). Лексема *пане* підкреслює статус адресата та поважне ставлення до нього. Емоційність посилює уточнення (означення) *полковник Полтавський*, яке увиразнює його авторитет, що уможливорює поєднання офіційності й історичної значущості, а також засвідчує виразну повагу до Мартина Пушкаря. Звертання «*Скорбото всеочисна!*» (с. 161) у прагматичному сенсі виконує апелятивну функцію, це не просто емоція, а вищий ступінь її вияву. Скорбота в цьому контексті – невід’ємна частина духовного очищення і внутрішнього відродження. Це звертання персоніфікує скорботу, встановлюючи емоційний контакт між героїнею і читачем.

Поширені звертання в романі характеризує виразність та метафоричність. Наведемо приклади:

– *Останній плід на Чураївськiм вiтти!*

Оббив тебе такий жорстокий грiм.

Хоч би була залишила на свiтi

дитиночку iз голосом твоiм! (с. 209).

Прикметник *останній* акцентує увагу на трагічності долі Марусі, спонукає до роздумів про невідворотність і цінність кожної миті життя. Згадка про *Чураївське віття* має родовий вимір та закличний характер, спрямований на збереження спадщини та усвідомлення її значущості.

Серед поширених звертань у тексті роману на особливу увагу заслуговують фольклорні: «*Повій, вiтре буйнесенький, звiдкiль тебе прошу*» (с. 75); *Тепер ти тут, мiй приятель єдиний, чи ти зi мною пiдеши i туди?* (с. 83); «*Порятуй вiд*

болю, смертонько ласкава!» (с. 104). Такі звертання апелюють до спільного для українців культурного коду. Вони є не просто художнім прийомом, а засобом комунікації, який устанавлює емоційний та культурний зв'язок між персонажами, текстом та читачем.

Виразною ознакою поетичного мовлення Ліни Костенко загалом, і тексту роману «Маруся Чурай» зокрема, є повтори у складі звертань («*Ой доню, доню, в їх бо до смутку грошей»* (с. 66)), які підсилюють емоційність речення-репліки, відображаючи глибокі емоційні страждання матері Марусі через долю доньки. Тому вони створюють ефект плачу (голосіння), що є характерним для народної традиції висловлення горя. Таке звертання – засіб впливу на читача, оскільки апелює до глибинних людських емоцій, посилюючи драматичний ефект.

Узгоджені означення у складі поширеного звертання акцентують увагу на певних якостях персонажа, допомагають формувати стильову атмосферу роману, додають тексту художньої виразності: «*Стара матінко моя!»* (с. 162); «*Моя бідна дівчино!»* (с. 122); «*Добрії люди!»* (с. 87); «*Любий мій козаче!»* (с. 43).

Звертання, використані поетесою, поширюються й означеннями прикладкового типу:

*Він тільки зблід і губу закусив
Та так судейських з себе і струсив:
– Ви, канцїлюги, у чорнилі пальці,
бумажне кодрло, воло набивне,
хвतालники, в походах небувальці,
кого взялись подужати... мене?!* (с. 34).

Звертання *канцїлюги* передає гнів і зневагу мовця (Леська Черкеса) до адресатів (бюрократичної тогочасної влади). Прикладка *у чорнилі пальці* висловлює негативно-іронічне ставлення до представників суддівства, які використовують владу у власних цілях, та посилює образну насиченість.

Звертання прикладкового типу увиразнюють поетичне мовлення та формують позитивне ставлення читача до відповідних персонажів, як у такому прикладі: «*Марусю, пісне моя невмируща!*» (с. 189).

Висновки. Аналіз звертань на засадах комунікативно-прагматичного підходу, який зорієнтований на особливості їх функціонування у конкретній мовленнєвій ситуації з урахуванням її параметрів, уможливив з'ясування їх прагматичного потенціалу у створенні стилістичного, емоційного та культурного контексту твору.

Якщо за допомогою непоширених звертань авторка переважно привертає увагу адресата мовлення, установлюючи з ним контакт і нерідко вказуючи на його соціальний статус, то атрибутивні компоненти у складі поширених звертань уможливають індивідуалізацію персонажів, висловлення ставлення до них на тлі соціально-культурного контексту та особливостей національного мовленнєвого етикету. Такі звертання – важливий інструмент створення емоційної напруги, передачі глибоких переживань, підсилення народного колориту твору.

Література

1. Величко Н. М. Поняття звертання та його функції із лінгвістичного погляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2017. Вип. 4. С. 22–27.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : ВЦ «Пульсари», 2004. 400 с.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : ВЦ «Либідь», 1993. 368 с.
4. Губарева Г. А. Семантика та стилістичні функції кольоративів у поетичній мові Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 18 с.

5. Дишлюк І. М. Семантична реалізація концепту «земля» у поетичному мовленні Ліни Костенко. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2002. № 557. С. 74–80.

6. Загнітко Л. А. Лінгвістика тексту: Теорія і практикум : науково-навч. посіб. Донецьк : ДонНУ, 2006. 289 с.

7. Калашник Ю. І. Особливості поетичного синтаксису творів Миколи Вінграновського. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2013. № 1080, вип. 69. С. 209–213.

8. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : підручник. Київ : ВЦ «Либідь». 2016. 312 с.

9. Корнійко І. В. Звертання як динамічний засіб вираження зверненості мовлення (на матеріалі сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 2000. 199 с.

10. Кучеренко І. К. Категорія відмінка в сучасній українській мові. Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1961. 52 с.

11. Лебеденко Ю. М. Варіювання фразеологізмів у романі «Маруся Чурай» Ліни Василівни Костенко. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2004. № 607. С. 227–230.

12. Мельник М. Літературна ономастика Ліни Костенко. Одеса : ВЦ «Астропринт», 2004. 216 с.

13. Петрова Л. П. Власне ім'я як засіб інтелектуалізації поетичного мовлення (на матеріалі поезій Ліни Костенко) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2003. 19 с.

14. Пономаренко В. П. Категорії звертання та засоби її вираження в індоєвропейських мовах – етапи історичного розвитку і сучасність : Київ : Вид. Дім Д. Бураго, 2008. 363 с.

15. Рудько Л. П. Звертання в сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови. Одеса : ОДУ, 1994. 16 с.

16. Саєнко В. У просторі метаісторії. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 17. С. 8–12.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : ВЦ «Довкілля-К», 2008. 712 с.
18. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці : ВЦ «Місто», 2002. 272 с.
19. Форманова С. В. Звертання як засіб вираження категорії адресата. *Мова і культура*. 2004. Вип.7, т. 4, ч.2. С. 50–56.
20. Шкіцька І. Прийоми посилення впливової функції звертань. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. пр. *Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*, 2011. Вип. 31. С. 104–110.
21. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 408 с.
22. Шульжук К. Ф. Звертання в українських народних піснях : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова, Київ, 1968. 21 с.
23. Яценко І. Т. Чи є звертання членом речення? *Синтаксична будова української мови*. Київ : ВЦ «Наук. думка», 1968. С. 83–92.

Використані джерела:

1. Костенко Л. В. Маруся Чурай : роман у віршах. Київ : ВЦ «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2018. 224 с.

Розділ 2

ЛЕКСИЧНА СИСТЕМА МОВИ

В ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ І ДИНАМІЦІ

Буян Софія

(Науковий керівник – Совтис Н.М., доктор філологічних наук, професор)

ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ: СЛЕНГ, ЕМОДЗІ, МЕМИ

Статтю присвячено аналізу мовної поведінки в інтернеті, зокрема використанню сленгу, емодзі, мемів та нових жанрів комунікації, а також трансформації традиційних мовних форм під впливом цифрового середовища й культурних змін у суспільстві.

***Ключові слова:** мовна поведінка, інтернет-комунікація, сленг, інтернет-сленг, емодзі, мемі, цифрове середовище, чати, блоги, стріми, соціальні мережі, електронна пошта, епістолярний жанр, мережевий дискурс.*

The article is devoted to the analysis of language behavior on the Internet, in particular the use of slang, emojis, memes and new genres of communication, as well as the transformation of traditional language forms under the influence of the digital environment and cultural changes in society.

***Keywords:** language behavior, Internet communication, slang, Internet slang, emojis, memes, digital environment, chat rooms, blogs, streams, social networks, email, epistolary genre, network discourse.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та поява нових комунікативних платформ спричинили істотні зміни в мовних практиках користувачів. Інтернет-комунікація вирізняється креативністю, експресивністю й адаптивністю, формує нові жанри дискурсу та змінює функціонування традиційних жанрів. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання,

що пов'язані з впливом інтернет-сленгу, емодзі, мемів і новітніх жанрових форм на мовну поведінку особистості та на відображення культурних трансформацій у цифровому середовищі. Це зумовлює потребу в комплексному аналізі вищеперерахованих явищ.

Мета статті – проаналізувати особливості мовної поведінки в інтернеті, зокрема функціонування сленгу, емодзі, мемів та нових жанрів комунікації, а також простежити трансформацію традиційних мовних форм під впливом цифрового середовища й культурних змін у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Мовна поведінка в інтернеті характеризується високим ступенем креативності, експресивності та адаптивності. Користувачі активно використовують сленг, емодзі, меми, а також нові жанри комунікації – чати, блоги, стріми, соціальні мережі. У цьому контексті слушною є думка, що «віртуальна комунікація – це унікальне лінгвокультурологічне явище, що дає можливість оцінити мову індивіда, що в свою чергу відображає культурні зміни у соціумі, в житті окремої людини та виявляє його життєві орієнтири» [2, с. 23].

Сленг у цифровому середовищі виконує функцію маркування групової належності. Як зазначає Т. Циганок, «інтернет-сленг є засобом ідентифікації користувача в межах певної онлайн-спільноти» [6, с. 19]. Він включає скорочення (*лулз, імхо*), аббревіатури (*OMG, BRB*), транслітерації (*привет, спасіба*).

«За таких умов... вводяться спеціальні знаки – замітники міміки та жестів, що супроводжують розмовне мовлення. Замінники мімічних знаків у сучасній інтернет-комунікації є досить розгалуженою системою: вербальна інформація доповнюється графікою та анімацією...» [1, с. 19]. Саме тому емодзі стали важливим інструментом невербальної експресії. Вони виконують функцію інтонаційних маркерів, культурних символів і дозволяють передавати відтінки емоцій, які втрачаються в письмовому тексті. Як зазначає О. Ткаченко, «емодзі

стали новим видом паралінгвістичних засобів, що передають невербальні сигнали в текстовій комунікації» [5, с. 31].

Меми – це одиниці культурної інформації, що поширюються у вигляді зображень, текстів чи відео. Вони мають іронічний, сатиричний або критичний характер і слугують ефективним інструментом соціальної оцінки. На думку Н. Кравець, «мем є формою соціального коментаря, що поєднує візуальний і вербальний компоненти» [3, с. 48]. Саме поєднання культурних кодів робить меми надзвичайно дієвими в цифровій комунікації.

Нові жанри інтернет-комунікації формують унікальні мовні практики, відмінні від традиційних форм дискурсу. Чати як форма синхронного спілкування тяжіють до усності, але зберігають ознаки писемності; блоги поєднують елементи публіцистики та особистого щоденника; стріми вирізняються спонтанністю та емоційністю, а соціальні мережі – фрагментарністю та алгоритмізацією контенту. Як слушно зазначає М. Малишева, «мережевий дискурс виступає простором формування нових жанрів – блогів, форумів, чатів, соціальних мереж, які поєднують у собі різні канали комунікації» [4, с. 18]. Отже, кожен жанр створює власну мовну екосистему, що відображає специфіку цифрового середовища.

Трансформація жанрових характеристик природної мови в цифрову епоху є закономірною. Услід за О. Антіповою можна стверджувати, що «кожній епосі задають тон певні жанри» [1]. До інноваційних жанрів сучасності належать інтернет-конференції, електронна пошта, форуми, комп'ютерні ігри та навіть рекламні банери. Їх поява зумовлена кількома факторами: по-перше, мережева комунікація знімає часові й просторові обмеження, що відкриває широкий спектр мовних засобів; по-друге, інформаційне перенасичення та швидкість обміну стимулюють жанрові експерименти; по-третє, новітні технології створюють нові канали передачі інформації, які визначають специфіку мовних жанрів.

Окремої уваги заслуговує еволюція епістолярного жанру. Як зауважує О. Антіпова, електронна пошта істотно змінює традиційні риси листування: у текстах з'являються елементи усного мовлення, експресивність і порушення логічності, скорочення й спрощення синтаксису. Дослідниця підкреслює, що «епістолярна культура письма, що усвідомлюється як долаття простору, стає цивілізацією електронного письма, що долає час» [1]. Це свідчить про демократизацію жанру: електронні листи втрачають бюрократичність, зближуються з напівформальними жанрами, а етикетні формули стають менш суворими.

Разом із тим електронна переписка має амбівалентний характер. Вона прискорює передачу інформації, але іноді призводить до втрати глибини й змістовності. Побуває навіть думка, що надмірна «фетишизація» електронної пошти може зробити її «великим роз'єднувачем» людської спільноти. Попри дискусійність цієї оцінки, очевидно, що мовні зміни відображають адаптацію до нових комунікативних умов.

Висновки. Мовна поведінка в інтернеті охоплює як появу нових жанрів, так і трансформацію традиційних. Це підтверджує, що сучасний період є новим етапом у розвитку природної мови, де технічні й культурні процеси тісно переплетені з інформаційними потоками. Взаємодія соціальних груп у цифровому просторі забезпечує співіснування різних мовних пластів, що робить інтернет-дискурс особливо багатограним і перспективним для лінгвістичного аналізу.

Література

1. Антіпова О. П. Роль природної мови в репрезентації соціокультурного простору інформаційної доби. *Наукові праці Вінницького національного аграрного університету. Серія : Філологічні науки.* 2012. Вип. 1. С. 17–23.

2. Бойко О. Ю. Віртуальна комунікація як сучасний тренд спілкування. *Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації : збірник студентських наукових робіт / за заг. ред. В. О. Папіжук, Ю. О. Лісової, Ю. Ю. Климович, В. В. Жуковської. Житомир : Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2022. С. 23–24.*
3. Кравець Н. М. Мовні особливості інтернет-комунікації. *Вісник Вінницького національного аграрного університету. Серія: Філологія. 2012. Вип. 1. С. 17–22.*
4. Малишева М. Мережевий дискурс як різновид електронного дискурсу. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Філологія. 2023. URL: <https://philolvisnyk.onu.edu.ua/article/view/274983> (дата звернення: 09.09.2025).*
5. Ткаченко О. В. Лінгвістичні особливості сучасної інтернет-комунікації. *Мовознавчий вісник. 2021. № 45. С. 27–35.*
6. Циганок Т. В. Лінгвокультурні особливості інтернет-комунікації. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 188. С. 10–25.*

Маслова Юлія

РЕПРЕЗЕТАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІННОЇ ЛЕКСИКИ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ ВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано особливості репрезентації медичної термінної лексики в українському газетному дискурсі воєнного періоду. З'ясовано її функційні ролі: інформативну, інструктивну та мотиваційну. Розкрито синтаксичні та семантичні особливості використання термінолексем у публіцистичному стилі. Підкреслено значення медичної термінології як засобу фіксації воєнного досвіду, збереження соціальної пам'яті та підтримки національної ідентичності.

Ключові слова: газетний дискурс, медична термінологія, публіцистичний стиль, соціальна пам'ять, війна.

The article analyzes the features of the representation of medical terminology in the Ukrainian newspaper discourse during the wartime period. Its functional roles are identified as informative, instructional, and motivational. The syntactic and semantic characteristics of term usage within the publicistic style are examined. Emphasis is placed on the role of medical terminology as a means of documenting wartime experience, preserving social memory, and reinforcing national identity.

Keywords: newspaper discourse, medical terminology, publicistic style, social memory, war.

Постановка проблеми. Термінна лексика посідає центральне місце в системі стилістично маркованих мовних засобів газетного дискурсу воєнного періоду, виконуючи функцію когнітивної структуризації та концептуального

упорядкування дійсності. Як слушно зазначає Марія Комова, «...національна термінологія є потужним соціально-комунікаційним чинником поширення соціальної інформації» [2, с. 18], оскільки саме через терміносистему здійснюється кодування й декодування складних понять у публічній комунікації. У цьому контексті газетний дискурс постає як ефективний канал термінологійної репрезентації суспільно значущої інформації, особливо в умовах воєнного стану. Використання наукової термінології забезпечує точність, інформативну щільність та комунікативну релевантність повідомлень, сприяючи не лише ретрансляції знань, а й формуванню колективної інтерпретації реальності, що підтримує соціальну пам'ять і когнітивну цілісність мовної спільноти. Газетний дискурс інтегрує просторовий і часовий виміри соціальної комунікації: у просторовому вимірі він забезпечує поширення інформації серед різних соціальних груп, у часовому – виконує функцію фіксації, збереження та ретрансляції соціальної пам'яті. У цьому контексті використання української термінології виступає інструментом мовної ідентифікації, що сприяє формуванню національної свідомості та підтримці зв'язку з історико-культурним минулим. Газетні тексти не лише продукують актуальну інформацію, а й акумулюють колективний досвід, забезпечуючи тяглість мовної картини світу.

Мета дослідження – з'ясувати особливості репрезентації медичної термінової лексики в українському газетному дискурсі воєнного періоду, визначити її функційне навантаження, структурно-семантичні характеристики та роль у формуванні соціальної пам'яті, національної ідентичності й ефективної комунікації в умовах екстремальної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському термінознавстві класифікація термінової лексики здійснюється за галузевим принципом, що відображено в наукових працях Л. Симоненко, Р. Іваницького, А. Крижанівської, Н. Місник та ін. Зокрема, Руслан Кацавець у підручнику «Ділова українська мова: сучасний вимір» [1, с. 19–20]; виокремлює такі терміносистеми, як математична,

фізична, електротехнічна, літературознавча, лінгвістична, юридична, медична, економічна, філософська, релігійна тощо. Натомість З. Мацюк і Н. Станкевич у навчальному посібнику «Українська мова професійного спілкування» [3 с. 132–133] пропонують ширшу типологізацію, яка охоплює суспільно-політичну, науково-технічну, природничу, адміністративно-ділову термінологію з подальшою диференціацією за змістовими мікродоменами. Такий підхід відображає багатогалузеву структуру української терміносистеми та її функційну варіативність у професійній комунікації. Вартою уваги в українському термінознавчому дискурсі є стаття Н. Місник та Л. Симоненко «Про “стан здоров’я” мови медицини (термінологічний аспект)», присвячена аналізу стану та перспектив унормування сучасної української клінічної термінології [4]. Авторки вводять метафору «мовного здоров’я» медичної терміносистеми, опираючись на дефініцію здоров’я, зафіксовану у статуті ВООЗ, та інтерпретують її як комунікативно-функційну збалансованість термінолексики. Центральною проблематикою, на якій акцентують дослідниці, є надмірна варіативність, синонімія, полісемія та багатоконпонентність термінів, що ускладнюють наукову комунікацію, гальмують освітній процес і знижують термінологічну прозорість. Для подолання цих явищ авторки пропонують системну кодифікацію медичної термінології, розробку уніфікованих словників і стандартів, а також інтеграцію термінологійної освіти в навчальні програми для майбутніх медиків. Особливу увагу приділено словотвірному потенціалу української мови як основі для формування національних терміноодиниць, здатних репрезентувати міжнародні концепти в межах української лінгвокультурної парадигми. Таким чином, у праці обґрунтовано потребу в стандартизації фахової лексики як необхідної передумови ефективної професійної комунікації та підтримки національної ідентичності в медичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Історико-лінгвістичний аналіз підтверджує, що періоди воєнних дій унаочнюють тенденцію до посиленої експлікації термінологічної лексики, яка позначає патологічні стани, діагностичні процедури, лікувальні заходи та інші концепти сфери охорони здоров'я. Мовна репрезентація медичних понять у таких екстралінгвальних умовах обумовлена не лише прагматичною потребою в ефективному інформаційному обміні між фахівцями, а й комунікативною необхідністю широкого соціального засвоєння термінів медичного дискурсу. Унаслідок цього відбувається семантична дерегламентація вузькофахових одиниць, їх часткова десемантизація або, навпаки, актуалізація в свідомості мовної спільноти. Відтак, спостерігаємо процес *термінологійної дифузії*, внаслідок якої медична лексика, зберігаючи свою когнітивну специфіку, поступово входить до активного шару загальномовної комунікації.

Лінгвістичні дослідження, зокрема в межах соціолінгвістики, комунікативної прагматики та термінознавства, підтверджують тісний кореляційний зв'язок між екстралінгвальними чинниками (війна, катастрофа, криза) і лексико-семантичними змінами у відповідних тематичних напрямках. Доказовою базою виступають також іноземні студії, що акцентують увагу на вагомості інституційної уніфікації медичної термінології задля оперативної, недвозначної й ефективної комунікації в умовах обмеженого часу та критичних обставин. Унаслідок чого, активація медичної термінної лексики у воєнному дискурсі є не лише лінгвістичним, а й соціокомунікативним маркером трансформації мовної картини світу під впливом травматичного досвіду. У монографії «The Medical War: British Military Medicine in the First World War» М. Гаррісон здійснює комплексне дослідження трансформації британської військової медицини в умовах Першої світової війни, акцентуючи на структурних, практичних та термінологійних змінах [7]. Автор аргументовано доводить, що війна стала потужним каталізатором формування нових медичних

термінів, зокрема таких, як *shell shock* (шок від снарядів), які вербалізують специфіку бойових психотравм. Особливу увагу в праці приділено інституціоналізації термінів на позначення інноваційних лікувальних практик, зокрема *plastic surgery* (пластична хірургія) та *reconstructive surgery* (реконструктивна хірургія).

У науковому доробкові «Between Flesh and Steel: A History of Military Medicine from the Middle Ages to the War in Afghanistan» Річард А. Габріель здійснює широкомасштабне історичне дослідження еволюції військової медицини від середньовіччя до сучасних збройних конфліктів [6]. Автор аналізує трансформацію медичних практик, термінології та технологій у контексті військових дій, приділяючи особливу увагу впливу інновацій на військову та цивільну медичну сфери. Розглядає розвиток шпитальної системи, організація евакуації поранених, упровадження анестезії, антисептиків, антибіотиків, мобільних медичних підрозділів і протезування. У контексті новітніх воєн дослідник акцентує на використанні гелікоптерів для медичної евакуації та сучасних методах лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і підкреслює вагому роль *стандартизованої медичної термінології та комунікативної точності* у військовому медичному дискурсі як засобів забезпечення ефективної допомоги постраждалим.

У монографії «Medical Terminology in Wartime: A Historical Perspective» (2017) А. Джонс репрезентує ґрунтовне лінгвістично орієнтоване дослідження еволюції медичної термінології в умовах військових конфліктів від Першої світової війни до воєн в Іраку й Афганістані [8]. Автор простежує, як екстралінгвальні чинники, зумовлені воєнною ситуацією, стимулюють номінаційні процеси у сфері медичного дискурсу. У праці акцентовано увагу на формуванні нових термінів для позначення соматичних і психічних травм (напр., *trench foot, shell shock, shock therapy*), а також на зміні семантичного наповнення вже усталених одиниць. Дослідник окреслює розвиток терміносистеми в

контексті впровадження медичних інновацій – *антибіотикотерапії, протезування, аероевакуації* (зокрема, *medevac, implants*), – і наголошує на ролі міждисциплінарної взаємодії у формуванні комплексної, функційно адаптованої термінологіки. Автор розглядає війну як потужний чинник лінгвістичної інновації, що спричиняє не лише розвиток медицини, а й трансформацію способів її вербалізації.

Праця «Охорона психічного здоров'я в умовах війни» (2017) є надзвичайно актуальною у контексті дослідження активізації медичної термінологіки в газетному дискурсі воєнного періоду, оскільки виконує функцію джерела автентичних термінів з галузі військової медицини та психіатрії (*бойовий стрес, ПТСР, оперативна психіатрія, психологічна стійкість* тощо). Такі терміни транслують журналісти з фахового в публіцистичний дискурс, де вони набувають нових семантичних відтінків, метафоризуються або десемантизуються. Видання формує тематичне ядро, навколо якого вибудовується медіадискурс про психічне здоров'я в умовах війни, сприяючи терміноактивізації та закріпленню спеціалізованої лексики в публічному просторі [5].

Активізація медичної термінологіки в українськомовному газетному дискурсі воєнного періоду становить вагомий напрям сучасних лінгвістичних студій, спрямованих на дослідження мовних процесів в умовах соціальних і політичних криз. Війна як екстремальний соціокультурний феномен істотно трансформує комунікативний простір, зокрема через зростання частотності вживання спеціалізованої медичної лексики, зумовленої потребою в оперативному інформуванні суспільства щодо загроз життю, здоров'ю та фізичному й психічному стану громадян. Газетний дискурс функціонує як динамічний комунікативний репрезентант актуальних соціальних подій, відтак стає продуктивним середовищем для інтенсифікації вживання медичних термінів, зокрема лексем, пов'язаних із *травматологією, реабілітологією,*

*психіатрією та екстреною медичною допомогою. У такому вимірі медична термінологія виконує не лише номінативну, а й експресивно-оцінну функцію, слугуючи засобом концептуалізації досвіду війни через призму тілесності, вразливості та стійкості. Газетні тексти віддзеркалюють не лише перебіг збройного протистояння, а й фіксують лінгвальні зрушення, які відбуваються під впливом надзвичайних комунікативних ситуацій. У цьому контексті українськомовна преса постає як *текстуальний архів воєнної доби*, що акумулює ключові лексичні маркери дискурсу національного спротиву, зокрема ті, що стосуються медичної тематики. З огляду на це, аналіз репрезентації медичної термінології в газетному дискурсі набуває особливої ваги як у прикладному, так і в теоретичному вимірах сучасної лінгвістики.*

Газетний дискурс воєнного періоду характеризується інтенсифікацією вживання спеціалізованої медичної термінології, що виконує інформативно-прескриптивну функцію в межах науково-публіцистичного стилю. У фрагменті з матеріалу «Подільські Вісті» (27.09.2023) читаємо: *«За статистикою, приблизно 60–70% поранених гинуть від важкої кровотечі та її наслідків, і всі ці люди потребують переливання крові та її компонентів. Згідно з міжнародними нормативними документами, найкраще зробити переливання у першу годину, а ще краще – у перші 36 хвилин з моменту отримання поранення»*. У цьому прикладі терміни *«переливання крові»*, *«важка кровотеча»*, *«компоненти крові»*, *«міжнародні нормативні документи»* репрезентують концептосферу ургентної медицини, формуючи семантичне поле, пов'язане з наданням невідкладної допомоги. Синтаксичний аналіз засвідчує домінування складнопідрядних конструкцій із причинно-наслідковими та темпоральними відношеннями, що маркує когнітивну орієнтованість тексту на пояснення. Морфологічно актуалізовано іменники як основні носії семантичного навантаження та дієслова в активній формі, що конкретизують динаміку медичних дій (*«гинуть»*, *«потребують»*, *«зробити»*). Статистичні індикатори (*«60–70%»*) виконують

функцію логічної об'єктивації інформації, а фразема *«перша година, а ще краще – перші 36 хвилин»* виконує темпоральну конкретизацію, імплікуючи протоколи доказової медицини. Таким чином, газетний текст функціонує як зразок науково орієнтованого масмедійного повідомлення, що поєднує термінологічну точність, структурну складність і прагматичну настанову на інформування в умовах воєнного часу.

Газетний дискурс у воєнний період інкорпорує й інструктивні компоненти, що реалізуються через імпліцитний медичний субдискурс, зорієнтований на екстрену допомогу. У фрагменті з газетного видання «Gazeta.ua» (17.09.2023) читаємо: *«При контузії можлива втрата свідомості. Триває секунди або до кількох хвилин, годин, днів і довше – кома. Далі можуть виникати нудота, блювання, запаморочення, біль голови. Може повністю чи частково пропадати слух, нюх, смак, зір. Якщо поруч із вами людина з контузією: покладіть її на бік. Не треба трусити. На голову покладіть холод. Викличте медиків»*. Цей текст є зразком інструктивного публіцистичного стилю з високим рівнем прагматичної насиченості, що поєднує спеціалізовану термінологіку («контузія», «втрата свідомості», «кома», «нудота», «запаморочення») із загальноживаними лексемами імперативного характеру («покладіть», «викличте»), спрямованими на забезпечення оперативної дії. Синтаксична структура характеризується переважанням простих та коротких конструкцій, що сприяє чіткому сприйняттю та швидкому засвоєнню інструкції. Використання дієслів у формі наказового способу реалізує функцію прямої комунікативної настанови, а накопичення іменників, які номінують фізіологічні симптоми («нудота», «слух», «зір»), формує у свідомості реципієнта чітку симптоматичну модель. Семантично текст орієнтований на передачу алгоритму першочергових дій у критичній ситуації, апелюючи до когнітивної схеми «симптом – дія». Таким чином, газетний уривок виступає комунікативною одиницею з інформативно-інструктивною

домінантою, що поєднує наукову точність із доступністю подачі інформації, забезпечуючи ефективність масмедійної комунікації в умовах воєнного часу.

Відтак, газетний дискурс у період воєнного стану виконує не лише інформативну, а й інструктивно-регулятивну функцію, продукуючи тексти, орієнтовані на практичне застосування у кризових ситуаціях. Такі публікації репрезентують медіалінгвістичну реакцію на екстремальні обставини, у яких життю громадян загрожує системна небезпека з боку держави-агресора. Газетні тексти продукують структуровані й лексично марковані алгоритми дій, зокрема в умовах *травматизації, поранень, контузій, втрати свідомості* тощо, трансформуючи медичний дискурс у доступний для широкої аудиторії формат. У цьому контексті спеціалізована термінологіка інкорпорується в загальнопубліцистичний наратив, забезпечуючи як когнітивне розширення медичних знань, так і підвищення готовності суспільства до реагування на загрози в умовах тотальної війни.

Газетний дискурс воєнного часу виконує не лише інформативну, а й афективно-мотиваційну функцію, зокрема через інкорпорацію медичної термінології в публіцистичний наратив. У фрагменті з газети «День» (16.05.2018) *«Поранення не можуть зламати дух. Я хочу показати іншим військовим, що травми та інвалідність – це не межа, яку неможливо перейти. Лікарі мені сказали, що я не встану, але я відповів: «Встану». І зробив це. Хоча було важко»* спеціалізована лексика (*«поранення», «травми», «інвалідність», «лікарі»*) функціонує як семантичний маркер фізичних викликів, тоді як експресивно забарвлені одиниці (*«дух», «встану», «не межа»*) кодують ідеологеми стійкості, віри й рішучості. Синтаксична структура тексту варіюється від розгорнутих пояснювальних речень до коротких, експресивних висловів, які посилюють емоційний вплив (напр., *«Встану», «І зробив це»*). Морфологічно переважають дієслова в першій особі однини, що персоніфікує наратив і посилює ідентифікацію реципієнта з героєм. Використання прямої мови створює ефект

автентичності й емоційної залученості. Семантично текст моделює образ військового як суб'єкта моральної непереможності, де фізичні обмеження протиставляються духовній силі, що конституює потужний мотиваційний імпульс у межах дискурсу героїзації.

Крім того, медичні термінологійні одиниці в газетному дискурсі воєнного періоду репрезентують соціальні зміни та жахливу реальність потворного обличчя війни. Використання медичної лексики маркованої війною, стає звичним та поширеним явищем: *«Український журналіст і письменник, військовослужбовець Збройних сил України Станіслав Асєєв зазнав поранення на фронті. 1 травня Асєєв повідомляв, що отримав на фронті контузію і потрапив до госпіталю»* (Gazeta.ua. – 02 липня 2024); *«Поранення отримав чоловік, лікарям довелося ампутувати йому руку»* (Кременчуцька газета. – 17 червня 2024); *«Станом на 13:50 8 липня унаслідок ворожого «прильоту» загинуло двоє працівників лікарні, семеро людей отримали поранення, з них щонайменше двоє дітей»* (Юридична газета. – 08 липня 2024); *«Як здійснюється медична евакуація для постраждалих українців»* (Юридична газета. – 11 серпня 2023); *«Відкрили польовий медичний госпіталь»* (Голос України. – 15 березня 2022); *«В Україні розбили польовий госпіталь для лікування»* (Gazeta.ua. – 10 листопада 2021); *«Війна і психіка: як не здатись»* (Газета Ратуша. – 23 березня 2022); *«Більше половини ампутованих кінцівок у травмованих військових можна було врятувати»* (Юридична газета. – 15 вересня 2023); *«“Траншейна стопа – це ворог, який діє тихо та підступно, – говорить Аліна Андрейчук. – Саме мокре взуття, окопи, сирість, обмеження рухів, відсутність змінного сухого взуття можуть призвести до важких ускладнень, навіть до вологої гангрені і ампутації кінцівки. Тому це питання зараз є досить важливим, враховуючи сезонність, позиційний характер нинішніх бойових дій”»* (Український інтерес. – 02 червня 2021). Уривки з газетних публікацій, наведених вище, поєднує декілька спільних рис, як-от: усі вони стосуються теми війни та її

жахливих наслідків, які охоплюють різні аспекти медичної допомоги та впливу воєнного стану на фізичне та психічне здоров'я людей. Тематика вміщує лексичні одиниці поранення та контузії військових («*Станіслав Асєєв зазнав поранення*», «*чоловік отримав поранення*», «*семеро людей отримали поранення*»), медичну евакуацію («*Як здійснюється медична евакуація*»), відкриття польових госпіталів («*відкрили польовий медичний госпіталь*», «*розбили польовий госпіталь*»), а також психологічні наслідки війни («*Війна і психіка: як не здатись*»). Журналісти також торкаються важкої теми ампутацій та ускладнень медичних станів («*лікарям довелося ампутувати руку*», «*Більше половини ампутованих кінцівок*», «*можуть призвести до ампутації кінцівки*»). Лексичний аналіз виявляє використання спеціалізованої медичної та військової термінології. Часто трапляються слова та вирази, пов'язані з пораненнями («*поранення*», «*контузія*», «*ампутувати*», «*отримали поранення*»), медичними установами та процедурами («*госпіталь*», «*медична евакуація*», «*польовий медичний госпіталь*», «*лікування*»), а також із психологічними аспектами війни («*психіка*», «*постраждалих*»). Синтаксичний аналіз демонструє, що більшість речень інформативні й мають чітку структуру. Журналісти, щоби передати головну думку, використовують як прості, так і складні речення для точного викладу фактів та опису реальних ситуацій. Стилiстичний аналіз виявляє характерні риси публіцистичного стилю, спрямованого на інформування громадськості про важливі події та проблеми. Стилi експлікованих газетних фрагментів – офіційний і нейтральний, але в деяких випадках містить елементи емоційного забарвлення для підсилення впливу на читача. Наприклад, («*Траншейна стопа – це ворог, який діє тихо та підступно*») додає емоційного тону.

Ілюстративні фрагменти газетного дискурсу, що тематизують медико-психологічні аспекти війни, функціують як вербальні репрезентації травматичного досвіду в умовах воєнного часу. Їхня структура поєднує спеціалізовану термінолексику, притаманну медичному дискурсу, з

інформаційною лаконічністю, типовою для офіційно-публіцистичного стилю. У таких текстах фіксується актуалізація термінів із доменів ургентної медицини, психіатрії, реабілітології, що забезпечує високий ступінь концептуальної конкретизації й фахової релевантності. Синтаксична організація дискурсу тяжіє до структурної чіткості та нормативної кодифікованості, що сприяє підвищенню перлокутивної ефективності текстів у медіакommunikativному просторі. Семантично газетні повідомлення конструюють кумулятивне уявлення про масштабний деструктивний вплив війни на соматичне й ментальне здоров'я індивіда, одночасно формуючи дискурсивну рамку суспільної мобілізації й солідарності. Динаміка зростання кількості актуалізованих медичних термінних одиниць свідчить про адаптивну реакцію мови до екстремальних екстралінгвальних обставин і підтверджує тенденцію до посилення інтердискурсивної взаємодії між публіцистикою та спеціалізованим медичним дискурсом у сучасному українському комунікативному просторі.

Висновки. Аналіз газетного дискурсу воєнного часу засвідчує його трансформацію під впливом екстремальних екстралінгвальних чинників, що стимулюють інтенсивну термінологізацію мовлення. У центрі цього дискурсу перебуває медична термінолексика, яка виконує не лише *інформативну* функцію, а й *афективно-мотиваційну* та *інструктивно-регулятивну*. В умовах війни вона інтегрується в публіцистичний стиль, формуючи інтердискурсивне поле, де поєднуються риси спеціалізованого та масового мовлення. Спостерігаємо активне впровадження термінів, що позначають патологічні стани, медичні процедури, психотравми, реабілітаційні заходи, що є відображенням соціальної та комунікативної потреби у точній, оперативній і релевантній інформації. Лексико-семантичний та синтаксичний аналіз текстів виявляє домінування чітко структурованих речень, насичених термінними компонентами, що забезпечують когнітивну зрозумілість і прагматичну ефективність. Медична термінологія в публіцистичному дискурсі виконує *ідентифікаційну* функцію, створюючи у

свідомості реципієнта когнітивну модель реальності війни, де медична допомога постає як символ виживання, надії та національного опору. Унаслідок цього мова медичних повідомлень стає маркером не лише фахової комунікації, а й суспільної стійкості в умовах гуманітарної катастрофи. Відтак, газетний дискурс воєнного періоду репрезентує взаємодію між терміносистемами та стилістичними регістрами, демонструючи високий рівень функційної адаптивності сучасної української мови в умовах воєнної комунікації.

Література

1. Кацавець Р. Ділова українська мова: сучасний вимір : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 196 с.
2. Комова М. Комунікаційні традиції української термінології як вияв соціальної пам'яті. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2012. № 733. С. 18–23.
3. Мацюк З. Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. 352 с.
4. Місник Наталія, Симоненко Людмила. Про «стан здоров'я» мови медицини (термінологічний аспект). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2002. № 453. С. 262–269.
5. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова [та ін.]. Київ : Наш формат, 2017. 1068 с.
6. Gabriel, R. A. (2011). *Between flesh and steel: A history of military medicine from the Middle Ages to the war in Afghanistan*. Potomac Books.
7. Harrison, M. (2010). *The medical war: British military medicine in the First World War*. Oxford University Press.
8. Jones, A. (2017). *Medical terminology in wartime: A historical perspective*. Cambridge University Press.

Омельковець Руслана, Свірса Діана

**КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ НОМІНАЦІЇ
«БУДЯК ПОНИКЛИЙ» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ЕТНОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ**

*У статті здійснено лінгвокультурологічний аналіз номенів на позначення будяка пониклого (*Carduus nutans* L.) у фольклорних текстах Волинської області. З'ясовано, що залучення сакральних компонентів до процесу номінації фітономенів об'єктивує опозицію 'проклята рослина' – 'рослина-оберіг', а комплексний аналіз засвідчує, що флорономени містять здебільшого негативні культурні конотації та символічні значення.*

Ключові слова: будяк пониклий, діалектна лексика, етнокультурна конотація, етносеміотика, фітономени, фольклор.

*The article deals with the linguistic and cultural analysis of nomens for the nodding thistle (*Carduus nutans* L.) in folklore texts of Volyn region. It has been found that the involvement of sacred components in the process of nominating phytonomens objectifies the opposition 'cursed plant' – 'amulet plant', and a comprehensive analysis shows that phloronomens contain mostly negative cultural connotations and symbolic meanings.*

Key words: dialect vocabulary, ethno-cultural connotation, ethnosemiotics, folklore, nodding thistle, phytonomens.

Етнокультурні конотації у фітонімічному полі репрезентують різноманітні види культурно-прагматичної інформації та відображають специфіку раціонального, емоційного, утилітарного, естетичного, образного сприйняття

рослин носіями діалекту. Цінними в аспекті вивчення ментальності етносу стають метафори у внутрішній формі найменувань, що актуалізують асоціативний пласт, який і розкриває своєрідність народного світобачення. Об'єктом нашого дослідження стали культурні конотації фітономена *будяк пониклий* у фольклорних текстах Волинської області.

Джерельною базою роботи стали власні польові записи, а також матеріали Словника ботанічної лексики західнополіських говірок Р. С. Омельковець [3].

Етнолінгвістичний підхід до аналізу ботанічної лексики представлений у дослідженнях багатьох науковців. Так, В. В. Галайчук дослідив лексико-тематичну мікросистему «Рослини» в українських фольклорних текстах [2]; В. Т. Скуратівський на матеріалі дохристиянських легенд у своїй роботі «Русалії», зокрема розділі «Дерева і рослини», проаналізував на основі фольклорних сюжетів міфологічний аспект рослинного світу [4]; Г. О. Булашев розглянув походження деяких рослин за матеріалами легенд від праслов'янських часів до початку ХХ ст. [1].

Мета дослідження – лінгвокультурологічний аналіз флорономена *будяк пониклий* (на матеріалі фольклорних текстів Волинської області).

Будяк пониклий (*Carduus nutans* L.) – трав'яниста колюча рослина сімейства складноцвітих. На позначення будяка нами зафіксовано 9 номенів: *кол'уки* [3, с. 94; (Сдв)], *кол'учайа к'в'ітка* (Сдв), *та тарс'ке в'іл':а* (Сдв), *чортополох* [3, с. 199; (Сдв)], *чортоконец'* (Сдв), *окооти* [3, с. 135; (Блс)], *осети* (Блс), *буд'ак'і кол'учийі* (Блс), *буд'ак* [3, с. 35; (Сдв, Трч, Блс)].

Флороназви *чортополох*, *чортоконец'* мають високу культурну знаковість. Залучення сакральних компонентів до процесу номінації фітономенів об'єктивує опозицію 'проклята рослина' – 'рослина-оберіг'.

Лексема *чорт* у складі фітономенів має негативну семантику і вказує на зв'язок із нечистою силою. За свідченням респондента, *рос'те / де чорт похो'диў*

// о то казали / шо йак Бог ўсе о те сотворив / шо росте / цв'іте / то чорт поро́биў ти буд'аки / йїх в райс'киї сад не ўзали / а во́ни л'їзли од ўс'уда // (Сдв).

Полюс 'проклята рослина' перетинається з полюсом 'небезпечна рослина'. Флорономени, які відображають семантику 'небезпечний', вербалізують наслідки контакту живих істот із іменованою реалією або пов'язують рослину із потенційною загрозою, яка походить від нечистої сили: *то таке не їсил'но добре робити / але там йакїно одво́рот зробити / ба́би ўм'їли / то брали тойе буд'ач':а чортопо́лоха //* (Сдв).

В основі найменувань на позначення *будяка пониклого* негативна оцінка пов'язана й з агрокультурними властивостями. Діалектоносії підкреслюють своє утилітарне сприйняття бур'янів, збагачуючи їх опис різноманітними засобами виразності: *та йакби л'уди со́б'ї к'їїут' буд'аки / шо во́ни к'їїут' / а чорт іде і своїїм дос'ївайе / шоб л'удам б'їл'ш роботи було //* (Трч).

Етнокультурної інтерпретації зазнало походження цієї рослини: *Бог чорт'їў нака́заў / шоб не пло́дилис' / і преўра́тиў у ц'їво буд'аки / а во́ни ўсе йїдно плод'ац':а / шоб і так л'у́дин'ї ўре́дити //* *токо ї т'реба йо́ко ви́пол'увати із земл'ї / шоб не було //* (Сдв).

Попри прагматичне використання рослин діалектна лексика відображає й естетичний погляд на світ флори. Фітономени маркують неординарну будову рослини (квітки розташовані в колючих кошиках і мають фіолетове забарвлення): *буд'аки / шче казали кол'у́ки / кол'учайа к'в'їтка / бо там во́но та́ку к'в'їтку їмаїе їишину к'руглу / а са́ме все кол'уче / ца́рапайец':а //* (Сдв).

Полюс 'рослина-оберіг' актуалізується універбами *чортопо́лох* (полохати чортів), *чорто́конец'* (гнати чортів).

Позитивну характеристику цієї рослини відображено в легендах і повір'ях: *ўс'аку торчу ним йіакби теж одгаїн'али / од кофрови йак хто ўрече / шоб не давала молока / то ўже в хл'їв'ї л'їшали // (СДВ); то так кажут' на от'їїво олсети / олсоти / буд'аки / буд'ак'ї кол'учийї // ним / казали так коліс' шче даўно / Бог прогаїн'аў чорта / то і л'удам так п'їшло / ним одл'акувати вл'акуйу туйу нечисту силу // (Блс).*

Рослини, як складова духовної культури, широко застосовані в обрядовій сфері: *йак на Івана Куїала / знайеш / ото ѱе / кладут' лелеху л'уди / а фран'ше ше було таке ўселлах / але то даўно було / ўже тих л'удей нема / клалос'а лімен:о на пол'р'їг чи п'їд пол'р'їг / до дверей саме глаўне / кропіву і отой чортолонец' чи чортополх / буд'ака того / шчо з лїанкойу такойу / кл'їтку таку лмаїе цв'їтасту // ото клали / шоб н'їхто не пороїбуї / не наўрочиї / не прокл'аї // бо то ѱе така росліна / йакойу Бог чорт'її одгаїн'аїе // бач / воїна та кл'їтка йак волон' / а волн'у чорти боїаї':а // (СДВ).*

Позитивна конотація ґрунтується й на лікарських властивостях цієї рослини: *за л'їкарс'к'ї от'їво ўс'ї чутї чула / багато вл'акого / шо помакаїе при бол'ах / на франї лжсат' // (СДВ); бувало / шо л'уди / йак'ї знали / ўл'їли / роїбили лмаз'ї в'їд пол'рез'її / пол'ечен' тако / коли ўпелечис'а / то заживало скор'їш // (СДВ); лсушат' / кл'їтку / лист'а лр'їжсут' / то в'їд голови / казали чи йак сон не їде / то коліс' таке пїли на тому // (СДВ).*

У внутрішній формі номенів міститься також базова інформація, як-от: зовнішні ознаки (кол'учаїа кл'їтка; кол'уки), генезис рослини (талтарс'ке л'їл':а).

Етнонім татарське вказує на походження будяка пониклого: *йіакби в'їн поїшої з йакойїс' країїни / з чужойї / з тал'їт:и йоко з кон'ами привезли / бо*

то ж не л'уди саїми к'їйали / то теїно / шо саїме привезлос'а // (Блс).
Означуване слово |зіл':а вказує на застосування *будяка* в народній медицині (зілля в говірках – 'лікарська рослина').

Отже, проведений лінгвокультурологічний аналіз номенів на позначення *будяка пониклого* в контексті фольклорних текстів Волинської області засвідчив полісемічність його етнокультурних конотацій, що репрезентують складний континуум перцептивних модусів у народній свідомості. Структура етнокультурної конотації у фітономенах відображає різні види культурно-прагматичної інформації, а саме раціональні, емоційні, утилітарні, образні та естетичні відомості про об'єкти рослинного світу.

Лексема *чорт* у складі фітономенів має пейоративну семантику й вказує на зв'язок із нечистою силою. Негативна оцінка пов'язана й з агрокультурними, фізичними властивостями та смаковими якостями цієї рослини.

Натомість позитивна оцінка актуалізується універбами *чортополюх* (полохати чортів), *чорто/конец'* (гнати чортів) і відображає полюс 'рослина-оберіг'.

Комплексний аналіз засвідчує те, що найменування на позначення *будяка пониклого* містять здебільшого негативні культурні конотації та символічні значення.

Список населених пунктів

1. Блс – с. Білосток Луцького р-ну Волинської обл.
2. Сдв – с. Садів Луцького р-ну Волинської обл.
3. Трч – с. Торчин Луцького р-ну Волинської обл.

Література

1. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. *Космогонічні українські народні погляди та вірування*. Київ : Довіра, 1993. 414 с.
2. Галайчук В. В. Лексичні одиниці мікросистеми «Рослини» в українських фольклорних текстах: *автореферат дис. ... к. ф. н.* : 10.02.01. Львів, 2004. 20 с.
3. Омельковець Р. С. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк : Іванюк В. П., 2016. 220 с.
4. Скуратівський В. Т. Русалії. Київ : Довіра, 1996. 733 с.

Самсонік Інна

(Науковий керівник – Ричагівська Ю. Є., кандидат філологічних наук, доцент)

СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ

У статті розглянуто сучасний молодіжний сленг як динамічне мовне явище, що відображає креативність молоді та сучасні соціокультурні процеси. Проаналізовано основні риси сленгу, функції та класифікацію, а також вплив інтернет-середовища на формування нових сленгових одиниць.

Ключові слова: *молодіжний сленг, інтернет-комунікація, сленгізми, жаргон, неформальні мовні одиниці.*

The article examines modern youth slang as a dynamic linguistic phenomenon that reflects youth creativity and modern socio-cultural processes. The main features of slang, functions and classification are analyzed, as well as the influence of the Internet environment on the formation of new slang units.

Key words: *youth slang, Internet communication, slangisms, jargon, informal language units.*

Постановка проблеми. Молодіжний сленг є неоднозначним явищем. З одного боку, він відображає творчий підхід молоді до мови, її здатність швидко адаптувати мовні ресурси під нові реалії та соціальні умови. З іншого боку, поширення сленгу викликає занепокоєння щодо можливого впливу на нормативність і загальний рівень мовленнєвої культури. Сленг часто має нестандартну граматичну та лексичну структуру, що може викликати труднощі у взаєморозумінні між різними віковими та соціальними групами.

Мета статті – проаналізувати сучасний молодіжний сленг як мовне явище, виявити його ключові характеристики та функції.

Актуальність дослідження молодіжного сленгу зумовлена його поширенням у сучасному суспільстві, особливо в інтернет-середовищі та соціальних мережах, та активною інтеграцією в різні сфери комунікації. Вивчення цього явища дозволяє зрозуміти не тільки мовні тенденції, але й соціальні процеси, що відбуваються в молодіжному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Термін «сленг» не має однозначного визначення у науковій літературі. Лінгвісти трактують його по-різному, залежно від контексту дослідження. Одні мовознавці вважають сленг особливим видом неформальної лексики в межах окремих соціальних груп, для якої характерна емоційність та експресивність [7; 8]. Інші вчені ототожнюють сленг із арго чи жаргоном, стверджуючи, що сленгізми – це жаргонні слова, що характерні людям певних соціальних прошарків [3; 4].

Сленг – нелітературна додаткова лексична система, яка представляє паралельну експресивно-оцінну, найчастіше стилістично знижену синонімію позначень загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі; різновид соціолекту, соціально маркованої лексики певної суспільної групи (професійної, вікової тощо) в межах національної мови [6, с. 560]. Поняття «молодіжний сленг» розглядають як синонім до термінів «молодіжний жаргон», «молодіжний соціолект», «молодіжна мова», «молодіжне арго» [9, с. 5]. А. Загнітко у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» трактує це явище так: «Сленг – жаргон, що використовується у відкритих соціальних групах для демонстрації належності до групи; слова та вислови в англійській усній мові, які вживають люди певних вікових, професійних, соціальних прошарків» [4, с. 304].

Основними характерними рисами сленгу вважають такі: уживання переважно в усному неформальному мовленні; емоційно-експресивне та фамільярне забарвлення; стилістична обмеженість; груповий характер функціонування; належність до нелітературної лексики тощо [1]. Сленгові слова

часто мають емоційне або іронічне забарвлення, і їхнє значення може швидко змінюватися чи зникати разом зі змінами у культурному, соціальному контексті. Крім того, сленг є маркером приналежності до певної соціальної чи вікової групи, яка використовує його для відмежування від інших груп.

Н. Годун зазначає, що вперше термін «сленг» зафіксовано в 1750 році зі значенням «мова вулиці». Припускають, що слово «сленг» походить від англійського «sling» – «метати, кидати» в тому значенні, у якому воно вживалося в яскравому архаїчному виразі «to sling one's jaw» – «говорити буйні, образливі речі» [2].

Сленг існував протягом всієї історії розвитку мов, проте саме в ХХ столітті його значення значно зросло, особливо серед молоді. Тогочасний сленг був тісно пов'язаний із субкультурами хіпі, панків і реперів, які впроваджували нові слова та вирази у своє мовлення.

Із початку ХХІ століття розвиток технологій, соціальних мереж і глобалізація призвели до ще більшої активізації молодіжного сленгу. Нові слова та вирази з'являються і розповсюджуються з неймовірною швидкістю завдяки мережі, зокрема платформам на кшталт «Твіттер», «Інстаграм», «Тікток». Сленг стає інтернаціональним, активно запозичуючи терміни з англійської мови та інших мов світу. Особливо помітним на формування нових слів та виразів є вплив інтернет-культури. Сленг як соціально зумовлене мовне явище охоплює велику кількість лексем, що виникають у межах певного середовища або груп людей. У сучасному мовознавстві існують різні підходи до класифікації сленгу [5, с. 133]:

1. За середовищем використання:

- побутовий сленг охоплює неформальну лексику, яка використовується у повсякденній комунікації. Це слова та вирази, що швидко виникають і поширюються серед людей, здебільшого молоді. Цей тип сленгу є найдинамічнішим і постійно змінюється.

- професійний сленг характерний для певних професійних груп (слова та

фрази, що використовуються для спрощення комунікації між представниками конкретної професії або сфери діяльності).

- інтернет-сленг – це сукупність нових слів і виразів, що виникли завдяки цифровим комунікаціям і соціальним медіа. Цей вид сленгу став невід’ємною частиною сучасної комунікації, особливо серед молоді.

2. За стилістичними ознаками:

- нейтральний,
- звичайний,
- згрубілий.

3. За спорідненістю інтересів:

- комп’ютерний,
- автомобільний,
- музичний та ін.

Розвиток соціальних медіа кардинально змінив не лише способи комунікації, але й мовні процеси, зокрема формування та поширення молодіжного сленгу. Інтернет, а зокрема соціальні мережі «Твіттер», «Інстаграм», «Тікток», «Ютуб» та інші, стали глобальними платформами для виникнення нових слів, виразів і мемів, які миттєво поширюються в молодіжних спільнотах. Комунікація в соціальних мережах вирізняється швидкістю і масовістю, завдяки чому молодіжний сленг розвивається і змінюється швидше, ніж будь-коли раніше.

Нові слова та вирази народжуються в межах конкретних подій чи контекстів і швидко стають популярними, коли хтось із публічних осіб уживає їх слова на своїх платформах. Так сленг із певного регіону чи спільноти може швидко поширитися глобально, стаючи елементом міжкультурного обміну.

Кожна платформа має свої особливості, що впливають на творення нових форм сленгу. Наприклад, соціальні медіа «Інстаграм» і «Тікток» орієнтовані на візуальний контент, де важливу роль відіграють меми як одне з найпотужніших

джерел творення сленгу. Це короткі фрази, зображення або відео, що передають певну ідею, емоцію чи гумор, стають надзвичайно популярними завдяки підхопленню різними користувачами та поширенню серед різних спільнот. Цікаво, що меми, які народжуються в одному культурному контексті, часто стають глобальними завдяки перекладам або адаптації до інших мов і культур.

Сленг у соціальних мережах допомагає молоді підкреслити свою приналежність до певної групи або субкультури, а також створює внутрішню мову для спілкування в межах своєї спільноти. Водночас молодіжний сленг, який формується в соціальних медіа, є способом креативно виразити індивідуальність. Соціальні платформи, де молоді люди можуть створювати короткі відео, використовувати сленг, меми та інші інструменти комунікації, стають місцем для мовних експериментів.

Насамперед молодіжний сленг розглядаємо як тимчасове явище, оскільки більшість сленгових слів мають короткий життєвий цикл, пов'язаний зі швидкоплинністю трендів. Ці лексеми функціонують у певному соціальному середовищі і не переходять у загальний вжиток. Через динамічність сленг не є стабільним елементом мови, не впливає на неї в довготривалій перспективі, а відображає миттєву мовленнєву ситуацію.

Важливо також розуміти, що сленг виконує специфічну функцію в комунікації молоді: він слугує засобом самовираження, способом підкреслити свою індивідуальність. Водночас молоді люди зазвичай відчують різницю між сленгом як неформальною мовою і літературним варіантом, який використовують у формальних ситуаціях навчання чи роботи.

Постійне вживання сленгу може впливати на вміння використовувати літературну лексику, проте це питання більше пов'язуємо з індивідуальним культурним рівнем, ніж із безпосереднім впливом сленгу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження сучасного молодіжного сленгу підтверджують його значну роль у мовній картині

світу української молоді, яка активно формує нові слова і значення відповідно до соціальних, культурних та технологічних змін. Сленг побутує як динамічний елемент мови і виконує важливі функції, забезпечуючи молодь можливістю самовираження та взаємодії в межах своєї соціальної групи. Вплив сленгу на літературну мову здебільшого обмежений і тимчасовий, що дозволяє розглядати його не як загрозу, а як частину природного розвитку мови. Водночас це не применшує ролі освіти й культури в забезпеченні грамотного володіння літературним варіантом мови та доречного використання неформальних одиниць.

У подальших студіях плануємо зосередитися на тематичних групах сленгу, способах творення запозичених слів, особливу увагу приділимо вивченню ролі іншомовної лексики у творенні сучасного молодіжного сленгу.

Література

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 19 с.
2. Годун Н. Ділова українська мова з елементами професійного та розмовного сленгу в молодіжному середовищі. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2056> (дата звернення 14.06.2025).
3. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг як лінгвокультурний феномен. *Компаративні дослідження слов'янських мов та літератур. пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. № 11. С. 34–38.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : Словник. Донецьк : Дон., 2012. Т. 1. 402 с.
5. Мацюк Г. Р., Назаревич Л. Т. Молодіжний сленг: теоретичні аспекти і сфера використання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2022. Вип. 53, Т. 1. С. 132–135.
6. Мосенкіс Ю. Український молодіжний сленг. *Дивослово*. 2007. № 12.

С. 32–35.

7. Назаревич Л., Гавдида Н. Професійний та молодіжний жаргони: особливості вживання у студентському середовищі. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2015. № 5. С 99–103.

8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

9. Столяр М. Ю. Значення молодіжного сленгу для розвитку мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. № 53. С. 233–236.

10. Ткачівська М. Молодіжна мова або «чужа територія» і фактори впливу на неї. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики*. 2017. Вип. 2 (15). С. 209–214.

11. Христенко О. С. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.

ТИПОВІ АНОРМАТИВИ В МОВЛЕННІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

У статті зроблено спробу виявити типові огріхи в мовленні студентів педагогічного коледжу на основі творчих робіт. Виокремлено основні лексичні помилки, подано приклади щодо правильного вживання лексем відповідно до норм української літературної мови.

Ключові слова: *калька, лексема, міжмовна омонімія, парадигми, пароніми, плеоназми, синоніми, твір-опис.*

The article attempts to identify typical speech mistakes of students of the pedagogical college on the basis of creative works. The main lexical mistakes are highlighted, the examples of the correct use of lexemes are given in accordance with the Ukrainian literary language norms.

Key words: *calque, lexeme, interlingual homonymy, paradigms, paronyms, pleonasms, synonyms, descriptive essay.*

Мовлення сучасних студентів часто не відповідає нормам літературного зразка. Це зумовлено цілою низкою чинників, пов'язаних зі специфікою функціонування української мови в нашій державі: недосконалістю мовного законодавства, низьким рівнем престижу української мови в суспільстві, дискусійністю чинного правопису тощо. Студентам іноді бракує взірця для наслідування. Державники, працівники державних установ нерідко демонструють зневажливе ставлення до української мови та незадовільну мовленнєву культуру. Деякі теле- і радіоканали звертаються до нас мовою сусіда-агресора. Мовленнєва культура в декотрих родинах залишає бажати кращого, крім того, не всі педагоги володіють досконалим літературним мовленням.

Ми проаналізували типові огріхи в мовленні на основі творчих робіт студентів ВСП «Сарненський педагогічний фаховий коледж РДГУ».

Насамперед варто зазначити, що словниковий запас сучасного студента не завжди багатий і розмаїтий. Студенти незрідка послуговуються лексемами, значення яких не розуміють, а тому припускаються помилок. Це стосується і запозичених слів, і власне українських. У творах-описах натрапили на лексичні помилки, що стаються через творення словосполук із логічно непеєднуваних слів, наприклад:

- *кам'яний пліт*: це поєднання слів нелогічне, утім, мабуть, не всі нинішні студенти знають про існування такого типу огорожі, яку плетуть із хмизу;

- *великий звук*: прикметник *великий* указує на розміри когочого-небудь (значний за розмірами, кількістю, часом), тож поєднувати його з абстрактним іменником *звук* недоречно; натомість це явище характеризують за іншими параметрами, зокрема тривалістю, силою, висотою, відтак *звук* може бути *голосний, гучний, сильний* тощо;

- *мальовнича церква*: прикметник *мальовничий* традиційно є означенням, однак стосовно назв природних об'єктів, приміром, *мальовнича місцевість*; з огляду на це словосполуча стилістично невдала.

Типовими є помилки, пов'язані з неправильним використанням синонімів і сплутуванням паронімів, а саме:

- *розповсюджувати мову*: дієслово *розповсюджувати* тут недоречно, бо його традиційно вживають стосовно конкретних речей (*розповсюджувати книжки, квитки, листівки* тощо), а щодо мови використовуємо слово *поширювати* – робити доступним, відомим для багатьох;

- *сформувати фразу*: у цій сполуці варто замінити дієслово, бо з іменником *фраза* поєднуємо слово *сформувати* – стисло й точно висловити думку;

- *висвітлювати себе з кращого боку*: доречність слова *висвітлювати* в цьому контексті сумнівна, адже йдеться про демонстрацію найкращих рис

характеру особи, але в переносному значенні це дієслово традиційно фігурує в інших словосполуках, приміром, *висвітлювати події*;

- *дружня вулиця* (*Вулиця, на якій я живу, є дуже дружньою*): прикметник ужито помилково, бо він походить від іменника *друг* (заснований на дружбі, взаємній прихильності, довір'ї, доброзичливості; який виражає прихильність, довір'я, дружелюбність; з іменником *вулиця* поєднується прикметник *дружний* – який відбувається одночасно, спільно, погоджено, злагоджено; з контексту зрозуміло, що вулиця є дружною, бо люди, які на ній живуть, допомагають одне одному [6].

Плеоназми (*багатослівність*) в мовленні студентів зумовлені труднощами вживання чужомовних слів – їх невиправдано вводять у ряд однорідних членів речення з абсолютними українськими синонімами або творять сполуки зі словами, що мають суміжні значення чи перебувають з ними в родо-видових відношеннях, наприклад:

- *негативне та погане враження: негативний* – те саме, що поганий, щодо властивостей, якостей, призначення і т.ін., який не викликає схвалення, а заслуговує на осуд, протилежний до *позитивний*; отже, обидва означення до іменника *враження* семантично тотожні;

- *поет і письменник Шевченко*: слово *письменник* є родовим поняттям стосовно видових назв *поет, прозаїк, драматург*, тому вводити в один синонімічний ряд лексеми *поет і письменник* не варто.

Грубим порушенням норм української літературної мови є бездумне калькування чужомовного взірця [5]. Наприклад: *взнати* (*дізнатися, довідатися*), *взрив* (*вибух*), *віддихати* (*відпочивати*), *добавити* (*додати*), *жалко* (*шкода, жаль*), *забор* (*паркан*), *іменно* (*саме*), *качелі* (*гойдалка*), *краска* (*фарба*), *ковьор* (*килим*), *ленточка* (*стрічка*), *обідити* (*образити*), *обкружити* (*оточити*), *одітий* (*одягнений*), *окраїна* (*околиця*), *перекрасити* (*перекрасити*), *підказати* (*підказати*), *пожила людина* (*людина похилого віку, літня людина*),

полоска (смушка), потолок (стеля), пуля (куля), робочий (ім.) (робітник), роза (троянда), співбесідник (співрозмовник), удачно (вдало), шикарний (розкішний), яркий (яскравий).

Поширеною лексичною помилкою, що спричинена негативним впливом російської мови, є вживання слів у нетиповому для них значенні. Здебільшого цьому сприяє міжмовна омонімія – функціонування у близькоспоріднених мовах однозвучних слів, що мають різні значення. Найчастіше це стосується дієслів, а саме:

- вулиця носить ім'я – вулиця названа на честь, а носять одяг; це дієслово в українській мові не пов'язують із нерухомими речами; коли йдеться про найменування вулиці чи якогось закладу, тоді варто казати *зватись, мати назву*;

- наче попадаєш у казку – треба потрапляєш у казку: дієслово *попадати* недоречно вживати у значенні «опинятися в певних умовах»;

- вести себе в товаристві – поводитися в товаристві: вдалим відповідником у цьому разі є дієслово пасивного стану *поводитися*, яке сучасний словник тлумачить так: «дотримуватися певної поведінки, діяти якимось чином», а *вести* можна *дитину за руку, вести діалог/дискусію/телепередачу, вести по житті* тощо;

- прийшлося вибачитися – довелося вибачитися; не прийдеться червоніти – не доведеться червоніти: з-поміж восьми значень дієслова *приходиться*, які подає тлумачний словник, немає того, що виражає дієслово *доводиться* – «бути необхідним, неминучим у зв'язку з певними обставинами»;

- виражає свої думки – замість правильного висловлює свої думки: порівнюючи слова *вираз* і *вислів*, І. Вихованець робить висновок про розбіжність їхніх значень, бо в сучасній українській літературній мові **вираз** означає «вияв настрою, почуттів на обличчі, а очах», а *вислів* – це «поєднання слів, що становлять певну змістову єдність, мовний зворот, фраза»; відповідно до цього варто розрізняти й значення мотивувальних дієслів *виражати* і *висловлювати*;

• *це говорить про те* – треба *це свідчить про те, це засвідчує те*: дієслово *говорити* вимагає іншого контексту, а саме: *він це говорить, він говорить про те*.

Доволі часто студенти послуговуються словами, що утворені за російськими словотвірними моделями, забуваючи про власне українські. Здебільшого йдеться про прислівники, які на відміну від російських аналогів творяться префіксально-суфіксальним способом. Наприклад: *вечором (увечері), літом (улітку), осінню (восени), зимою (взимку), висотою (заввишки), довжиною (завдовжки)*.

Типовим порушенням словотвірної норми у студентському мовленні є побутування активних дієприкметників: *подорожуючі (подорожні), оточуючі (навколишні), усі бажуючі (усі охочі), опавше листя (опале листя)*.

Доволі часто у студентському мовленні українські іменники набувають відмінкових закінчень, характерних для словозмінної парадигми російських відповідників:

• *сто раз* – треба *сто разів*: українські іменники II відміни чоловічого роду з нульовим закінченням у формі родового відмінка множини мають флексію *-ів*, а числівник *сто* поєднується саме з цією відмінковою формою іменника;

• *по святam* – правильно *по святах*: українським іменникам у формі місцевого відмінка множини притаманне лише закінчення *-ах*;

• *центра міста* – треба *центру міста*: український іменник *центр*, на відміну від російського аналога, у формі родового відмінка однини має два закінчення (*-а, -у*), що залежать від значення слова; флексія *-а* притаманна іменникові *центр*, якщо він виступає в ролі математичного терміна, а у значенні «частина населеного пункту, що розташована в середині його, промислово і культурно найрозвиненіша», тож у слові *центр* у наведеному прикладі треба писати закінчення *-у*.

Трапляються мовленнєві огріхи через сплутування дієприслівників і похідних складених прийменників, а саме:

- не дивлячись на сказане вище – замість правильного *незважаючи на сказане вище: дивлячись* із заперечною часткою *не* часто помилково вживають замість від дієприслівникового прийменника *незважаючи на*, що вказує на події, явища, обставини, всупереч яким відбувається дія, процес тощо; *не дивлячись* в українській мові є повнозначним словом, яке доречне в такому контексті: *він говорив, не дивлячись їй у вічі*;

- *дякуючи їй, я дізналася* – правильно *завдяки їй я дізналася*; *дякуючи* в сучасній українській літературній мові – не прийменник, а повнозначне слово – дієприслівник, що передає значення «висловлюючи подяку»: *Дякуючи другові за допомогу, вона всміхалася*.

Під впливом російської мови у студентів виникають сумніви щодо використання деяких прийменників, а саме:

- *пишуть на українській мові* – замість правильного *пишуть українською мовою, по-українському, по-українськи*; усі три варіанти як нормативні пропонує О. Пономарів, розрізняючи їх винятково за частотою вживання [7];

- *при розмові* – треба *під час розмови, розмовляючи, коли розмовляє*; на думку І. Фаріон, помилкові прийменникові сполуки з *при* (на зразок *при відкритті сесії, при вашій участі*) спричинені не лише інтерференцією російської мови, а й узаконенням ненормативних відношень у «Словнику української мови»;

- *названа в честь*, за аналогією до російської мови, замість правильного *названа на честь*;

- *в більшості випадків*: цього вислову варто уникати, бо поняття «переважно, найчастіше» відтворюють в українській мові прислівником *здебільшого* та його рідше вживаними синонімами *здебільш, здебільша, здебільше*.

Нерідко студенти невольно послуговуються відмінковими формами власних назв-прикладок: *на вулиці Шкільна, у місті Жовква* тощо. Часом студенти

пропонують нетипові форми власних назв, приміром: *проживаю на Драгоманові (мешкаю на вулиці Драгоманова), у м. Кам'янки-Бузької (у м. Кам'янці-Бузькій)*.

У науковій і науково-методичній літературі побутують різні думки щодо узгодження прикладки з означуваним словом. Більшість мовознавців розмежовує назви міст, країн і вулиць, які здебільшого відмінюють, і назви інших географічних понять, які залишаються незмінними, а також стилі мовлення, рекомендуючи не змінювати власні назви-прикладки в текстах офіційно-ділового стилю.

Література

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. К.: Грамота, 2019. 208 с.
2. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови: навч. посіб. Львів: Світ, 2023. 432 с.
3. Пасинок В. Основи культури мовлення: навч. посіб. К.: 2012. 184 с.
4. Пономарів О. Культура слова. Мовностилістичні поради. К.: Либідь, 2011. 272 с.

Електронні джерела:

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. URL: <https://archive.org/details/velykyislovnyk>
6. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001753>
7. Полюга Л. Словник українських морфем. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001996>

Розділ 3

МОВНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК 811.161.2:78(07)

Антончук Олександр

СУЧАСНИЙ ПІСЕННИЙ ДИСКУРС У МОВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

У статті з'ясовано: а) пісня є важливим лінгводидактичним матеріалом для вивчення української мови; б) використання текстів сучасних українських пісень сприяє актуалізації ціннісно-емоційного потенціалу методів навчання мови в контексті українських викликів, забезпечує синергію методів навчання й виховання на уроках української мови.

Ключові слова: *змістова лінія, культура мовлення, літературна, норма, предметна компетентність.*

The article clarifies: a) the song is an important linguodidactic material for studying the Ukrainian language; b) the use of texts of modern Ukrainian songs contributes to the actualization of the value-emotional potential of language teaching methods in the context of Ukrainian challenges, and ensures synergy of teaching and upbringing methods in Ukrainian language lessons.

Keywords: *content line, speech culture, literary, norm, subject competence.*

Сучасна українська пісня має велику популярність. Про це свідчать численні перемоги наших виконавців на вітчизняних і міжнародних конкурсах. Та чи завжди пісня формує позитивний імідж українського суспільства і його культури? Часто сучасна музика втрачає своє первинне мистецько-естетичне призначення і демонструє зразки мовлення так званих мовних низів. Вона вбирає в себе просторічну і сленгову, запозичену й кальковану лексику, орфоепічні та синтаксичні помилки.

Глобалізація інформаційного та культурного світу призводить до надмірного використання в українських піснях слів іншомовного походження,

екзотизмів, висловів та речень іноземними мовами, надміру власних назв, імен, використання сленгової та ненормативної лексики. Українські музичні гурти повинні дбати про культуру мови своїх творів, адже саме їхня манера поведінки і спілкування є еталонними для сучасної молоді. Світова спільнота пізнає українську мову та культуру насамперед через музику.

Музика є одним з найпопулярніших видів мистецтва серед молоді, який, хоч і виконує переважно розважальну функцію, має можливість впливати на формування світогляду слухачів, на мовні норми (вимову, мелодику), словниковий запас, тому головною вимогою до контекстуального змісту пісень є правильність, відповідність літературним нормам мови. Тексти пісень є джерелом лінгвістичних, культурних і соціальних тенденцій, що дає змогу виявити та проаналізувати процеси, які відбуваються в мовленні [1, с. 61].

Програма з української мови для учнів 5–9 класів у передмові орієнтує вчителя-словесника на реалізацію мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної змістових ліній як складників комунікативної компетентності. Водночас у межах мовної утверджувалась спроба виділити предметні компетентності за назвами розділів мови: фонетичну, орфоепічну, лексичну, морфологічну тощо. Однак виключно необхідним й актуальним у цьому процесі є визначення й упровадження ефективних технологій і засобів навчання.

За останні роки проблема реалізації компетентнісного підходу на уроках української мови шляхом використання інновацій знайшла своє відображення в авторських методиках і наукових працях Н. Б. Голуб, Л. В. Пироженко, О. І. Пошетун та ін.

З метою засвоєння естетики художнього, образного слова в аналізованих текстах, окрім визначення основних ключових параметрів тексту (теми, основної думки, стилю мовлення, засобів зв'язності тощо), можна запропонувати учням виконання завдань аналітико-синтетичного й творчого характеру, наприклад,

завдання лінгвістичної вікторини [2, с. 55–58], роботу з пісennими текстами сучасних авторів-виконавців і їхніх гуртів.

Вправа 1. Напишіть розгорнутий відгук про сучасний український пісенний гурт, дотримуючись такої послідовності:

- Назва гурту, історія створення, учасники гурту.
- Чим вас зацікавив саме цей гурт (обґрунтувати на основі конкретних фактів і прикладів).
- Тематика пісенних текстів гурту.
- Символіка пісенних образів.
- Мовленнєва культура українського гурту.
- Як впливає пісенна творчість гурту на сучасного слухача?
- Чим збагатила вас пісенна творчість цього гурту? Чого навчила? Над якими питаннями змусила замислитися?
- Чи варто, на вашу думку, слухати пісні цього гурту? Якщо так, то поясніть, чому? Якщо ні – обґрунтуйте.

Вправа 2. Прочитайте пісенний текст, знайдіть звертання та з'ясуйте, яку роль вони виконують у мовленні. Що можна сказати про ставлення автора до адресата мовлення?

*Я люблю Вас батьки,
Рідні мої!
Ви завжди біля мене,
Вдень і вночі,
Ви ночей не доспали,
Батьки мої!*

(Ірина Федішин, пісня «Батьки мої»).

Вправа 3. Знайдіть у запропонованому уривку іншомовні слова, поясніть їх значення та замініть їх нормативними українськими відповідниками:

Вчули в мене паті, ви не перепили батю...

Ти гониш, мен!

Весь в діамантах мій пейдей

Ти гониш, мен!

Калуський клик, калуський стейк!

Ти гониш, мен!

Не чую твоїй шит, бо ти лиш фейк

Ти гониш мен!

Міккую цей грув і роблю шейк! (Kalush Orchestra – «Ти гониш»)

У виконанні учнями різних видів усних і письмових робіт, де є текст пісні, виявляється синхронізація змістових ліній і взаємозв'язок предметних компетентностей, а процес навчання оживає й прискорюється. Проілюструємо це на конкретних прикладах.

1. Робота з уривком тексту пісні здійснюється з метою сформувати в учнів уміння правильно розставляти пропущені розділові знаки, позначати в словах орфограми.

Моє ім..я Батьківщина

Л..леки л..же кр..ло.

Моє ім..я Україна

І сон..чка т..пло (https://www.youtube.com/watch?v=HBLzV2P2y_s).

2. Складання усного висловлювання (стислого словесного портрету виконавця прослуханої композиції з використанням речень з однорідними членами) передбачає розвиток у школярів словникового запасу, вміння використовувати однорідні члени речення у власному мовленні.

3. Аналіз помилок у вимові та слововживанні в прослуханому уривку пісні передбачає її усвідомлення, а відтак учні оволодівають орфоепічними навичками й умінням розпізнавати мовні явища в потоці мовлення.

Ти була моєю тайною (замість таємницею)

https://www.youtube.com/watch?v=KiBCBYul9Yo&list=RDKiBCBYul9Yo&start_radio=1);

Наш декаданс виключить світло... (замість вимкне)

<https://www.youtube.com/watch?v=vW39hqrHtTc>);

Мені би тікати, але ж ти не даш (замість не даси)

<https://www.youtube.com/watch?v=K6xw2fGdImA>);

Я налию собі, я налию тобі вина (замість наллю)

<https://www.youtube.com/watch?v=bbkEVJgrBUs>);

Який не по зубам мені (замість не по зубам)

https://www.youtube.com/watch?v=KiBCBYul9Yo&list=RDKiBCBYul9Yo&start_radio=1);

Якби тобі мої думки (замість мої)

<https://www.youtube.com/watch?v=LRoXMiotOVA>);

В тобі я втоплю свою весну / В тобі я знайду свою весну (замість втоплю, знайду)

<https://www.youtube.com/watch?v=9JYpAAWKyA4>);

В неї все вже було давно; І не була в різних містах; Як то було завжди (замість було)

<https://www.youtube.com/watch?v=dn-jr9kSIDk>);

Чого являє[ш 'с'а] мені... (замість являє[с:'а])

<https://www.youtube.com/watch?v=Y5B2AD1D-do>).

Вправа з переплутаним текстом пісні формує вміння розкривати характер зв'язків слів у реченні, визначати ритмомелодику українськомовної пісні.

де за вікном там лютий для когось тільки

давно на моїй уже вулиці весна

і немов захоплює дух від висоти

літаю бо я немов так живу я немов так літаю

коли ти кожну мить зі мною

на небі моя мила і я на небі

знайшов тебе відколи на небі моя зоре

(https://www.youtube.com/watch?v=hLPe_jGmxq0).

Ліричні тексти сучасних популярних пісень віддзеркалюють мову масової культури, яка є набагато обмеженішою порівняно з літературною мовою, а також усотує в себе всі негативні мовні явища, пов'язані зі взаємодією мов в умовах глобалізованого суспільства...Примітивізація мови у популярних піснях, наявність грубих стилістичних помилок у текстах пісень і підштовхує нас до думки про свідоме збіднення мови й розхитування мовних норм, інакше кажучи, деградацію мови у сучасній масовій культурі, що зрештою веде до деградації мовної свідомості й мовної особистості [3, с. 77].

Висновкуємо: українська пісня є важливим лінгводидактичним матеріалом для вивчення української мови; на прикладі сучасних пісенних текстів, які відображають матеріальну й духовну культуру українців, насичені національно орієнтованими мовними одиницями, що позначені мовним кодом української мови, розкривається безмежний потенціал сучасного українського пісенного дискурсу.

Саме сучасна поп-культура значним чином впливає не тільки на поведінку молоді, а й на виховання та формування культури мовлення. Наведений комплекс вправ допоможе здобувачу освіти усвідомити закономірність розвитку державної мови та зробити висновок про якість україномовної продукції, зокрема поп-пісень, в мережі Інтернет та соціальних мережах, що у XXI століття є основним джерелом розповсюдження інформації. Якість мовного наповнення сучасної української пісні безпосередньо впливає на виховання молоді, від якої залежить майбутнє мови.

Література

1. Дзикович О. В., Весельська Р. В. Тексти пісень сучасних німецьких виконавців у дзеркалі культури мовлення. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2019. № 6. С. 60–65.
2. Клещова О. Є. Культура мови, культура мовлення та правописні норми: лінгвістична вікторина. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. «Філологія», 2021. (51), т. 1, 54–59.
3. Комарницька Т. Деградація мови у масовій культурі (на прикладі японських та українських поп-пісень). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2018. Вип. 63. С. 66–77.
4. Яручик Ю. Культура мовлення українських музичних гуртів (на матеріалі пісенних текстів «Океану Ельзи», «Скрябіна», «Бумбокса»). *Дивослово*. 2012. № 8. С. 36–39.

Жакун Людмила

**ФОРМУВАННЯ МОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»**

У статті розглянуто фактори, що впливають на становлення і розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції та сприяють самореалізації фахівця. Визначено важливість проблемних ситуацій на заняттях з української мови за професійним спрямуванням, що доведено на конкретних прикладах.

Ключові слова: базові мовознавчі поняття, мовнокомунікативна компетенція, креативність.

The article examines the factors that influence the formation and development of professional linguistic and communicative competence and contribute to the self-realization of a specialist. The importance of problem situations in Ukrainian language classes for professional purposes is determined, which is proven by specific examples.

Key words: basic linguistic concepts, linguistic and communicative competence, creativity.

Актуальність дослідження зумовлено дотриманням основних положень сучасної Концепції мовної освіти в Україні, автори якої визначили головною метою навчання рідної мови в закладах середньої освіти – формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно, виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття та створення висловлювань у різних сферах мовлення. Термін «мовна компетенція» як узагальнене поняття інтегрованої властивості особистості включає три основні

(специфічно предметні) блоки: власне мовні, мовленнєві і комунікативні компетенції. Педагогічні і методичні питання формування мовно-мовленнєвої компетенції розробляли вчені: В. Бадер, О. Біляєв, С. Єрмоленко, В. Мельничайко, Л. Мацько, М. Пентиліук, С. Шевчук, Г. Шелехова [3].

Людина повинна володіти комплексом професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків та самореалізації. У світлі цього зростають вимоги й до мовно-мовленнєвої підготовки спеціаліста, адже «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними засобами розв'язання професійних завдань, що й передбачає належний рівень сформованості професійно зумовленого мовлення. Це є важливою складовою фахової підготовки спеціалістів усіх напрямків» [2].

Учасники спілкування повинні володіти засобами мови, якою вони спілкуються. Йдеться про знання мови на фонологічному, лексичному, граматичному і структурно-синтаксичному рівнях.

Мовна компетенція як система знань з граматики, фонетики, лексики, стилістики не повинна розглядатися окремо від мовленнєвої, а слугувати її теоретичною основою шляхом аналізу і синтезу текстів. До мовних компетенцій належать:

- знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства, передбачених програмою з української мови за професійним спрямуванням;
- базові лексичні, граматичні, стилістичні, орфоепічні, правописні вміння;
- внутрішня потреба вивчати українську мову (як рідну, державну);
- розуміння зображувально-виражальних можливостей рідної (української) мови;
- вміння внутрішньо проникати в смисл дидактичного тексту;
- вміння здійснювати різні види мовного розбору.

Отже, мовну компетенцію можна розглядати, як загальне комплексне поняття, що свідчить про рівень навчальних досягнень з мови та мовленнєвого розвитку студента; у вужчому тлумаченні, як одну з її складових (різновид навчально-предметної компетенції з ділової мови), тобто власне мовну, пов'язану із засвоєнням лінгвістичної змістової лінії курсу української мови за професійним спрямуванням [5].

Оволодіння мовою й мовленням – необхідна умова формування соціально активної особистості. Мовлення є не лише засобом спілкування, але й засобом мислення, носієм свідомості, пам'яті, інформації, засобом управління своєю поведінкою. Марія Пентилюк визначає мовленнєву компетенцію «як комплексне поняття, яке, спираючись на мовну компетенцію, охоплює систему мовленнєвих умінь (уміння вести діалог, сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні монологічні й діалогічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів тощо), що необхідно людині для спілкування у різних ситуаціях» [2].

Комунікативна компетенція включають у себе: уміння доцільно використовувати засоби української мови в практиці живого спілкування; уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови; здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, уміння встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації.

Ефективним є залучення студентів до аналізу помилок мови засобів масової інформації та реклами: самостійно аналізуючи студент звикає до свідомого ставлення до слова. Міні-твори, твори-роздуми за прислів'ями та приказками – вид роботи, який дає студентам можливість творчого осмислення етичних, естетичних, філософських надбань української нації.

Активізувати увагу аудиторії, підвищити загальнокультурний рівень молоді, поглибити знання з української та світової історії та культури допомагають невеликі інформаційні повідомлення, підготовлені студентами.

Прослухані повідомлення обов'язково обговорюються й аналізуються, коментується індивідуальне мовлення доповідача, розглядаються стильові особливості текстів.

Найефективнішими на заняттях з української мови професійного спрямування є методи проблемного навчання, завдяки яким студенти здобувають знання не в готовому вигляді, а в процесі систематичного вирішення навчальних завдань, у результаті самостійних розумових зусиль, мобілізації раніше здобутих знань, у результаті порівняння, узагальнення та висновків.

Завдання. Запишіть словосполучення, використовуючи слова з дужок. З'ясуйте значення паронімів.

Послаблення міжнародної (напруги, напруженості), людина за тактом (тактовна, тактична), дозвіл (писемний, писаний, письмовий), порушувати (питання, запитання), заходи (численні, чисельні).

Проблемні завдання сприяють активізації мислення студентів, що допомагає зняти психологічний бар'єр і сприяє загальному розвитку інтелектуальних здібностей майбутніх фахівців.

Формування і удосконалення культури професійного мовлення має організовуватися у три етапи: унормування мовлення, формування мовної майстерності, виховання мовної свідомості [1, с. 54].

Перший етап передбачає засвоєння студентами елементів мовної культури: формування умінь правильного вживання мовного матеріалу, що сприяє засвоєнню необхідних знань та уміння послідовно висловлювати свої думки.

Завдання. Запишіть словосполучення, розкриваючи дужки.

Укладання (договір), позитивні риси (характер), ухвалити проект (бюджет), візит до (Харків, Париж, Лондон, Київ, Миколаїв, Кривий Ріг), піднятися на п'ятий поверх (будинок, університет, гуртожиток), підготувати звіт до (вівторок).

Завдання. Відредагуйте речення та прокоментуйте помилки.

У скільки годин ми зустрінемося? Зараз шість годин п'ятнадцять хвилин. Буду відсутнім до тринадцяти годин. Скажіть, будь ласка скільки зараз часу? Скільки зараз годин? Невже три години дня?

Другий етап передбачає формування у студентів умінь і навичок майстерного використання вербальних і невербальних засобів відповідно до конкретної комунікативної ситуації. Він передбачає творче використання студентами мовних засобів. Для цього пропонується ряд проблемних мікроситуацій, наприклад: *до вас на вулиці звернувся іноземець мовою, якою ви не володієте. Опишіть свою міміку і жести у відповідь на його запитання.*

Третій етап має на меті формування в майбутніх спеціалістів навичок аналізу якості та ефективності продукту мовленнєвої діяльності, що передбачає формування у студентів здатності самостійно добирати необхідний мовний матеріал і використовувати набуті знання та навички.

Завдання. Визначте своє ставлення до різних цінностей, які лежать в основі професійного спілкування вчителя початкової школи.

Отже, під час опанування курсу української мови за професійним спілкуванням студенти вчаться вільно орієнтуватись у словниковому фонді української мови, ефективно використовувати її багатства у професійній діяльності, розширюючи межі функціонування рідної мови в сучасному українському суспільстві.

Література

1. Коваленко О. Формування мовних компетенцій у процесі вивчення предмету «Українська мова професійного спрямування». *Молодь і ринок*. №6(89), 2012. С. 53–55.
2. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. К. : Ленвіт, 2005. 400 с.

3. Ткачук О. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови у початкових класах. *Вісник Житомирського державного університету*. 2009. № 44. С. 156–159.

4. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. К. : Алерта. 2013. 696 с.

5. Інтернет-ресурси: intkonf.org/kordonska-av-formuvannya-movlennevoyi-kompetentsiyi-studentiv-na-zanyattiah-ukrayinskoyi-movi-za-profesijnim-spryamuvannya / Кордонська А. В. Формування мовленнєвої компетенції студентів на заняттях української мови за професійним спрямуванням.

Левкович Софія

(Науковий керівник – Омельковець Р. С., кандидат філологічних наук, доцент)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено інноваційні технології вивчення діалектної лексики на матеріалі побутової лексики говірки села Черноплеси Ковельського району Волинської області. Зокрема проаналізовано лінгвістичний квест як ефективний спосіб засвоєння діалектних слів через практичне використання та ігрову форму навчання.

Ключові слова: *інноваційні технології, діалектна лексика, регіональні особливості, мовна компетентність, лінгвістичний квест, шкільна освіта.*

The article highlights innovative technologies for studying dialect vocabulary based on the household lexis of the dialect spoken in the village of Chornoplesy, Kovel district, Volyn region. Special attention is paid to a linguistic quest as an effective tool for acquiring dialect words through practical and game-based learning activities.

Keywords: *innovative technologies, dialect vocabulary, regional peculiarities, language competence, linguistic quest, school education.*

Діалектна лексика є невід'ємною складовою мовної культури кожного народу. Вона відображає історичні процеси, соціальні відносини, традиції, світоглядні уявлення та особливості побуту окремих регіонів. Саме завдяки діалектам зберігається багатогранність мови, яка слугує основою для формування національної ідентичності. Діалектна лексика не лише підтримує

автентичність мовлення, а й сприяє глибшому усвідомленню власної культурної спадщини.

Мовна культура визначається не лише рівнем володіння літературною мовою, а й здатністю розуміти та використовувати різні мовні форми, зокрема діалектизми. Діалектна лексика формує в носіїв мови почуття належності до певної етнографічної спільноти, забезпечуючи сталість міжпоколіннєвої комунікації. Вона є своєрідним архівом народного досвіду, що передається від покоління до покоління через усну народну творчість та художню літературу.

Національна ідентичність нерозривно пов'язана з мовою, яка виконує не лише комунікативну, а й консолідуючу функцію. Саме вона об'єднує носіїв у спільноту, зберігаючи їхню культурну спадщину та історичну пам'ять. У цьому контексті діалектна лексика постає як один із ключових маркерів етнічної самобутності та культурного розмаїття. В умовах глобалізації, коли мовна унікальність дедалі частіше піддається уніфікації, збереження діалектів перетворюється на важливе завдання як для лінгвістів, так і для освітян та культурних діячів.

Однак самої фіксації діалектної лексики недостатньо – необхідно знайти ефективні шляхи її впровадження в освітній процес [3]. Його перевага полягає не лише у високій ефективності засвоєння матеріалу, а й у формуванні в учнів активної життєвої позиції.

Інтерактивні уроки сприяють розвитку не лише пізнавальних умінь і навичок, а й навчають співпраці, діалогу, відповідальності, враховують психологічні особливості учня. Саме такий підхід допомагає формувати поведінкові моделі, необхідні для успішної соціалізації й участі в житті суспільства [2, с. 28–29].

Використання інтерактивних методів на уроках дозволяє активізувати процеси пізнання, розвиток уваги та самостійності учнів. Ці методи можуть бути впроваджені на різних етапах уроку, що дозволяє кожному учневі активно

долучатися до навчального процесу. Інтерактивне навчання має суттєві переваги перед традиційними методами, оскільки створює комфортні умови для пізнавальної діяльності, що, зі свого боку, сприяє гармонійному розвитку особистості учнів.

Інноваційні технології мають великий потенціал для вдосконалення освітнього процесу та забезпечення успішної соціалізації учнів [1, с. 26–27].

Інтерактивне навчання ґрунтується на низці принципів, які сприяють підвищенню ефективності навчального процесу. Перший із них – принцип активності, який полягає в забезпеченні участі кожного учня у процесі комунікації та взаємодії з іншими учасниками. Це дозволяє створити середовище, де кожен має можливість висловлювати свої думки та активно залучатися до обговорень. Другим важливим принципом є принцип відкритого зворотного зв'язку. Він дозволяє учням висловлювати свої ідеї, пропозиції та зауваження щодо виконаних завдань, сприяючи тим самим більш глибокому осмисленню матеріалу та покращенню взаєморозуміння в групі [4].

Лінгвістичний квест «Скарби діалекту» – це методика вивчення діалектної лексики, яка поєднує навчання та гру, стимулюючи пізнавальну активність учнів. Основна мета цього квесту полягає в тому, щоб учні не лише запам'ятали нові слова, наприклад: *бармакі^е, батіг, вацок, вілка, воглобл'і, вужичше, гарана, лахман, лізанка, маринарка, носке, пал'тіна, папруга, п'інджак*, а й усвідомили їхнє значення через практичне використання. Завдяки інтерактивному підходу, цей метод сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку мовної компетентності.

Організація квесту передбачає серію завдань, які містять діалектні слова у вигляді підказок. Учитель заздалегідь розробляє маршрут квесту, формує набір питань та інтерактивних елементів, які допомагають учням у процесі дослідження. Завдання можуть бути представлені в різних форматах: текстові загадки, ребуси, QR-коди, які ведуть до цифрових підказок або карт із

геолокаціями, якщо дослідження охоплює місцеві топоніми та культурні об'єкти. Учні, працюючи в командах або індивідуально, мають розгадати всі підказки, розкрити значення діалектних слів та знайти літературні відповідники.

Під час виконання завдань школярі активно взаємодіють між собою, аналізують отриману інформацію, співвідносять її з власним мовним досвідом. Це сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок, логічного аналізу та мовної інтуїції. Використання сучасних технологій, зокрема QR-кодів, інтерактивних карт та мобільних додатків, робить процес навчання більш динамічним та захопливим.

Завдяки цьому методу учні не лише збагачують свій словниковий запас, а й починають краще розуміти мовне розмаїття України. Вони навчаються розпізнавати регіональні особливості мовлення, що сприяє формуванню толерантного ставлення до мовної варіативності. Водночас квестова форма навчання підвищує мотивацію школярів до вивчення мови, оскільки завдяки елементам гри вони залучаються до навчального процесу на емоційному рівні.

Отже, вивчення діалектної лексики у школі – надзвичайно важливий елемент сучасної освітньої системи, яке має глибокий вплив на розвиток мовної компетентності учнів. Це сприяє формуванню в них усвідомлення багатства української мови, її культурних та історичних процесів, які є невід'ємною частиною національної спадщини. Вивчення діалектних слів та виразів дозволяє учням не тільки пізнавати мову як лінгвістичну структуру, але й відчувати її зв'язок із певними історичними подіями, регіональними традиціями та специфічними культурними явищами.

Діалектна лексика відображає унікальний досвід попередніх поколінь, соціокультурну самобутність окремих регіонів, що є важливим чинником для розуміння мовних варіантів, які застосовуються в різних частинах країни. Вона стає своєрідним кодом, через який передаються знання про побут, традиції, звичаї, що формувалися століттями.

З огляду на це, вивчення діалектної лексики у школі має суттєве значення для формування мовної культури учнів, їхнього розуміння культурної ідентичності на національному рівні. Це сприяє розвитку не лише їхньої мовної компетентності, а й глибшому усвідомленню багатства української мови як важливого елемента національної самосвідомості. Водночас це вимагає від учителя комплексного підходу до вибору методів і засобів навчання, які б забезпечували максимальну ефективність цього процесу.

Література

1. Бойко О. В., Шевченко Т. В. Інтерактивні методи навчання на уроках української мови. Ужгород : Вд «Гельветика», 2023. 14 с.
2. Герман В., Сердюк К. Інтерактивні технології як сучасний підхід до організації навчання української мови в школі. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2022. 37 с.
3. Giorgdze, M., & Dgebuadze, M. Interactive teaching methods: challenges and perspectives. *International E-Journal of Advances in Education*. 2017, 548 с.
4. Atkinson, R. K., & Renkl, A. Interactive example-based learning environments: Using interactive elements to encourage effective processing of worked examples. *Educational Psychology Review*, 2007. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-007-9052-5>

Левшунова Олена

ЕСЕ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано види, структура, визначальні риси й етапи підготовки есе, виокремлено основні помилки та подано рекомендації щодо його складання й оформлення, визначено систему вправ для підготовки і створення академічного есе студентами на заняттях української мови в педагогічному коледжі.

Ключові слова: *навчальна діяльність, академічне есе, види, етапи підготовки, лінгвістичне оформлення, підготовчі вправи.*

The article describes the types, structure, defining features and stages of essay preparation; identifies the main mistakes and provides recommendations for the essay composition and design; defines a system of exercises for the preparation and creation of an academic essay by the students in Ukrainian language classes at pedagogical college.

Key words: *educational activity, academic essay, types, stages of preparation, linguistic design, preparatory exercises.*

*Цей величезний світ – дзеркало, у яке нам
потрібно дивитися, щоб пізнати себе до кінця.*

Мішель Монтень, засновник жанру есе

Не зважаючи на суворі виклики часу, незмінною залишається мета сучасного навчання мови – формування компетентного мовця, національно

свідомої, духовно багатой особистості. Уважаємо, що активізації навчальної діяльності, підвищенню інтересу до мови, розвитку критичного мислення та креативності сприяє есе. Цей жанр вже давно й упевнено увійшов у навчальну практику, проте й нині цілком відповідає вимогам українського суспільства [6].

Загальновідомо, що **есé** або **есéй** (фр. *essai*, фр. вимова: [ese] – спроба, нарис, від лат. *Exagium* – зважування) – невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання, не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми; це жанр, який лежить на перетині художньої та публіцистичної (часом науково-популяризаторської) творчості [3]. На відміну від розповіді, завданням есе є інформація або пояснення, а не драматичне зображення чи переказ якої-небудь життєвої ситуації. Есе досягає своєї мети за допомогою прямого авторського вислову, для чого не вимагається створення ні вигаданих персонажів, ні сюжету, що пов'язує їх.

Хоча художні тексти у стилі есе відомі з часів античності, появу цього жанру пов'язують з ім'ям Мішеля Монтеня, який з 1572 року й до кінця життя працював над своїм найбільшим літературним твором, що мав назву «Проби» (фр. *Essais*). Загальновизнано, що відомими есеїстами є: Б. Шоу, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Й. Бехер, В. Винниченко, Є. Маланюк, П. Загребельний, О. Гончар та ін. [2].

За змістом і формою есе співвідноситься з твором-міркуванням, однак перед його автором стоїть складніше завдання: спонукати читачів до роздумів, завдяки переконливості та яскравості викладу, викликати в них емоційний відгук на прочитане. Отже, форма есе є однією з найбільш зручних для спілкування з адресатом-читачем: висловлення власного ставлення до життєвих подій, вплив на його думки й переконання.

Дослідженню розвитку есе як жанру художньої літератури та публіцистики присвячені розвідки таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: К. Брандес,

В. Березкіна, Л. Кайда, О. Маськова, Л. Садикова. Питання методики написання есе досліджували М. Балаклицький, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Глазова, Г. Клочек, М. Пентиліук, Г. Шелехова, К. Шендеровський тощо. Практичні поради педагогам містять статті й посібники вчителів Л. Тимощук, Г. Мукової, І. Голодюк та ін. [4].

Оскільки актуальність теми есе очевидна, **метою** статті є висвітлення його особливостей як виду навчальної діяльності студентів педагогічного коледжу – майбутніх вчителів та вихователів.

Досягнення поставленої мети потребувало вирішення таких завдань:

- проаналізувати види, структуру, визначальні риси та етапи підготовки есе;
- виокремити основні помилки та подати рекомендації щодо складання та оформлення есе;
- визначити систему вправ для підготовки створення академічного есе на заняттях української мови в педагогічному коледжі.

Існує декілька класифікацій есе. За видами є: вільне (невелике – до 10 речень, із довільною структурою та наявністю позиції автора) і формальне есе (1-2 сторінки, наявна структура-тези, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновок; його підвиди – інформаційне, критичне, дослідження); за змістовим наповненням – аналітичні, оповідальні, описові, рефлексивні, зіставні, критичні. Літературна форма розділяє есе на такі види: нотатки, листи, нариси, рецензії, сторінки щоденника, ліричні мініатюри. За темою виділяють історичні, художні, публіцистичні, літературно-критичні, духовно-релігійні, філософські есе, а за розкриттям світосприймання є: особистісні, суб'єктивні (основний елемент – розкриття тієї чи іншої сторони особистості автора) та об'єктивні (особистісний початок підлеглий предмету опису чи йде від якоїсь ідеї).

В умовах навчального процесу в педагогічному коледжі виділяють академічне есе як жанр творчості студентів, який виражає їх думки, почуття,

народжені в процесі міркування, поєднує філософські роздуми та авторську емоційну оцінку, містить ознаки критичності (через наведення переконливих аргументів) та характеризується багатством мови [5].

Структура есе в цілому передбачає демонстрацію на початку певної тези, яка надалі буде доводитися та аргументуватися в форматі логічного викладу, цитат, фактів. Щодо складання цієї творчої роботи існує ряд рекомендацій: 1. У назві важливо показати суть написаного, натякнути читачеві, про що буде йтися далі. 2. Вступ вимагає обґрунтованого розгляду питань, що будуть висвітлюватися у творі, висування головної гіпотези, яка підтвердиться чи спростується. 3. Основна частина складається з абзаців, у кожному з яких пишуться тези та приводиться аргументація. Кожну тезу необхідно обґрунтовувати, виходячи з особистого досвіду: використовувати історії з життя інших людей, загальновідомих явищ; фактів, що передаються без спотворення; історичних подій, які доповнюються аналізом суті, наслідків, причин. Аргументів повинно бути не менше 2-3. Всі докази плавно підводять до доведення думки чи спростування гіпотези. Тому важлива правильна логічна структура есе.

Проаналізувавши роботу над есе, можемо виділити такі етапи підготовки до його написання: 1-ий етап. Ознайомлення з есе як літературним жанром. 2-ий етап. Пояснення відмінностей між есе як жанром художньої літератури та академічним есе. Ознайомлення з цікавими роботами цього жанру. 3-ій етап. Ознайомлення з алгоритмом створення академічного есе. Практична апробація студентами такого алгоритму в малих групах або парах. 4-ий етап. Презентація створених групами (парами) академічних есе на запропоновану викладачем або студентами тему. 5-ий етап. Колективне обговорення прослуханих есе, визначення типових труднощів у їх створенні та шляхів попередження допущених помилок (змістових, мовленнєвих). 6-ий етап. Індивідуальна робота студентів над створенням есе.

Як показує досвід написання творчих робіт студентами коледжу, основними помилками при складанні та оформленні есе є:

✓ Недостатня перевірка – студентам рекомендується кілька разів вичитати твір, перевірити правопис, конструкцію пропозицій (невдалі звороти і т.д.). Стиль повинен бути зрозумілим.

✓ «Затягнуті передмови» і відсутність конкретних деталей – доведено, що короткі фрази набагато краще сприймаються візуально і на слух, проте не тоді, коли автор лаконічно дає відповідь на запитання завдання, тим самим демонструючи нездатність висловити розгорнуте судження; чи автор формулює тезу «туманно», показуючи, що або не зрозумів запитання, або не має власної позиції стосовно порушеної проблеми.

✓ Неякісні тези – на зразок: *Я думаю, що цінність минулого досвіду для сучасної людини дуже велика. На мою думку, цінність досвіду минулого для сучасної людини полягає в тому, що людина може використати цей досвід ін.*

✓ Відсутність чіткої аргументації. Основне завдання автора – аргументувати наявні ідеї без використання повторів і зайвих подробиць, що не стосується справи, напр.: автор сплутує тезу (*Що я думаю з приводу порушеної проблеми?*) й аргументи (*Чому я так думаю?*);

✓ Неконкретний або не відповідний темі висновок – коли студент узагальнює наведені аргументи, але не висловлює власної чіткої позиції із обраної теми есе.

До порад студентам щодо лінгвістичного оформлення академічного есе відносимо:

✓ зберігати логічність викладу допомагають такі мовні засоби: *Вирушаючи в дорогу роздумів над темою ... вважаю за необхідне зазначити, що; на початку розмови важливо визначитися із такими питаннями; спочатку було б доречно; зупинюся детальніше на такому факті; по-перше... продовжу цей логічний ланцюжок; свої міркування продовжу в такий спосіб; вихідною*

позицією для наступних міркувань є думка, що; завершуючи, можу сказати; стає зрозумілим, що; нарешті доходимо висновку, що ...

✓ логічність викладу на мовному рівні тексту допомагають засоби зв'язку між реченнями: лексичні повтори (*Книга – джерело знань. У книзі – мудрість і сила*), займенники (*Книга – глибина глибин. Вона – сховок мудрості*), прислівники (*Книга – невичерпна скарбниця. Тут знайдеш усе*), контекстуальні синоніми (*Книга – віконце. Просвіт у стіні слід збільшувати*), перифрази (*Книга – помічник. Друковане слово завжди з тобою*), метафори (*Книга – лише папір. Душа книги живе в читачеві*), вставні слова (*Книгу шануй. Либонь, з цього любов народжується*) ітн.

Налаштуванню на створення есе певної тематики, стимулюванню творчої думки студентів (особливо під час вивчення розділу «Риторика») сприяють такі підготовчі вправи. 1. Дотримуючись алгоритму, підготуйте текст виступу на одну з поданих тем (на 3 хв). Потренуйтеся виступати з цим текстом: • *Молодіжний сленг у піснях сучасних виконавців* • *Риторика в Києво-Могилянській академії* • *Сім чудес України*. 2. Розкрийте зміст поданих висловів: «Ясність – головне достоїнство мовлення» (Аристотель). «Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб ті, до кого ми звертаємося, слухали не лише без труднощів, але із задоволенням» (Б.Паскаль). Чи згодні ви з ними? Обґрунтуйте свою точку зору. 3. Скласти есе (1-1,5 с.) на одну з тем: • *Яким я бачу свій старт у самотійне життя* • *Вміння спілкуватися – запорука життєвого успіху людини* • *Чи замінить Інтернет телебачення, книжки, театр?* • *Чи потрібний сучасним людям етикет?* • *Без дружби життя неповноцінне*. 4. Підготуйтеся до полеміки в групі на тему «Незнання закону не звільняє порушника від відповідальності» і виконайте завдання. А. Визначившись зі своєю позицією щодо порушеної проблеми, сформулюйте кілька переконливих аргументів. Б. Знайдіть у мережі Інтернет (або у відповідній літературі) цікаві факти з історії чи життя відомих сучасників, що якнайкраще ілюструватимуть ваші аргументи. 5.

Прочитайте текст. *Вибір майбутньої професії має велике значення, адже від нього значною мірою залежить подальше життя людини. Одні вибирають фах за престижем, інші – за покликанням, а хтось погоджується реалізувати мрію батьків, хоча душа до цього не лежить.* За яким із цих принципів ви обрали справу свого майбутнього життя? Сформулюйте тезу, наведіть два аргументи, один із них проілюструйте прикладом із художньої літератури, а інший – із власного життя; сформулюйте висновок (обсяг –1,2 с.) 6. Оберіть одну із запропонованих дискусійних тем. Визначте вид суперечки. Обов'язкова умова: у 2-3 груп-учасників дискусії мають бути різні погляди на проблему. Підготуйтеся до суперечки за всіма вивченими раніше правилами: • *Які свята в Україні мають бути вихідними днями?* • *Корисне чи шкідливе вегетаріанство?* • *Чи потрібна альтернатива гаджетам?* • *Чи можуть слова руйнувати наше життя?* • *Як подолати в собі «не для мене»?* • *Чи все можна пробачати?* • *Чи потрібні нам чужі традиції?* • *Соціальні мережі – велике благо чи віртуальне нещастя?* 7. Підготуйте невелику (1 с.) розповідь на одну з тем: • *«Якось засперечалися між собою 3 книжки...»* Що може бути предметом суперечки? Запропонуйте свій варіант завершення суперечки. • Уявіть себе вчителем і підготуйте 2-3 переконливі аргументи щодо того, навіщо наполегливо навчатися, які б ви використали під час розмови з учнями. 8. Створіть фотопрезентацію (*вісім-десять слайдів*) на одну з поданих тем та складіть текст, який її «супроводжуватиме» • *Головна вулиця мого села (міста) чи обласного центру* • *Фауна моєї області* • *Сім чудес моєї області.*

Отже, проаналізувавши деякі аспекти, на які варто зауважити під час складання академічного есе як актуального виду навчальної діяльності, можемо зробити висновок, що цей вид творчої роботи сприяє формуванню особистості мовця неупередженого, здатного аргументувати власну думку, критично й креативно мислити, постійно пізнавати нове. Тож слушно зауважив Мішель Монтень, засновник жанру есе, що, пізнаючи світ, ми пізнаємо себе [2].

Література

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. К : Грамота, 2019. 208 с.

2. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр. Методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». Х. : ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. 74 с.

3. Літературознавчий словник-довідник /за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, Т. Теремка. К: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.

Електронні джерела:

4. Глазова О. Есе як актуальний вид навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках української мови. URL: <https://surl.li/yertjy> (дата звернення: 14.05.25)

5. Присяжнюк І. Роль академічного есе у фаховій підготовці студентів. URL: <https://surl.li/rzezim> (дата звернення: 15.05.25)

6. Українська мова (профільний рівень). Програма для 10-11 кл. ЗНЗ. URL: <https://www.clipr.cc/rnLK2> (дата звернення: 16.05.25)

Павлюк Наталія

ВПЛИВ МЕМІВ, РЕКЛАМИ Й ВІДЕО НА ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ

У статті простежено дидактичний потенціал мемів, реклами та відео в навчанні української мови у школі. Проаналізовано їхній вплив на мотивацію, мовну активність та медіаграмотність учнів. Наведено приклади завдань, що інтегрують медіатексти у зміст мовної освіти.

Ключові слова: аудіювання, відео, креативність, лексика, медіаграмотність, меми, мотивація, реклама, стилістика, учень.

The article examines the didactic potential of memes, advertisements and videos in teaching the Ukrainian language at school. Their impact on motivation, language activity and media literacy of students is analyzed. Examples of tasks that integrate media texts into the content of language education are given.

Key words: listening, video, creativity, vocabulary, media literacy, memes, motivation, advertising, stylistics, student.

Сучасний освітній простір стрімко змінюється під впливом цифрових технологій, соціальних мереж і масової культури. Учні щоденно занурені у візуальну та інформаційну комунікацію – вони сприймають світ через відео, меми, сторіз, рекламу, діджитал-наративи. У такому середовищі традиційні форми викладання мови вже не відповідають рівню їхньої медіаграмотності й когнітивних очікувань. Це викликає потребу в свідомому переосмисленні дидактичних підходів до навчання української мови, зокрема через інтеграцію

медіатекстів – як джерела живої, актуальної, контекстуальної лексики, що відповідає комунікативним реаліям ХХІ століття.

Меми, реклама й відео як типи медіаконтенту мають унікальні потенціали у формуванні мовної компетентності. *Мем* – це лаконічне, емоційне, часто гумористичне висловлювання, що базується на візуально-текстовій взаємодії. *Реклама* – це концентрований текст, насичений лексичними і стилістичними маркерами впливу. *Відео* – інструмент, який поєднує слухові й візуальні канали сприймання, що активізує пам'ять, уяву, асоціативне мислення. Використання цих медіа в навчальному процесі відкриває нові шляхи формування усного й писемного мовлення, збагачення словникового запасу, розвитку критичного мислення та медіаграмотності школярів.

Тому актуальність теми зумовлена необхідністю підвищення ефективності навчання української мови в умовах цифрової трансформації освіти, оскільки сучасна українська методична думка демонструє зацікавленість, яка посилюється, у впровадженні медіаінструментів – мемів, відеоконтенту й рекламних матеріалів – як ефективних засобів мотивації та розвитку мовленнєвої компетентності учнів. Науковці класифікують ці ресурси за типом впливу на мовну діяльність і адаптують їх до вікових, психологічних та когнітивних особливостей школярів.

У сфері використання *мемів як дидактичного інструменту* варто виділити дослідження Олени Назаренко та Валентини Ребенок, які доводять, що інтернет-меми, створені на основі сучасної молодіжної культури, сприяють розвитку мовної креативності, формуванню неологізмів та збагаченню активного словника учнів [3]. Схожій позиції дотримуються А. Кирпа, О. Степаненко та В. Зінченко, які обґрунтовують доцільність інтеграції візуальних мемів у процес навчання як способу залучення та активізації мовного мислення школярів [1].

Відеоматеріали та анімація розглядаються як ключовий ресурс для формування мовних навичок та розвитку емоційної залученості учнів. Оксана

Павленко запропонувала вправи до короткометражного мультфільму «Парасолька», що сприяють розвитку аудіювання, усного мовлення та розуміння контексту [4]. Оксана Якименко-Ломон дослідила вплив відеокурсів на навчання української як іноземної, підкреслюючи роль візуального контенту в моделюванні реальних комунікативних ситуацій [5].

У контексті *використання реклами як навчального контенту*, Михайло М'ясковський обґрунтовує доцільність інтеграції рекламних текстів і відео в мовну освіту як способу розвитку критичного мислення, лексичного аналізу та медіаграмотності учнів [2].

Таким чином, дослідження свідчать про зростання наукового інтересу до мультимедійних засобів як інструментів, що не лише підвищують мотивацію, а й істотно розширюють функціональні можливості викладання української мови в школі.

Метою дослідження є виявлення потенціалу сучасного медіаконтенту – зокрема мемів, рекламних текстів і відео – у підвищенні ефективності вивчення української мови у школі, а також обґрунтування методичних підходів до їх інтеграції в освітній процес.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) проаналізувати психолого-педагогічні й лінгводидактичні передумови використання медіатекстів у навчанні української мови;
- 2) класифікувати типи медіаконтенту за їх дидактичною функцією у шкільному курсі української мови;
- 3) розробити методичні рекомендації для практичного застосування мемів, відео та реклами у шкільному навчанні української мови.

Використання медіатекстів у навчанні української мови зумовлене глибинними змінами у сприйнятті, мисленні та поведінці сучасного школяра. Учень сьогодення формується як особистість в умовах візуально-цифрового середовища, де комунікація набуває фрагментарного, емоційно насиченого і

швидко динамічного характеру. Це вимагає від педагога не лише зміни дидактичного інструментарію, а й осмислення психологічних і педагогічних засад такого навчання.

Тому насамперед розглянемо *психолого-педагогічні передумови*, які включають кліпове мислення та короткочасну увагу, емоційну залученість, мотиваційну функцію, креативність і самовираження.

Кліпове мислення та короткочасна увага полягає в тому, що учні звикли до інформації, поданої коротко, яскраво, у візуальному або комбінованому форматі. Мем, реклама чи відео відповідають цій структурі, що дозволяє швидко фокусувати увагу й утримувати інтерес учнів на уроці.

В основі *емоційної залученості* розглядається психологія навчання, яка доводить, що емоційне забарвлення інформації підвищує її запам'ятовуваність. Медіатексти, особливо меми й рекламні ролики, викликають миттєву реакцію – сміх, подив, критичне осмислення – що сприяє глибшому опрацюванню мовного матеріалу.

У процесі впровадження *мотиваційної функції* учні охоче взаємодіють із контентом, який є для них знайомим і близьким за стилем подачі. Залучення актуальних медіа в навчальний процес створює ефект «своєї мови» й «свого середовища», що стимулює до вивчення української не як формального предмета, а як живого інструмента комунікації. Використання знайомого контенту викликає зацікавленість, знижує мовний бар'єр і спонукає до активної участі в обговоренні. Формат «учень як автор медіатексту» (створення мемів, розкадрування відео, написання рекламного слогану) активізує внутрішню мотивацію до навчання.

Креативність і самовираження проявляються в мемотворчості й роботі з відеоконтентом, які надають можливість учням проявляти творче мислення, створювати власні продукти (меми, постери, субтитровані відео), такий процес сприяє самостійності й ініціативності у навчанні.

Робота з нестандартними форматами вимагає нестандартних рішень. *Наприклад, створення мемів – це поєднання лаконічного тексту з візуальним контекстом, що вимагає мовної точності та образного мислення.* Завдання типу «*перепиши рекламу в іншому стилі*» або «*переозвуч відео українською*» сприяють розвитку уяви та стилістичної гнучкості.

Уроки з використанням медіа спонукають учнів більше говорити, писати, переказувати, інтерпретувати. Такий формат є особливо корисним для розвитку усного мовлення та ситуативної реакції. Відео й реклама часто містять вирази, фразеологізми та неологізми, які учні прагнуть засвоїти й використати у власному мовленні.

Робота з медіатекстами формує навички критичного читання, уміння розрізняти маніпулятивні прийоми, оцінювати джерело інформації та його ціль. Аналіз реклами і блогерського відео навчає учнів ідентифікувати емоційні тригери, мовні стратегії впливу, оцінювати межу між фактом і думкою.

А лінгводидактичні передумови – це контекстуальність і ситуативність, реалізація компетентнісного підходу, інтеграція мовленнєвих видів діяльності, актуалізація лексичних і стилістичних змін.

1. Медіатексти зазвичай вбудовані в конкретний *комунікативний контекст*, у певну *ситуацію*. Це дає змогу вивчати лексику, граматику та стилістику не ізольовано, а як частину реального мовлення. Наприклад, аналіз реклами чи відео навчає розуміти підтексти, оцінювати стилістичні прийоми, розрізняти реєстри мовлення.

2. Залучення медіа дозволяє формувати не лише знання, а й *ключові компетентності* – комунікативну, медіаграмотність, креативність, критичне мислення. Учні навчаються не лише говорити українською, а й розуміти, як мовлення впливає на свідомість у публічному просторі.

3. Робота з відео, мемами чи рекламою передбачає інтеграцію *мовленнєвих видів діяльності*: аудіювання, читання, говоріння та письма в одному

завданні. Наприклад, перегляд відео з подальшим обговоренням і письмовим переказом активізує всі мовні навички.

4. Медіатексти відображають *мовні тенденції*: неологізми, молодіжний сленг, актуальні метафори. Це дає змогу учням не лише запам'ятати слова, а й зрозуміти їх функцію та вживання в реальних соціальних контекстах.

Використання медіатекстів в освітньому процесі вимагає чіткої структурованості та дидактичного обґрунтування. Учитель має поєднувати навчальну мету з психолого-комунікативними характеристиками матеріалу. Тому наведемо конкретні приклади інтеграції медіаконтенту в типові теми шкільного курсу української мови.

1. Мемі – на уроках лексики та стилістики

Тема. Синоніми. Антоніми. Емоційно-оцінна лексика (10 клас).

Завдання: проаналізувати набір популярних мемів, що містять емоційно забарвлену лексику; визначити, які слова використовують для створення комічного ефекту, які – для іронії чи сатири.

Метод: «*Переозвуч мем*» – учні змінюють лексичне наповнення готового мема, зберігаючи структуру, але трансформують стиль (офіційно-діловий, публіцистичний, художній).

Мем (оригінал) – це зображення: популярна сцена з мультфільму або серіалу, наприклад, мем із персонажем (молодіжна американська комедійна драма «*Моксі*» 2021, *Netflix*), який каже:

Завдання для учнів:

Визначити емоційно забарвлені слова у вислові («знову», «контрольна», «вибухну»). Скласти синонімічні варіанти цього вислову в різних стилях: офіційно-діловому, публіцистичному, художньому.

Для прикладу подано відповідь учня в офіційно-діловому стилі:

– *Повідомляю, що повторне проведення підсумкової роботи може спричинити критичну перевтому (стриманий тон, формулювання без емоцій, замість «вибухну» – «перевтома»).*

У публіцистичному стилі:

– *Система освіти знову випробовує на міцність – ще одна контрольна! (емоційно-заряджене висловлювання, експресія, метафора про «систему»).*

У художньому стилі:

– *Їй видавалося, що з кожною новою контрольною душа стискається, а світ навколо втрачає барви (метафора, художні образи, відчуття драми замість гніву).*

Після вправи варто провести рефлексію. *Який стиль був найскладніший для переозвучення? Як зміна стилю впливає на сприйняття повідомлення? Які синоніми/антоніми використано в кожному варіанті?*

Дидактична цінність такого методу полягає в тому, що учні навчаються стилістичної гнучкості; удосконалюють уміння розрізняти стилі мовлення; працюють із емоційно забарвленою лексикою в контексті; розуміють, як мова створює комічний чи серйозний ефект.

Далі подаємо лише схематичну роботу з реклами, відео, кросмедійного підходу.

2. Рекламні тексти – у межах теми «Стилі мовлення»

Тема. Публіцистичний і розмовний стилі. Мовна маніпуляція (7 клас).

Завдання: проаналізувати тексти відео- або друкованої реклами на предмет використання переконувальних стратегій (епітети, гасла, риторичні запитання, звертання).

Метод: «Рекламний редизайн» – учні отримують текст реклами і мають переробити його на стиль офіційного повідомлення або художнього опису.

На уроці учні отримують чіткий рекламний текст (публіцистичний стиль, із маніпулятивними прийомами). Наприклад,

Твій телефон мріє про новий чохол! Суперміцний, стильний і просто космічний – чохол TitanProtect вже в магазині! Чого чекати? Захисти свій гаджет прямо зараз!

Школярам необхідно знайти в тексті приклади *епітетів* (суперміцний, стильний, космічний), визначити *риторичне запитання* (Чого чекати?), знайти *звертання* (Твій телефон мріє...), відзначити *гасло/імпульсивний заклик до дії* (Захисти свій гаджет прямо зараз!).

Важливим є завдання переробити поданий текст у двох різних стилях.

ВАРІАНТ 1

Офіційно-діловий стиль

Відповідно до оновленого асортименту, у продаж надійшли захисні чохла серії TitanProtect. Виріб виготовлено з міцних матеріалів, передбачено кілька варіантів дизайну. Придбати можна в точках роздрібної торгівлі або на офіційному сайті компанії.

Стилістичні ознаки: чіткість, відсутність емоцій, точні формулювання, без гасел чи звертань.

ВАРІАНТ 2

Художній стиль

Телефон лежав на краю столу, мов беззахисна істота в очікуванні штурму. На нього чатувала небезпека: подряпини, удари, падіння. Та ось з'явився він – TitanProtect. Немов щит героя, чохол огорнув корпус гаджета, повернувши йому впевненість і стиль.

Стилістичні ознаки: образність, порівняння, емоційна насиченість, персоніфікація.

Після завдання варто запропонувати рефлексію. Як змінилося сприйняття одного й того ж продукту в різних стилях? Який варіант найефективніший для переконання покупця? Чому? Чи є маніпуляція в кожному варіанті, чи лише в публіцистичному?

Педагогічна цінність такого методу полягає в тому, що розвивається стилістична гнучкість, аналітичне мислення, спостереження гад мовою, а також учить розуміти, як мова впливає на поведінку й рішення.

3. Відео в навчанні аудіювання, культури мовлення та граматики

Тема. Синоніміка речень з прямою та непрямою мовою. Заміна прямої мови непрямою (11 клас).

Завдання: переглянути фрагмент інтерв'ю або публічного виступу та виконати трансформаційне завдання (переписати уривок із прямої мови в непряму, дібрати відповідні дієслова).

Метод: «Відеоаналіз» – після перегляду учні мають проаналізувати не лише зміст, а й мовні особливості: темп мовлення, емоційність, паузи.

Завдання, які варто надати дітям до виконання:

А. Переглянути відеофрагмент «Виступ Президента України Володимира Зеленського на Генеральній Асамблеї ООН 2023 року (Тривалість: близько 2 хвилин; мова: українська з англійськими субтитрами)».

В. Занотувати цитату з прямою мовою: «Я вітаю всіх, хто стоїть за спільні зусилля. І я обіцяю: будучи дійсно об'єднаними, ми можемо гарантувати справедливий мир для всіх націй.»

С. Виконати трансформаційне завдання: переписати цю пряму мову в непряму; дібрати синонімічні дієслова, які точно передають інтонацію (наприклад: заявив, наголосив, підкреслив, запевнив).

Подаємо допустимі варіанти.

Пряма мова

Президент Зеленський сказав: «Я вітаю всіх, хто стоїть за спільні зусилля. І я обіцяю: будучи дійсно об'єднаними, ми можемо гарантувати справедливий мир для всіх націй.»

Непряма мова

Президент Зеленський заявив, що він вітає всіх, хто підтримує спільні зусилля, і запевнив, що, будучи дійсно об'єднаними, вони можуть гарантувати справедливий мир для всіх націй.

Після перегляду фрагмента варто надати додаткове аналітичне завдання.
Учні відповідають на запитання:

- *Яким був **темп мовлення**? (Швидкий, повільний, спокійний).*
- *Чи були **емоційні акценти**? (На яких словах, фразах).*
- *Де спікер робив **павзи** і як це впливало на сприйняття?*
- *Як емоційність вплинула на зміст? Чи вдалося вам **відчутти інтонацію в письмовій трансформації**?*

На закріплення варто подати наступне завдання: *навести 3 дієслова, які можна використати замість «сказав» у цьому контексті. Обґрунтуйте, чому саме їх.*

Приклад відповідей: підкреслив (бо акцентує на важливості єдності), наголосив (бо виділяє ключову ідею), зауважив (бо звертає увагу на деталі).

Методична цінність такого завдання полягає в тому, що активується аудіювання з розумінням підтексту; учні вчаться точно передавати зміст і емоцію без дослівного цитування; формується лексичне багатство через синоніміку дієслів мовлення; розвивається чутливість до інтонації, ритму, стилю.

4. Кросмедійний підхід – міжпредметна інтеграція

Тема. Суржик та культура мовлення. Мовленнєві помилки та мовні норми (9 клас).

Матеріал: відео з тіток чи ютуб, де використано суржик або діалекти.

Завдання: визначити де й навіщо автори свідомо порушують норму. Дискусія: чи є таке мовлення «помилкою» чи «стилістичним прийомом»?

Метод: «Адвокат суржику» – учні виступають у ролі мовознавців, які мають довести, чому/коли певні відхилення від норми допустимі.

Для прикладу можна використати адаптований скетч із тітку в текстовому форматі для учнів 9 класу «Скетч із зупинки».

Хлопець у капюшоні чекає маршрутку. До нього підходить друг.

Друг:

– Шо, ще не поїхав?

Хлопець:

– Та не, маршрутка шось не йде. Стою тут уже півгодини – замерз капєц.

Друг:

– А нащо ти взагалі вийшов? Я ж тобі писав – тіпа воно всьо відмінили.

Хлопець:

– Та я не встиг зашарить... Пока врубився, уже було пізно.

Друг:

– Клас. І що даліше?

Хлопець (саркастично):

– Ждать. Як лох.

Усміхаються. Скетч обривається.

Завдання до уривку:

1. Знайдіть приклади мовних порушень / суржикю:

- шо – замість «що»;*
- нє – замість «ні»;*
- замерз капєц – просторічна форма + сленг*
- тіпа, врубився, зашарить, ждатель, лох – сленг/суржик*

2. Запитання для обговорення:

- Чи ці мовні відхилення – справжні помилки, чи художній засіб?*
- Який ефект створює така мова? Реалістичність? Комічність?*

Проста близькість?

- Чи можуть глядачі прийняти ці форми за «правильні»?*

3. Метод «Адвокат суржикю»:

• Група 1 – «Мовна інспекція»: доведіть, що такий скетч шкодить мовній нормі та формує «засмічення» в головах.

• Група 2 – «Адвокати стилю»: поясніть, чому автор має право передавати живу розмовну мову саме так; аргументуйте, що суржик у цьому контексті – частина образу героя, а не груба помилка.

5. Узагальнення (рефлексія):

• Коли суржик – помилка? У шкільному творі, офіційному зверненні, ЗНО (НМТ), діловій розмові.

• Коли суржик – стилістичний прийом? У пародії, гуморі, у діалозі персонажа, у сатурі або контенті.

Під час таких завдань учні мають змогу вчитися розрізняти контексти, де мова має бути нормативною, а де можлива стилізація, відстоювати позицію з опорою на лінгвістичні знання; розвивати медіаграмотність і критичне мислення; формувати аргументаційні навички. Особливості впровадження медіатекстів у навчальний процес узагальнено в таблиці.

Таблиця 1

Інтеграція медіатекстів у навчальний процес		
Компонент	Приклад	Дидактична мета
Мем	Візуальні меми про школу, мову, навчання	Розвиток лексичної чутливості, стилістичної гнучкості
Реклама	Соціальна реклама українською мовою	Аналіз стилю, мовлення переконання
Відео	Кліпи, інтерв'ю, блогерські фрагменти	Аудіювання, аналіз комунікативних стратегій
Завдання	Створення власного медіатексту	Творче застосування знань, самовираження
Рефлексія	Обговорення, дебати, мовний аналіз	Формування критичного мислення

Аналіз педагогічного досвіду та науково-методичних підходів засвідчив, що меми, рекламні тексти й відеоконтент можуть виступати не лише додатковими, а й повноцінними навчальними інструментами у вивченні української мови у школі. Їхнє вдале впровадження сприяє підвищенню навчальної мотивації, розвитку креативності, мовної активності, стилістичної гнучкості та медіаграмотності учнів. Медіатексти допомагають органічно поєднати сучасний інформаційний простір із програмовим змістом предмета, роблячи уроки більш актуальними, емоційно насиченими й ефективними. Успішне застосування цих ресурсів потребує чіткого методичного підходу, адаптації контенту до вікових і психолінгвістичних особливостей школярів та дотримання балансу між розважальним і навчальним компонентами.

Таким чином, медіаконтент у навчанні української мови – це не просто модна тенденція, а реальний інструмент формування сучасного мовця, здатного орієнтуватися в різноманітних комунікативних ситуаціях XXI століття.

Подальше вивчення проблеми впровадження мемів, реклами та відео у шкільний курс української мови передбачає кілька важливих напрямів. По-перше, потребує поглибленого аналізу вплив різних типів медіатекстів на формування окремих видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, письма). По-друге, актуальним є розроблення вікових і тематичних класифікацій медіаконтенту, що відповідає навчальним цілям на кожному етапі шкільної освіти. По-третє, перспективним є створення інтегрованих навчальних модулів із використанням цифрових ресурсів, які об'єднують мовні, медіаосвітні та міжпредметні компетентності. Крім того, доцільно дослідити ефективність використання медіатекстів у контексті інклюзивної освіти та формування критичного мислення.

Література

1. Курпа А. Integration of Internet Memes When Teaching Philological Disciplines in Higher Education Institutions. *Advanced Education : scientific journal*. Kyiv : Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Publishing House “Polytechnica”, 2022. № 20. P. 45–52. URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/967> (дата звернення: 25. 05. 2025).
2. М'ясковський М. Ключові питання щодо використання рекламного контенту на занятті з іноземної мови. *IV International Scientific and Practical Conference «Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realta domestiche»*. September, 29, 2023; Bologna, Italy. DOI 10.36074/logos-29.09.2023.55 (дата звернення: 25. 05. 2025).
3. Назаренко О., Ребенок В. Особливості використання лексичних інновацій та сленгу в міжнародних мемах (на прикладі соціальних мереж).

Advanced Linguistics. № 14. 2024. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.20535/.2024.14.315940> (дата звернення: 25. 05. 2025).

4. Павленко О. М. Використання короткометражних мультиплікаційних фільмів у навчанні української мови як іноземної. Педагогічна Академія: наукові записки, 2025. № 15. 19 с. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15104635> (дата звернення: 25. 05. 2025).

5. Якименко-Ломон О. В. Відеокурс з української мови як іноземної : лінгводидактична стратегія моделювання. DOI: <https://doi.org/10.17721/StudLing2024.24.138-148> (дата звернення: 25. 05. 2025).

Розділ 4
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Білоконенко Людмила

МІЖКУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТІВ

У статті автор аналізує фактори, що зумовлюють міжкультурні конфлікти. Зазначено: конфліктну комунікацію спричиняють комунікативні перешкоди, а саме: нерівноправність суб'єктів, дисбаланс влади, етноцентризм, мовні бар'єри, різні стилі спілкування, а також культурні та релігійні особливості, історичні й політичні фактори.

Ключові слова: *історичні фактори, комунікативні перешкоди, конфлікт, міжкультурна комунікація, політична система, релігія, стиль спілкування.*

In the article, the author analyzes the factors that cause intercultural conflicts. It is noted that communicative obstacles cause conflict in communication, specifically: inequality of subjects, imbalance of power, ethnocentrism, language barriers, different styles of communication, as well as cultural and religious features, and historical and political factors.

Key words: *communication style, communicative obstacles, conflict, historical factors, intercultural communication, political system, religion.*

Конфлікт у міжкультурній взаємодії – це важлива тема, яка порушує проблему, як відмінності в цінностях, переконаннях, нормах і стилях спілкування між культурами експлікують простір комунікативної асиметрії. Культурний складник є одним із важливих аспектів міжнародної комунікації (поряд із політичним, економічним, технологічним тощо), адже міжнародні зносини формують арену для обміну культурним надбанням, знаннями, ідеями, що збагачує розуміння інших народів і запобігає конфліктам.

Питання про міжкультурну комунікацію часто постає в центрі пошуків сучасних дослідників (лінгвістів, культурологів, соціологів, педагогів, психологів, філософів [1–3; 5; 8]), оскільки сутність цього явища, шляхи формування, цілі, способи вияву все ще є актуальними для витлумачення.

О. Селіванова визначає міжкультурну комунікацію, на відміну від монокультурної, як «інформаційний обмін співрозмовників, належних до різних культур» [9, с. 303]. Взаємність і двосторонність – це критично важливі умови зв'язків між народами, коли обидві сторони беруть активну участь у процесі спілкування, уникають нав'язування власної культури, норм, пізнають відмінності іншої сторони та поважають їх, діляться інформацією й досвідом задля руйнації негативних уявлень про себе та формування об'єктивного погляду, обмінюються культурними цінностями і традиціями. Однак, як говорить О. Гутиряк, «готовність до міжкультурної комунікації не є вродженою якістю» [3, с. 207], це багатовимірне явище, яке конструктивно реалізується лише за умови, що представники різних культур здатні розуміти один одного. О. Пінчук та О. Холоденко суголосні в тому, що в міжкультурній комунікації разом із можливостями «з'являються значні виклики, пов'язані з ефективним обміном інформацією та уникненням комунікативних непорозумінь» [7, с. 207]. О. Гавриш також акцентує: взаємопроникнення культур на всіх рівнях зв'язків і полегшує інтеграцію людей в іншу культуру, і породжує непорозуміння та конфлікти [2, с. 207].

Тож *мета* цієї праці – дослідження основних факторів, які є причиною міжкультурних конфліктів. Зокрема, аналізуємо спектр питань щодо відмінностей у цінностях, нормах і стилях спілкування в різних культурах, що зумовлюють реальні або уявні, усвідомлені або неусвідомлені суперечності.

1. Комунікативні перешкоди. Для конфліктної міжкультурної взаємодії є низка комунікативних причин.

По-перше, це реальна або уявна **нерівноправність суб'єктів**, коли одна сторона домінує (або вважає, що домінує) у процесі спілкування, тоді як інша відчуває себе знеціненою, зневаженою і приймає цю ситуацію чи захищається. Ця ситуація реальна й повторювана, оскільки в міжкультурному спілкуванні є нерівність між учасниками, які об'єктивно мають різний статус, економічні ресурси, політичну вагу, історичний бекграунд. Сторона з більшим авторитетом має можливості (за бажанням) для застосування тиску, нав'язування своєї позиції, нехтування потреб іншої сторони. Тож статус комунікантів зумовлює репертуар засобів, що використовують у спілкуванні.

По-друге, нерівність сторін у міжкультурних контактах спричиняє **дисбаланс влади**, тобто політична та економічна могутність країни, глобальна ієрархія, відсутність відповідальності за дії, історичні фактори позначаються на процесі комунікації. Безперечно, країна, яка має значну політичну й економічну перевагу, може вважати, що її інтереси важливіші, і зуживають свою владу для їхнього просування попри потреби та бажання слабшої країни. І цей процес ми можемо спостерігати в сучасному світі, особливо після переобрання Президента США. Певні особи, мабуть, ще не забули історію колоніалізму, форми домінування, коли сильніша суспільна організація завойовує слабшу, вважає її підлеглою, що впливає на стиль спілкування й очікування адресата. На це, зокрема, вказує викладач Києво-Могилянської бізнес-школи В. Пекар, говорячи про контакти України та Д. Трампа: *Усі попередні президенти вірили в США як в сяюче місто на пагорбі, яке є світлом демократії для всього світу, який ґрунтується на правилах й принципах. Прийшов Трамп і повністю перевернув цю картинку. Тепер світ ґрунтується на інтересах, праві сильного. Тепер світ ділиться на сильних, які беруть, що їм треба, а слабкі лише кудись скаржаться* [4]. Якщо до цього аспекту додати ще й те, що сильніша країна знає, що вона не несе відповідальність за свої дії перед слабшою країною чи міжнародною спільнотою, то зловживати владою і не поважати інших ще простіше.

По-третє, якщо країна розглядає свою культуру як центр світу та нешанобливо оцінює інші культури, з'являється таке суперечливе явище як *етноцентризм*. Переконавання у вищості своєї культури, у тому, що вона «найбільш правильна», як знецінює інші культури або спосіб життя, так і припускає домінування. Порівняння культур зумовлює небажання й нездатність розуміти і правильно інтерпретувати поведінку людей з інших культур, коли все, що відрізняється від власного «еталону», сприймають як дивне, загрозове. За таких умов легко формують упередження і стереотипи щодо людей інших культур, яких наділяють певними «рисами». Стереотипно визнають, що деякі європейські народи (напр., німці, британці) пройняті індивідуалізмом, а східні (китайці чи японці) – колективізмом; середземноморські народи (італійці, іспанці) занадто емоційні та експресивні, тоді як північні (шведи, норвежці) – стримані. Якщо одна сторона вважає іншу «не такою» й тому «менш важливою», то ніщо не є перешкодою, щоби не сприймати, не реагувати й не цінувати комунікативні кроки іншої сторони.

По-четверте, на міжкультурних зв'язках відбиваються *мовні бар'єри*, адже труднощі з вираженням думок, розумінням нюансів слів, захистом своєї позиції створюють нерівність у контактах. Так почувають себе люди, які не знають мову країни, де перебувають. І добре, якщо інша сторона вибачлива, але є й випадки, коли представники іншої культури непоблажливі (напр., на сторінці інформаційного порталу для українців у Польщі «Наш вибір» ідеться про виклики, з якими стикаються українські учні, поміж них і такий: *Присутні елементи дискримінації з боку польських однолітків. Через це багато учнів-українців не почуваються безпечно. Це також погіршує перебіг інтеграції та ефективність навчання учнів-українців [6]*). Тому відсутність двостороннього зв'язку – шлях до напруження й неповаги.

І п'яте, у різних культурах превалюють *різні стилі спілкування*. У комунікативній лінгвістиці є лінгвоментальний підхід до диференціації мовців

на основі типів вищої нервової діяльності, що передбачає поділ на різновиди залежно від логічності чи образності мислення й системи застосованих засобів [9, с. 598]. Цей критерій можна співвіднести зі стилем спілкування й націй, поміж яких такі, що віддають перевагу мовленню з відвертим вираженням думок та емоцій, й ті, що схильні до образного бачення ситуації, завуальовують способи вираження думок, зберігають обличчя аби уникати конфронтації (напр., у східних культурах). Перших уважають культурами з низьким контекстом, бо комунікація є зрозумілою, відкритою та прямою, без прикрас. Других – із високим контекстом, бо «зрілий» адресант буде говорити обережно, латентно, з опертям на контекст повідомлення. Неврахування цих характерних стилістичних рис може перешкоджати відкритості у спілкуванні.

2. Культурні та релігійні особливості. Різні народи мають різні культурні цінності, переконання та світогляди, що інспірує їхнє сприйняття один одного, адже в них різне уявлення, що правильне, красиве чи пристойне. Наприклад, є культури, де завжди вшановують старших, і ті, у яких контактують рівноправно. Або чи можуть в інших культурах сприймати «Музичний похорон» у Новому Орлеані – унікальну традицію поховання з духовим оркестром, що грає сумні мелодії по дорозі до кладовища та веселі на зворотному шляху? Так само багатьом складно осягнути мексиканський День мертвих чи традицію спалювати тіла померлих, чи ритуал Фамадіхана на Мадагаскарі, коли дістають із могил тіла родичів, загортають їх у нові полотна, танцюють із ними, потім ховають, і це дійство є знаком поваги до предків. В. Тормахова говорить, що подібні поховальні традиції є частиною культури народів, але вони не загальноприйняті: *Тоді як у вітчизняній практиці прийнятним є остаточне прощання з тілом померлого під час поховання, для мексиканців вираз «перемивати кістки» є буквальною <...> Так само різні практики функціонують у питанні музичного супроводу. Для європейців характерний драматизм <...> а в деяких африканських племенах є практика, коли сумні наспіви змінюються*

танцювальними жанрами [10, с. 247]. Культурні звичаї можуть впливати й на те, як люди виказують свої почуття й емоції. У деяких культурах є неприйнятним виявляти сильні емоції, в інших відкрито виражають свої почуття.

Релігійні переконання також позначаються на спілкуванні, бо релігія формує систему норм, регламентує контакти осіб, стандарти, які визначають важливе, правильне або неправильне для певного народу. Релігійні принципи керують правилами поведінки, що стосуються різних аспектів життя, між якими й процес контактування. Зокрема, у деяких культурах узвичаєно вітати людей із релігійними святами, тоді як в інших це може вважатися недоречним. До того ж деякі релігії вважають, що лише вони зберігають догми, тоді як інші визнають цінність й інших релігійних традицій, і ці відмінності можуть передбачати, як люди розуміються із представниками інших релігій. Тож культурні та релігійні відмінності можуть спричиняти конфлікти чи непорозуміння в контактах між представниками різних систем.

3. Історичні та політичні фактори також ускладнюють міжкультурну комунікацію, оскільки вони часто формують контекст, у якому відбуваються сучасні взаємодії. Історичні травми (війни, геноцид, колонізація) залишають відбиток негативної пам'яті в суспільствах, провокують недовіру та ворожість між колишніми народами-ворогами, впливають на сприйняття один одного й обтяжують відносини. Історичні символи часто використовують для формування національної ідентичності й почуття спільності. Однак ці наративи можуть дискримінувати тих, хто не належить до певної культурної групи, що утруднює спілкування з людьми з інших культур, особливо якщо між сторонами були чи є історичні конфлікти або територіальні суперечки.

Розбіжності політичних систем, ідеологій, поглядів теж ускладнюють контакти між країнами, культурами. Наприклад, в авторитарних країнах ситуація зі свободою слова є критичною, у демократичних – обмеження будь-яких прав фіксують закони. У тоталітарних державах узвичаєним є такий інструмент

нагляду як цензура, коли держава обмежує свободу слова, а спеціальні органи виконують контрольні-репресивні функції. У культурі демократії панує право громадян вільно висловлювати свої думки, ідеї та переконання, а цензура суперечить цьому принципу. Хоча останнім часом політичні розбіжності розвиваються. О. Матвійчук пише: *Проблема не тільки в тому, що в авторитарних країнах простір свободи звузився до рівня тюремної камери. А в тому, що навіть у розвинених демократіях набирають вагу сили, що ставлять під сумнів Загальну декларацію прав людини* [11].

Історичні й політичні фактори створюють перешкоди для міжкультурної комунікації. Для їхнього подолання потрібні знання, емпатія та готовність до діалогу. Важливо визнати минулі помилки, працювати над системою більш справедливого майбутнього, де люди з різних культур можуть спілкуватися та співпрацювати на основі взаємної поваги та розуміння.

Отже, до основних рушійних сил сучасних міжкультурних конфліктів зараховуємо комунікативні перешкоди, культурні та релігійні особливості, історичні та політичні фактори. Уникнення таких суперечностей має значення для сприяння мирному співіснуванню, соціальній гармонії та глобальній співпраці. Сьогодні це не просто питання запобігання конфліктам, а допомога позитивній міжкультурній взаємодії, бо лише гармонійне суспільство може зберегти своє існування.

Література

1. Басанець О. А. Міжкультурна комунікація як поліаспектний науково-освітній феномен. *Вісник Сковородинівської академії молодих учених*: зб. наук. пр. Харків, 2025. С. 8–17.

2. Гавриш О. О. Міжкультурні проблеми в німецькомовному середовищі. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів*: Міжнар. наук. конф. (КНЕУ, 21.04.22). Київ, 2022. С. 11–16.

3. Гутиряк О. Міжкультурна комунікація: до визначення поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 47(2). С. 205–208.
4. Еспресо: загальноукраїнський інформаційний центр. URL: <https://surl.li/strcsl>.
5. Івасечко О. Я., Здоровега М. В. Криза політики мультикультуралізму в Європі: причини та наслідки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: історія, політологія*. 2017. Вип. 19. С. 141–150.
6. Наш вибір: інформаційний портал для українців у Польщі. URL: <https://surl.li/fivgbt>.
7. Пінчук О. О., Холоденко О. В. Міжкультурна комунікація. *Гуманітарний форум*. 2024. Т. 2, № 2. С. 9–33.
8. Русул О. В. Особливості розвитку культурного розмаїття в державах Європи. *Вісник Національного авіаційного ун-ту*. 2024. № 1(39). С. 127–130.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
10. Тормахова В. Афро-американська танцювальна поховальна музика як культурне явище. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 30(1). С. 246–249.
11. Українська правда: онлайн-медіа. URL: <https://surl.lu/tpeamr>.

Прохасько Маркіян

ТЛУМАЧЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ ЯК РОБОТА АВТОРА З МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглянуто працю автора над створенням тексту – у якому передано інформацію про довколишній світ – як роботу з міжкультурної комунікації. Запропоновано три рівні, на яких автор тексту веде комунікацію: переклад, пояснення та інтерпретація. Подано практичні приклади створених – з урахуванням розглянутих типів комунікації – тексту та проекту.

Ключові слова: Антарктида, журналістика, книга, комунікація, культура, медіа, мова, переклад, популяризація науки, текст.

This paper examines the author's work on creating a text that conveys information about the surrounding world as an act of intercultural communication. It proposes three levels at which the text's author engages in communication: translation, explanation, and interpretation. Practical examples of a text and a project developed considering these communication types are provided.

Keywords: Antarctica, book, communication, culture, journalism, language, media, popularization of science, text, translation.

Без сумніву, мова є базовим інструментом комунікації між людьми. І хоча люди володіють цілим рядом різноманітних невербальних типів комунікації, однак мова є універсальним засобом, у той час, як інші канали комунікації залишаються здебільшого контекстуальними. Мова є інструментом і засобом порозуміння «всередині мови», але у той же час, усна мова, письмова мова, комунікація між людьми є і причиною протиріч. Не дарма Рене Декарту

приписують вислів, який, утім, підсумовує його міркування, про чіткість вираження думок: «Уточнюйте значення слів – і ви позбавите світ половини його помилок» [4].

Зважаючи на величезну кількість мов у світі – понад сім тисяч [6] – уже сам цей факт передбачає виклики у порозумінні між людьми у разі, якщо вони не володіють мовами одне одного. Втім, видатний семіотик, культуролог і всесвітньовідомий письменник Умберто Еко зазначає, що перешкодами в порозумінні є не лише розбіжність мови. Адже навіть носії однієї мови можуть не порозумітися між собою з ряду причин. За Еко, це, крім мовної розбіжності, ще різна інтерпретація інформації різними поколіннями, а також представниками різних традицій та культур [8, с. 231]. Тож можна зробити висновок, що навіть при докладанні максимуму зусиль для порозуміння, комунікація між представниками носіїв різних мов, які, водночас, є представниками різних культур, не призведе до повного порозуміння, адже в кожного з учасників комунікації сприйняття інформації відбувається внаслідок власної інтерпретації.

Імовірно, найбільш точним у інтерпретації повідомлення іншою мовою іншої культури може бути перекладач, який тлумачить не «у моменті», а приділяє час на розуміння повідомлення (наприклад, письмового тексту), вникає в контексті написання цього тексту тощо. Так, наприклад, в українському перекладі книги «6 головоломок для дона Ісидро Пароді» Хорхе Луїса Борхеса та Адольфо Бйоя Касареса від «Видавництва старого лева» Маріанна Кіяновська, коментаторка, подає для читача 309 коментарів з тлумаченнями певних моментів у тексті [1, с. 184–215]. Адже тексти книги насичені алюзіями на зрозумілі для аргентинських читачів поняття, які, водночас, можуть бути зрозумілі також іспаномовним людям у Південній Америці та самій Іспанії, але є часто незрозумілими для українських (чи багатьох інших) читачів.

До слова, мовознавець з Дослідного центру мов і культур Школи комунікацій Університету Південної Австралії (Research Centre for Languages and

Cultures, School of Communication, University of South Australia) професор Ентоні Ліддікот (Anthony J. Liddicoat) вважає, що переклад є, власне, чимось більшим, ніж просто перекладом з мови на мову. За його визначенням, перекладач – це міжкультурний медіатор, який діє в рамках міжкультурної комунікації, а його діяльність є, фактично, інтерпретацією, яка полягає в тому, щоб вибрати засоби, необхідні для того, щоб значення, створені в одній мові, передати іншою так, аби читач цільового тексту правильно зрозумів повідомлення першопочаткового тексту [7, с. 354–355].

Однак – хоч не таким безпосереднім і очевидним – перекладом доводиться займатися й представникам інших дотичних до мови професій, наприклад, письменникам та журналістам. Більше того, вони дуже часто втягнені в міжкультурну комунікацію, яка, до того ж, відбувається на кількох рівнях.

Першим рівнем міжкультурної комунікації, пов'язаної з перекладом з мови на мову, є найочевидніший – власне, переклад тексту автора на інші мови. Як практичний приклад, можна розглянути уривок перекладу нонфікшину «Мрія про Антарктиду» [3, с. 441–448] під назвою «Бархани» на англійську мову [10]. Цей переклад відбувся в один з класичних способів, коли видавництво замовило переклад уривка тексту на англійську мову з метою промоції книги за кордоном, а автор запропонував цей уривок англomовному виданню «The Seventh Wave» в рамках його співпраці з Львовом як містом літератури ЮНЕСКО для представлення української літератури. Тож можна зробити висновок, що сам переклад з мови на мову хоч є очевидним, але він став продовженням ідеї порозуміння: не так перекладу на англійську чи іншу мову, як комунікації між різними людьми, у цьому випадку між українською та американською культурою.

Проте є й інші рівні міжкультурної комунікації. Наприклад, оскільки книга «Мрія про Антарктиду» є науково-популярною і написана вона на основі експедиції в Антарктиду, то щоб її створити, потрібно було комунікувати з

представниками інших країн / культур: поляками, чехами, швейцарцями, аргентинцями, турками, італійцями, австралійцями, австрійцями, німцями, французами, британцями, американцями. Зважаючи на те, що метою експедиції і було написання книги [2], потрібно було отримати інформацію від осіб, які траплялися в подорожі, аби зрозуміти їхні мотиви мандрівки до Антарктиди / роботи в Антарктиді, враження від перебування там та багато інших фактів. Згодом отримані знання потрібно було інтерпретувати і передати вже для українців, українського читача. Автор (журналіст / письменник) виступає перекладачем пізнаної довколишньої дійсності на текст, зрозумілий українському читачу не лише тому, що той написаний українською (хоча спершу автор повинен порозумітися з носіями польської, англійської, іспанської та інших мов), але також тому, що в ньому пояснено побачене так, щоб текст промовляв до аудиторії певними «ключами»: поясненнями, метафорами, порівняннями, алюзіями. Відтак, у таких випадках, письменницька робота / робота журналіста включає в себе міжкультурну комунікацію.

Третім рівнем комунікації є спроби не лише пояснити, але й інтерпретувати відмінності між представниками різних культур. Яскравим прикладом такої спроби є ситуація, у якій в Антарктиді зустрілися команди двох яхт. На першій були здебільшого представники Східної Європи, а на другій – Західної Європи. Поведінка людей з різних яхт була надзвичайно різною. Тож письменнику / журналісту, який береться пояснити своєму читачу особливості натури людей, потрібно було, по-перше, комунікувати з представниками різних культур, щоб краще їх вивчити й відчувати. І, по-друге, передати це засобами мови так, щоб це відчув той, хто не був у описаній чи аналогічній ситуації:

«Ми з Бретіславом дивилися на сусідню яхту і обидва щось думали [...]. Ті дві яхти – неначе Західна і Східна Європа. Здебільшого люди на Заході не такі відкриті, гостинні, щирі до незнайомих, як люди у Східній Європі. Бретіслава дивувало те, наскільки неорганічною є в Антарктиці така поведінка, як у людей

на сусідній яхті. Неготовність змінити звички, коли ти в унікальній ситуації, можливо, лише раз у житті. Вони не готові порушити свої правила задля нагоди зустрітися з людьми, які також чомусь тут [...]. Пізніше Пьотр казав, що такої гостинності, як на «Вернадському», на станціях західних країн немає. У них все чітко за протоколом. Прийшли гості, усі формальності відбули – гостей відпровадили. На «Вернадському» ж розмови, сауна, канапки, музика, саморобні шоти, атмосфера часто не протокольна [...]. Саме тому туристи, зокрема західні, дуже люблять приходити туди, бо там є жива атмосфера» [3, с. 205–206].

Отож, якщо / коли розділ із описаною тут ситуацією також буде перекладено англійською, то читачі з інших країн світу зможуть отримати бачення різниці між культурами Західної і Східної Європи на прикладі поведінки під час комунікації між цими групами в Антарктиді з української, польської та чеської перспективи зокрема з цього джерела інформації.

Водночас, саме з метою донесення широкій іноземній англо- та іспаномовній аудиторії особливостей української культури, історії, традицій, сфери наукових досліджень, підходів до підприємництва тощо українська компанія «Headway» запустила проєкт «Essence of Ukraine». У рамках цього проєкту було обрано понад 30 книг українських авторів, серед яких і «Мрія про Антарктиду», з метою створення резюме (summary) і висвітлення ключових ідей та тез кожного з текстів. Мета проєкту полягала в тому, аби сформувати уявлення світу про Україну і дати мільйонам користувачів програми можливість вивчити щось нове про нашу країну [5]. Проте переклад ключових тез та ідей книг, зокрема книги про Антарктиду, полягав не так у перекладі з мови на мову, як у виокремленні важливих меседжів цих книг і донесенні їх до іноземної аудиторії так, щоб вони були їм зрозумілими / містили зрозумілі для їхніх культур сенси.

Відтак, робота автора (а саме як журналіста, який комунікує з людьми та навколишнім світом з метою збору та обробки інформації, та як письменника,

який шукає засобів донесення вражень про світ до читача) стає вузловою точкою різнопланової двосторонньої комунікації. Адже він отримує інформацію від людей інших мов та культур; обробляє та інтерпретує інформацію та подає її своїм читачам зрозумілою для них мовою (як у прямому значенні слова, так і в розумінні образів, метафор тощо); у той же час, займається перекладом на свою мову, а також безпосередньо чи опосередковано долучається до процесу перекладу власного тексту на іноземні мови. При чому важливо звернути увагу, що може йтися не так про переклад з мови на мову, а, як зазначалося вище, з певних сенсів, зрозумілих автору, на сенси зрозумілі читачам з інших мов.

Таким чином, наведений вище уривок з книги, а також інші приклади, демонструють роботу автора на трьох рівнях комунікації: 1) комунікація з представниками різних культур і намагання їх зрозуміти і описати (**пояснення**), 2) інтерпретація певних особливостей культур, порівняння їх для наочності і донесення власних спостережень до своєї аудиторії з метою збільшення її обізнаності про інші культури (**інтерпретація**) і 3) власне, процес перекладу на свою мову певної інформації, а також – на прикладах перекладу розділу «Бархани» англійською та створення резюме книги англійською та іспанською мовами – можливість бути залученим до перекладу на іноземні мови вже не для донесення інформації про світ українським читачам, а навпаки – інформації про *українське* аудиторії інших країн (**переклад**).

Відтак, робота автора тексту, який комунікує з представниками інших культур для пізнання світу та донесення отриманої інформації до своєї аудиторії, пов'язана із перекладом, але передовсім – з двосторонньою міжкультурною комунікацією, яку переклад, власне, підтримує. Практичним прикладом є також сайт, присвячений антарктичній тематиці та, окремо, темі українців у Антарктиді. Він є результатом експедиції автора (журналіста / письменника) в Антарктиду, метою якої було зібрати інформацію і представити її українському читачу. Втім, на новому етапі роботи з текстами, виникла ідея створення

двомовного сайту (англійська та українська мови), метою якого є як презентація Антарктиди українцям, так і розповідь широкій англomовній аудиторії про історію українців у Антарктиді та досягнення українських науковців на крижаному континенті, що має сприяти – на ґрунті процесу перекладу – обізнаності іноземців про українців загалом, а також комунікації між українською та іншими культурами [9].

Література

1. Борхес Х.-Л., Касарес А.-Б. Шість головоломок для дона Ісидро Пароді / пер. з ісп. С. Чубай. Львів : Видавництво Старого Лева, 2017. 224 с.
2. Москалюк К. Прохасько Маркіян: «Не хотілось би просто констатувати факт, що побачив пінгвіна». *Detector.media*. URL: <https://detector.media/infospace/article/143060/2018-12-04-markiyan-prokhasko-ne-khotilos-by-prosto-konstatuvaty-fakt-shcho-pobachyv-pingvina/> (дата звернення: 16.05.2025).
3. Прохасько М. Т. Мрія про Антарктиду. Львів : Видавництво Старого Лева, 2022. 656 с.
4. Содомора А. «Уточнюйте значення слів...» (6). *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/119216> (дата звернення: 14.05.2025).
5. Essence of Ukraine: headway launches a free book summary collection. *Headway media*. URL: <https://makeheadway.com/blog/essence-of-ukraine-headway-launches-a-free-book-summary-collection/> (date of access: 09.05.2025).
6. How many languages are there in the world? *Ethnologue*. URL: <https://www.ethnologue.com/insights/how-many-languages/> (date of access: 03.05.2025).

7. Liddicoat A. Intercultural mediation, intercultural communication and translation. *Perspectives*. 2015. Vol. 24, no. 3. P. 354–364. URL: <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.980279> (date of access: 12.05.2025).
8. Munteanu C. Aberrant decoding and its linguistic expression (an attempt to restore the original concept). *Procedia – social and behavioral sciences*. 2012. Vol. 63, no. 2012. P. 229–241. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.10.034> (date of access: 08.05.2025).
9. No polar bears. *nopolarbears.aq*. URL: <http://nopolarbears.aq> (date of access: 15.05.2025).
10. Prokhasko M. The dream of Antarctica. An excerpt from chapter 52: Barchans. *The seventh wave*. URL: <https://theseventhwave.org/publication/digital-residency-spotlights/markiyan-prokhasko-residency/> (date of access: 10.05.2025).

Розділ 5

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ КРИЗ І ВИКЛИКІВ

Іванова Ольга

(Науковий керівник – Оздемір О.В., кандидат філологічних наук, доцент)

ВТІЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У ПОВІСТІ-ПРИТЧІ Р. БАХА «ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН»

У статті проаналізовано повість-притчу Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон» крізь призму екзистенціалізму як філософської та літературної течії. Розглянуто основні екзистенційні категорії, зокрема свободу, самотність, абсурдність буття та пошук істини. Особливу увагу приділено символіці образу головного героя, його трансформації та бунту проти конформізму. Здійснено паралелі з ідеями Ж.-П. Сартра, А. Камю та С. К'єркегора. Доведено, що повість має багаторівневу філософську структуру й актуалізує екзистенційні пошуки сучасної людини.

Ключові слова: абсурдність буття, автентичність, екзистенціалізм, притча, пошук істини, самотність, свобода, символіка, філософія буття.

The article analyzes Richard Bach's novella-parable Jonathan Livingston Seagull through the lens of existentialism as both a philosophical and literary movement. The study explores key existential categories such as freedom, loneliness, the absurdity of existence, and the search for truth. Particular attention is paid to the symbolism of the protagonist, his transformation, and his rebellion against conformity. Parallels are drawn with the ideas of J.-P. Sartre, A. Camus, and S. Kierkegaard. It is argued that the novella possesses a multi-layered philosophical structure and resonates with the existential quest of the modern individual.

Keywords: absurdity of existence, authenticity, existentialism, freedom, loneliness, parable, search for truth, symbolism, philosophy of being.

Література завжди була відображенням філософських пошуків людини, її роздумів про сенс буття, свободу вибору та самореалізацію. Одним із яскравих прикладів такого осмислення є повість-притча Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон». Цей твір, що поєднує художню вигадку з глибоким філософським підтекстом, розкриває ключові екзистенційні категорії, такі як свобода, самотність, пошук істини та подолання обмежень.

У сучасному світі, що характеризується глобальними трансформаціями – політичними, соціальними, культурними та технологічними – індивід дедалі частіше стикається з кризою ідентичності, почуттям екзистенційної порожнечі та самотності. У добу постмодерну, де спостерігається фрагментація смислів, сумнів у стабільності істин та етичних орієнтирів, виникає потреба у філософському переосмисленні себе й світу. У цьому контексті повість Баха постає не лише як художній твір, але й як форма філософської рефлексії над екзистенційними питаннями, актуальними як у ХХ, так і у ХХІ століттях.

Метою розвідки є з'ясування втілення основних екзистенційних категорій у повісті-притчі Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон». Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) простежити вплив філософських концепцій екзистенціалізму на зміст твору, зіставивши його з ідеями Ж.-П. Сартра, А. Камю та С. К'єркегора;

2) визначити основні екзистенційні категорії, які проявляються у творі, зокрема свободу, самотність, абсурдність буття та пошук істини;

3) дослідити символіку образу головного героя та його трансформацію, проаналізувавши її зв'язок із ключовими екзистенційними концепціями;

4) виявити літературні засоби, що використовуються для втілення філософських ідей, проаналізувавши стилістичні, образні та наративні особливості твору.

Стан розробки теми в літературознавстві. Наукова література, присвячена повісті-притчі Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон», містить

різні підходи до її аналізу. Дослідники відзначають як автобіографічні елементи, так і вплив філософських концепцій, зокрема ідей Сартра, Камю та К'єркегора [5; 4]. Вітчизняні та зарубіжні критики, серед яких Петров [3], Карівець [2], Ковальова та Гончарова та ін., наголошують на універсальності образів, що робить повість «Чайка Джонатан Лівінгстон» актуальною для різних культур та епох. Водночас необхідність подальшого аналізу екзистенційних мотивів у творі обумовлена недостатньою увагою до міждисциплінарного осмислення поєднання філософських категорій із художніми засобами, що й підтверджує важливість даної розвідки.

У процесі дослідження було виокремлено та проаналізовано такі основні екзистенційні категорії як:

1. Свобода.

«Для більшості чайок не важливо літати. Важливо їсти. Для цієї чайки важливо було літати... більше за все інше» [1, с. 10]. Ця цитата ілюструє розрив Джонатана зі стандартами зграї, його прагнення до метафізичної свободи через політ. Свобода постає як головна рушійна сила дії Джонатана. Його свідомий вибір залишити зграю, що обмежує індивіда правилами виживання, є не лише виявом фізичної незалежності, а насамперед проявом духовного бунту. Політ як метафора свободи репрезентує не лише просторову експансію, а й метафізичну втечу від конформізму, шаблонності та пасивного існування. Тут очевидний зв'язок із сартрівською ідеєю свободи як «засудженості» людини до самостійного вибору.

2. Самотність.

Самотність є необхідним супутником свободи. У процесі самоствердження Джонатан переживає відчуження, яке набуває екзистенційного виміру. Вигнання зграї – не просто соціальне відторгнення, а символічна ініціація героя в іншу реальність, де істина відкривається лише в тиші самопізнання. Відокремленість героя перегукується з образом самотнього «Сізіфа» Камю, що не зупиняється

перед абсурдом буття. «Він не відчував жалю за те, що його вигнали. Якщо б вони хотіли зрозуміти – вони б зрозуміли. А якщо ні – що ж, хай летять собі» [1, с. 23]. Тут проглядається усвідомлене прийняття самотності як умови автентичного існування.

5. Абсурд.

Конфлікт між ідеалом і реальністю, між прагненням і межами можливого породжує відчуття абсурду. Проте, як і у Камю, абсурд не є тупиком, а, навпаки, відправною точкою для нового етапу духовного зростання. Упертість Джонатана, його небажання підкорятися безглуздим правилам, свідчить про бунт проти безсенсовності – і водночас про прийняття світу таким, яким він є, без ілюзій.

Образ Джонатана Лівінгстона постає символом екзистенційної автентичності, що відмовляється від чужих правил і проходить шлях від учня до вчителя. Він уособлює архетип шукача, реформатора, а також будь-якої особистості, яка прагне бути собою всупереч суспільному тиску.

Форма притчі надає твору універсальності, дозволяє переосмислювати алегоричні образи у філософському ключі. Центральний символ – чайка – втілює духовне прагнення до вищого рівня буття. Повторювані мотиви польоту, світла, висоти протистоять образам буденності, зграї, низькості. Мовна лаконічність, ритмізація оповіді, використання метафор і контрастів надають твору інтенсивного символічного навантаження. Художня структура функціонує як кодована система, що відкривається в результаті герменевтичного аналізу.

Наративна структура твору – оповідь у третій особі з фокусом на головному героєві – сприяє розкриттю ідеї постійного становлення як сенсу людського життя. Притчевість, символіка польоту, учнівства й учителя формують багаторівневу семіотичну систему, що дає змогу інтерпретувати текст як глибокий філософський твір.

Таким чином, повість-притча «Чайка Джонатан Лівінгстон» постає як текст, що інтегрує філософську і художню парадигми. Екзистенційні категорії

втілено не лише через тематичний зміст, а й через композицію, символіку та поетику твору. Джонатан – не просто персонаж, а екзистенційна модель суб'єкта, що кидає виклик обмеженням, шукає істину та живе згідно з внутрішньою правдою. У сучасному контексті твір Баха набуває особливої актуальності, адже він резонує з духовними потребами людини, яка прагне автентичності, свободи та сенсу в добу непевності.

Література

1. Бах, Р. *Джонатан Лівінгстон, мартин* : пер. з англ. Д. Шостак. Київ : КМ-БУКС, 2019. 128 с.
2. Карівець, І. *Екзистенціалізм – живий і важливий* URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal%20paper/2024/nov/36752/karivetsexistentialism.pdf>
3. Петров, В. *Екзистенціалізм і ми. Розвідки : у 3 т. Т. 2.* Київ : Темпора, 2013. С. 48–56.
4. Flynn, T. *Existentialism: A Very Short Introduction.* New York : Oxford University Press, 2006. 243 с.
5. Sasani, S., Foroozan, S. S. A Sartrean Existentialist Look at Bach's *Illusions: The Adventures of a Reluctant Messiah.* 2015.

Носок Анастасія, Савенок Марія

(Науковий керівник – Арібжанова І. М., кандидат філологічних наук, доцент)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХАТА В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Дослідження присвячено багатоманіттю емоційного забарвлення концепту ХАТА у «Кобзарі» Т. Шевченка. У праці схарактеризовано ядро й периферію досліджуваного концепту, систематизовано та проаналізовано приклади його реалізації.

Ключові слова: *мовна картина світу, концепт, конотація, Т. Шевченко, «Кобзар».*

The study is devoted to the diversity of the emotional coloring of the concept of KHATA in T. Shevchenko's «Kobzar». The work characterizes the core and periphery of the studied concept, systematizes and analyzes examples of its implementation.

Keywords: *linguistic picture of the world, concept, connotation, T. Shevchenko, «Kobzar».*

Мова супроводжує нас упродовж усього життєвого шляху, здійснюючи вплив на формування й функціонування майже всіх сфер діяльності. Це засвідчує беззаперечну взаємозалежність мови та культури. Одним із найяскравіших виражень цього зв'язку постає концепт, що є гармонійним симбіозом ментального та лінгвістичного буття людини.

В українському мовознавстві **концепт** досліджували: О. Богомолець-Бараш, В. Дячук, І. Голубовська, В. Жайворонок, А. Загнітко, В. Іващенко, Ю. Калюжна, В. Кононенко, Т. Космеда, М. Кочерган, Ж. Краснобаєва-Чорна,

О. Ладика, Л. Лисиченко, А. Приходько, Т. Радзієвська, О. Селіванова, Н. Слухай та ін.

О. Богомолець-Бараш визначає *концепт* як «складний ментальний конструкт, який відображає уявлення певного соціуму / мовної особистості про значущий для певного часового проміжку об'єкт дійсності разом із важливою суспільно-історичною та етнокультурною інформацією шляхом вербалізації цих уявлень у відповідному фрагменті мовної картини світу» [1, с. 50].

О. Ладика зауважує, що серед найпоширеніших методів дослідження концептів виокремлюють такі: 1) аналіз словникових визначень; 2) етимологічний аналіз (ключового слова-імені концепту); 3) побудова лексико-фразеологічного поля (ключового слова); 4) аналіз синоніміїчних одиниць; 5) метод контекстуального аналізу; 6) аналіз когнітивних метафор; 7) аналіз репрезентації слова-імені концепту в пареміях, афоризмах, індивідуально-авторських конотаціях; 8) встановлення семіотичного й асоціативного полів концепту; 9) кількісний аналіз; 10) лінгвістичний експеримент [5, с. 47–50].

Індивідуальний стиль Т. Шевченка відзначено такою рисою, як символічне наповнення побутової лексики, яку вживають у типових розмовних синтаксичних конструкціях. Поезія митця змальовує певний мікропростір за допомогою частого вживання слова «хата». У мовній практиці Кобзаря цю лексему реалізовано на основі етноментального сприйняття, де вона набуває розширеного індивідуально-авторського смислового наповнення, що виходить за межі її загальноживаного значення. В українській мовній картині світу це концептуальне слово позначене виразною символікою, що сприяє багатоманітній реалізації у фразеологізмах, прислів'ях та приказках [2, с. 153–154].

Під час дослідження концепту ХАТА ми застосували сім найпоширеніших методів дослідження в цій сфері, що були виокремлені О. Ладикою [5, с. 47–50]. «Кобзар» Т. Шевченка дає широку парадигму синоніміїчних лексем,

словосполучень і паремій, що гармонійно вибудовують форму і зміст досліджуваного концепту (Таблиця 1).

Таблиця 1.

<p>Номінативний простір (форма концепту)</p>	<p>Семантичний простір (зміст концепту)</p>
<p>Ядро: лексичні одиниці (ключові слова та деривати): <i>хатина, хата, пустка, палати</i> тощо.</p>	<p>Ядро: семантика лексичних одиниць: <i>одноповерховий сільський житловий будинок.</i></p>
<p>Приядрова зона: синтаксичні одиниці (словосполуки): <i>тиха хата, курінь, зелена хата, смердяча хата, пустка нетоплена, удовина хата, безверха хата, горіла хата, сотникова хата, нова добра хата</i> тощо.</p>	<p>Приядрова зона: відтінки емотивного навантаження.</p>
<p>Периферія: фразеологічні одиниці (фраземи, паремії): «<i>Ні родини, ні хатини</i>»; «<i>В хаті, як у раї!</i>»; «<i>Сидить собі сіромаха, / Мов у своїй хаті</i>».</p>	<p>Периферія: семантика синтаксичних одиниць – хата як безпечний простір.</p>

В. Жайворонок у своєму словнику наводить характеристики, співвідносні з периферією концепту ХАТА [3]. Зокрема, асоціації: українці поєднували хату з небом, оскільки дах хати слугував символом небосхилу. Саме тому на його найвищій точці розміщували зображення богині Оранти, що є одним з

найпоширеніших типів іконографічного зображення Божої Матері. Також хата була уособленням благополуччя, родинного вогнища, гостинності, волі, тепла та спокою. Поширеним протиставленням є опозиція *своя хата – чужа хата*.

Важливим елементом етнічного досвіду наших предків є дім та місце, де жили цілі покоління. Звичаї та обряди, пов'язані з хатою, віддавна дуже різноманітні. Наприклад, проявом особливої неповаги до гостя є підмітання при ньому оселі. І навіть сьогодні до приміщень не можна заходити з покритою головою, там не можна палити, свистіти. За народними прикметами, не слід будувати оселю на роздоріжжі, току чи місцях, де стався якийсь злочин. Благодатним місцем для побудови хати слугувала чиста, рівна, тверда земля.

До загальноновживаних епітетів до лексеми «хата» належать: *рідна, мала, велика, біла, чиста, убога, темна, удовина, родинна, ненькова, батькова*. Поширеними є такі стійкі сполуки: *Хату руки держать; У веселій хаті веселі люди; Що хата має, тим і приймає; Своя хата – своя правда; Не надійся на чужу хату, бо під тином доведеться умирати* тощо.

Матеріалом нашого дослідження став «Кобзар» Т. Шевченка, у якому ми виокремили три основні групи відповідно до емоційного забарвлення, що формують концепт ХАТА в поетичній творчості митця (Таблиця 2).

Таблиця 2.

Позитивна	Негативна	Нейтральна
<p><i>У нас на Вкраїні. Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока І станом висока, У жупані; кругом пані,</i></p>	<p><i>Всю славу козацьку за словом єдиним Переніс в убогу хату сироти. Прилинь, сизий орле, бо я одинокий</i></p>	<p><i>Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти, Та де тобі! таке лихо, Що не видно й світа. («Катерина»)</i></p>

<p><i>І спереду, й збоку.</i> («Утоплена»)</p>	<p><i>Сирота у світі, в чужому краю.</i> («Сонце гріє, вітер віє...»)</p>	
<p><i>І може, в тихій твоїй хаті</i> <i>Я буду знову розмовляти</i> <i>З тобою, друже мій.</i> («N. N. О, думи мої! о, славо злая!..»)</p>	<p><i>Що зосталось байстрюкові?</i> <i>Хто з ним заговорить?</i> <i>Ні родини, ні хатини;</i> <i>Шляхи, піски, горе...</i> («Катерина»)</p>	<p><i>Ходя по долині.</i> <i>Виспіває, поки вийде Чорнобрива з хати...</i> («Тополя»)</p>
<p><i>У тієї Катерини Хата на помості,</i> <i>Із славного Запорозжя</i> <i>Наїхали гості.</i> («У тієї Катерини...»)</p>	<p><i>А понеділок?.. Друже-brate!</i> <i>Ще прийде ніч в смердячу хату,</i> <i>Ще прийдуть думи.</i> <i>Розіб'ють</i> <i>На стократ серце, і надію...</i> («N. N. О, думи мої! о, славо злая!..»)</p>	<p><i>Було, скаже по-московськи,</i> <i>А то, лежа в хаті,</i> <i>Ще опухнеш.</i> («Москалева криниця»)</p>
<p><i>Тихо, як у раї,</i> <i>Усюди божя благодать –</i> <i>І в серці, і в хаті.</i> <i>Отож я ліг спати.</i></p>	<p><i>Нехай пустку нетоплену</i> (прим. авт. =хата) <i>Іноді нагріє.</i> («Москалева криниця»)</p>	<p><i>«Уже, таточку!» – озвалась</i> <i>Із хати Ярина.</i> («Єретик»)</p>

<p>(«Сон Комедія»)</p>		
<p>«Ой гоп, заходивсь, Зробив хату, оженивсь, І піч затопив, І вечерять наварив». («Єретик»)</p>	<p>Плаче мати одна в хаті, А дівчина в гаї. («Сон»)</p>	<p>Ой сяду я під хатою, На улицю гляну... («Ой сяду я під хатою...»)</p>
<p>Заскрипіли рано двері У великій хаті. «Вставай, вставай, Катерино, Брата зустрічати». («У тієї Катерини...»)</p>	<p>Тяжко матір покидати У безверхій хаті. А ще гірше дивитися На сльози та лати. («Сон Комедія»)</p>	<p>По садочку. Старий батько Сидить коло хати... («Дума»)</p>
<p>А я так мало, небагато Благов у бога. Тільки хату, Одну хатиночку в гаю... («Не молилася за мене...»)</p>	<p>Чорніше чорної землі Блукають люди, повсихали Сади зелені, погнили Біленькі хати, повалялись, Стави бур'яном поросли. («І виріс я на чужині, / І сивію в чужому краї...»)</p>	<p>На хутір знову благодать З-за гаю темного вернулась До діда в хату спочивать. («Наймичка»)</p>
<p>Садок вишневий коло хати,</p>	<p>І московкою я, Одиноюкою я Старіюся в чужій хаті –</p>	<p>Ввійшла в хату. Катерина Її ноги умила...</p>

<p><i>Хрущі над вишнями гудуть, Плугатарі з плугами йдуть...</i></p> <p><i>(«Садок вишневий коло хати...»)</i></p>	<p><i>Така доля моя!</i></p> <p><i>(«Полюбилася я...»)</i></p>	<p><i>(«Наймичка»)</i></p>
<p><i>Цвітуть сади, біліють хати, А на горі стоять палати</i></p> <p><i>Неначе диво.</i></p> <p><i>(«Княжна»)</i></p>	<p><i>Та до куми заходила Пшона позичати, Отих дітей годувати</i></p> <p><i>В неопленій хаті.</i></p> <p><i>(«Ой, я свого чоловіка...»)</i></p>	<p><i>Вийди, Катре, з хати:</i></p> <p><i>Я щось маю розпитати, Дещо розказати.</i></p> <p><i>(«Наймичка»)</i></p>
<p><i>Благо тобі, друже- брате, Як є в тебе хата.</i></p> <p><i>Благо тобі, як у хаті</i></p> <p><i>Є з ким розмовляти.</i></p> <p><i>(«Ми восени таки похожі...»)</i></p>	<p><i>І Катрина</i></p> <p><i>Додолу скотилась</i></p> <p><i>Головонька... «Ходім, брате, З поганої хати».</i></p> <p><i>(«У тієї Катерини...»)</i></p>	<p><i>Я ледве ступаю; Входжу в хату.</i></p> <p><i>(«Відьма»)</i></p>
<p><i>Молодою, Пренепорочною, святою</i></p> <p><i>В малій хатині буде жить</i></p> <p><i>Любов та чистая.</i></p> <p><i>(«Петрусь»)</i></p>	<p><i>Нема кому зустрінути, Затопити хату, Нема кому води тії</i></p> <p><i>Каліці подати.</i></p> <p><i>(«Не хочу я женитися...»)</i></p>	<p><i>Коло хатини</i></p> <p><i>Коза пасеться; а дитина</i></p> <p><i>І невеличке козеня</i></p> <p><i>У сінях граються.</i></p> <p><i>(«Марія»)</i></p>

<p><i>І досі сниться: під горою, Меж вербами та над водою, Біленька хаточка. («І досі сниться...»)</i></p>	<p><i>А люди біднії в селі, Неначе злякані ягнята, Позамикалися у хатах Та й мруть. («Чума»)</i></p>	<p><i>А ти весела вийшла з хати На шлях із гаю виглядати Свого Алкіда. («Неофіти»)</i></p>
<p><i>Ходімо спать, Ходімо в хату спочивать... Весела хата, щоб ти знала!.. («Чи не покинуть нам, небого...»)</i></p>	<p><i>І притчею стати Добрим людям, і охати У холодній хаті Під кожухом, і нікому Хату затопити І вимести... («Сотник»)</i></p>	<p><i>Посаджу коло хатини На wspomин дружині І яблуньку, і грушеньку, На wspomин єдиній! («Подражаніє Едуарду Сові»)</i></p>
<p><i>Поставлю хату і кімнату, Садок-райочок насаджу. Посиджу я і походжу В своїй маленькій благодаті. («Л.»)</i></p>	<p><i>Тяжко годувати Малих діток неумитих В нетопленій хаті... («Кавказ»)</i></p>	<p><i>Вийшли з хати батько й мати В садок погуляти, Порадитись, кого б то їм Своїм зятем звати? («Тече вода з-під явора...»)</i></p>
<p><i>Або над Стіксом, у раю, Неначе над Дніпром широким,</i></p>	<p><i>Хата пусткою смерділа. От я заховала Близнят своїх у коморі... («Відьма»)</i></p>	<p><i>Наїхали старости Й молодик за ними; Вони собі пішли в хату</i></p>

<p><i>В гаю – предвічному гаю, Поставлю хаточку, садочок Кругом хатини насаджу...</i></p> <p>(«Чи не покинуть нам, небого...»)</p>		<p><i>З батьком розмовляти...</i></p> <p>(«Подражаніє Сербському»)</p>
--	--	--

Поетичний доробок видатного поета в «Кобзарі» засвідчує широку реалізацію концепту ХАТА. Ми виокремили 205 прикладів, серед яких позитивної конотації – 50; негативної – 95; нейтральної – 60 (Діаграма 1).

Діаграма 1.

Отже, Т. Шевченко за допомогою образу *хати* змальовує цілісний мікрокосмос українця того часу, не обмежуючись його узвичаєним розумінням – місце проживання ліричних героїв. Це дозволяє зробити висновок, що поет

багатогранно розкриває не лише ядро, а й периферію концепту ХАТА. Серед виокремлених нами прикладів переважають ті, що мають негативну конотацію. Причиною цього вбачаємо драматичні та часто трагічні історичні реалії, які стали невіддільною частиною життя Кобзаря.

Література

1. Богомолець-Бараш О. Концепт ЄВРОПА в мовній картині світу українців XVI–XVIII ст. : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035 – філологія. Київ, 2024. 291 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0824U002212>.
2. Єрмоленко С. Я. Територія мови Тараса Шевченка : Монографія / [С. Я. Єрмоленко, Г. М. Вокальчук, А. Ю. Ганжа, Л. П. Гнатюк, Г. М. Сюта]; за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Вд Дмитра Бураго, 2016. 348 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра. 2006. 703 с.
4. Кобзар – Тарас Шевченко, повний текст твору. *Бібліотека української літератури УкрЛіб*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3545> (дата звернення: 18.05.2025).
5. Ладика О. В. Методологія дослідження лінгвокультурного концепту American Dream. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 6(1). С. 47–51.

СИМВОЛІКА РОМАНУ ІЕНА БЕНКСА «ОСИНА ФАБРИКА»

У розвідці проаналізовано символіку роману Іена Бенкса «Осина фабрика» як ключовий інструмент вираження філософських, психологічних і соціальних проблем постмодерної доби. Розкрито функцію символів у побудові сюжету, формуванні атмосфери та зображенні кризи ідентичності. Окрема увага приділена готичним елементам, що поглиблюють мотивацію героїв. Дослідження виявляє унікальність авторської семіотики. Символіка в романі постає як засіб деконструкції норм і пошуку сенсів у межовому досвіді.

Ключові слова: *готика, готичний роман, ідентичність, постмодернізм, символіка, трансформація.*

The article analyzes the symbolism of Iain Banks's novel The Wasp Factory as a key tool for expressing the philosophical, psychological, and social issues of the postmodern era. It explores the function of symbols in plot construction, atmospheric formation, and the depiction of identity crisis. Special attention is given to Gothic elements that deepen character motivation. The study highlights the uniqueness of the author's semiotics. Symbolism in the novel serves as a means of deconstructing norms and searching for meaning in liminal experience.

Keywords: *gothic, gothic novel, identity, postmodernism, symbolism, transformation.*

У добу постправди, фрагментарності мислення та кризи ідентичності особливу актуальність набуває вивчення художніх текстів, які осмислюють ці явища через багаторівневу символіку. Роман «Осина фабрика» Іена Бенкса, попри свою суперечливість, став своєрідним маркером суспільних страхів,

психологічних травм і моральних дилем кінця ХХ століття. Його символічна мова виявляється інструментом деконструкції соціальних міфів, викриття обману і формування нових сенсів.

Сьогодні, коли суспільство переосмислює поняття гендеру, сімейних цінностей, межі норми та божевілля, а також роль індивіда в соціальних структурах, аналіз таких творів набуває особливої цінності. Бенкс торкається тем, які й сьогодні залишаються болючими – ідентичність, насилля, влада, фемінізм, посттравматичність, лабіринти реальності. Отже, дослідження символіки роману «Осіна фабрика» дозволяє краще зрозуміти не тільки структуру постмодерністського тексту, а й сучасну людину в її внутрішніх суперечностях.

Метою даного дослідження є виявлення та інтерпретація ключових символів у романі «Осіна фабрика» Ієна Бенкса, а також з'ясування їхнього значення у формуванні загального ідейного змісту твору.

Завдання:

- визначити основні символи, що використовуються в романі;
- розмежувати постмодерністські універсальні символи та унікальні авторські образи;
- простежити функції символів у побудові сюжету, психологізмі персонажів та соціальній критиці;
- виявити роль символіки у створенні атмосфери тексту, його метафізичного та філософського виміру.

Творчість Ієна Бенкса не є широко дослідженою у вітчизняному літературознавстві, оскільки більший акцент було зроблено на теоретичні основи готичного роману (Білоус О. Ю. [2; 3]), що створює певну лакуну в критичному дискурсі.

Зарубіжні дослідники, зокрема британський дослідник і теоретик літератури Фред Боттінг (Fred Botting) у своїй праці «Gothic» (1996), вивчаючи

історичний розвиток готичного жанру, звертає також увагу на такі його ключові мотиви, як страх, таємниця, ізоляція та надприродне [4]. Британська англіканська священник та літературознавець Еллісон Мілбанк (Alison Milbank) у розвідці «God and the Gothic: Religion, Romance and Reality in the English Literary Tradition» (2018) [5] розглядає зв'язок між готичною літературою, релігійними мотивами та історичними змінами.

К. Стронг, Дж. Вуд та Р. Бойд аналізують «Осину фабрику» переважно з погляду психології девіантної поведінки та гендерної ідентичності. Водночас символіка роману часто залишається в тіні, розглядаючись фрагментарно. В українському науковому просторі бракує системного дослідження авторської символіки у творчості Бенкса, що й зумовлює потребу в її ґрунтовному аналізі.

Роман «Осина фабрика» – це складна символічна система, у якій символи виступають не лише художнім засобом, а й структуроутворюючими елементами, що формують філософське ядро твору. Найбільш значущими постають такі образи:

1. *Острів* – метафора ізоляції, альтернативної реальності, власного світу героя. Простір острова обмежений і водночас безмежний у своєму символізмі – це і внутрішній світ Френкі, і місце екзистенційної пастки.
2. *Міст* – єдина зв'язкова ланка між «реальністю» та особистою реальністю Френкі. Його перетин – це акт трансформації, вихід за межі свого психічного простору.
3. *Фабрика ос* – головний символ, що репрезентує внутрішній світ героя, його спосіб взаємодії з реальністю через ритуал, гру, магію. Вона не лише пророкує, а й виконує функцію священного механізму спокути, символізуючи смерть, долю, ілюзію контролю.

4. *Лабіринт* – центральна метафора постмодерну: структура, у якій немає чітких меж, а всі істини – умовні. Лабіринт – це фабрика, острів, свідомість Френкі, структура самого роману.

5. *Двері та ключі* – символи доступу до істини, якісного переходу між світами. Двері до кабінету батька – метафора істинного знання, яке змінює все.

6. *Вогонь і вода* – «надсимволи», що виступають амбівалентними стихіями очищення та знищення. Вогонь символізує вибух істини (буквально й метафорично), вода – гнучку силу змін.

7. *Маска, статъ, тіло* – окремий комплекс символів, що пов'язаний із гендерною ідентичністю. Батько перетворив дівчинку на хлопчика – не лише фізично, а через нарративну реконструкцію реальності. Це акт контролю, експерименту і гри у владу.

8. *Гра* – наскрізний символ, який задає тон усьому роману. Усі герої залучені у гру: Френкі – у свої ритуали, батько – у контроль над дитиною, суспільство – у підтримку нормальності.

Роман піднімає ключові філософські питання: хто ми є, ким нас створюють інші, де межа між правдою і вигадкою? Символіка дає відповіді на ці запитання або ж залишає їх відкритими – у душі постмодерну.

Отже, роман «Осина фабрика» Ієна Бенкса є зразком постмодерністського тексту, де символіка виступає головним засобом пізнання світу й себе. Символи не лише оформлюють структуру твору, а є його змістом. Вони репрезентують внутрішній стан героя, демонструють складність людського буття, критикують соціальні конструкції. Автор використовує як універсальні постмодерні символи (гра, лабіринт, божевілля, хаос), так й унікальні авторські (осина фабрика, міст, острів, стовпи жертвоприношення, порох, двері, тіло), формуючи нову семіотичну модель реальності.

Таким чином, без розуміння символіки неможливо досягнути глибинний сенс роману. Твір Ієна Бенкса стає дзеркалом, у якому сучасна людина бачить розщеплену, суперечливу, але справжню версію себе.

Література

1. Бенкс І. Осина фарбика. URL: <https://uabooks.net/reader/310/> (дата звернення: 12.01.2024).
2. Білоус О. Ю. Архетипи готичного роману (спроба семіотичного аналізу готичної прози). Американська література на рубежі ХХ–ХХІ століть: *матеріали II Міжнар. конф. з літератури США*. Київ, 26 верес. 2002 р. Уклад. Т. Н. Денисова. Київ : ІМВ, 2004. С. 191–203.
3. Білоус О. Ю. Готична традиція у літературі США та її трансформація у творчості Вокера Персі. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/312/776/20754.html> (дата звернення: 12.06.2024 р.).
4. Botting Fred. *Gothic*. Лондон : Routledge, 1996. 180 с.
5. Milbank Alison. *God and the Gothic: Religion, Romance and Reality in the English Literary Tradition*. Оксфорд : Oxford University Press, 2018. 304 с.

ΧΡΟΗΚΑ

Совтис Наталія, Волос Наталія, Шкарбан Тамара

**Всеукраїнська науково-практична конференція
«УКРАЇНСЬКА МОВА
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА СВІТОВОМУ ВИМІРАХ»:
підсумки та здобутки (м. Рівне, 29 травня 2025 року)**

29 травня 2025 року філологічний факультет став локацією для проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції **«Українська мова в національному та світовому вимірах»**, зініційованої колективом кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету й присвяченої пам'яті очільників кафедри професора Каленика Шульжука та професорки Галини Вокальчук – мовознавців, добре знаних в Україні та за її межами.

Значна активність та увага як відомих науковців, так і молодих лінгвістів до проведеного заходу засвідчена відповідною географією зголошених до різних форм участі з багатьох регіонів України.

Співorganizаторами конференції стали Департамент освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Державний університет «Київський авіаційний інститут», *Національний університет водного господарства та природокористування*, Хмельницький національний університет.

Модерувала захід завідувач кафедри української мови професор Наталія Совтис, яка висловила слова щирої вдячності нашим відважним захисникам, які боронять Україну, її свободу та незалежність.

Наукову конференцію розпочав в.о. ректора професор Роман Павелків, який наголосив на важливості вивчення та популяризації української мови в сучасних умовах. Згадав керівник університету про безцінну спадщину багаторічних очільників кафедри, що стала фундаментом для подальшого розвитку.

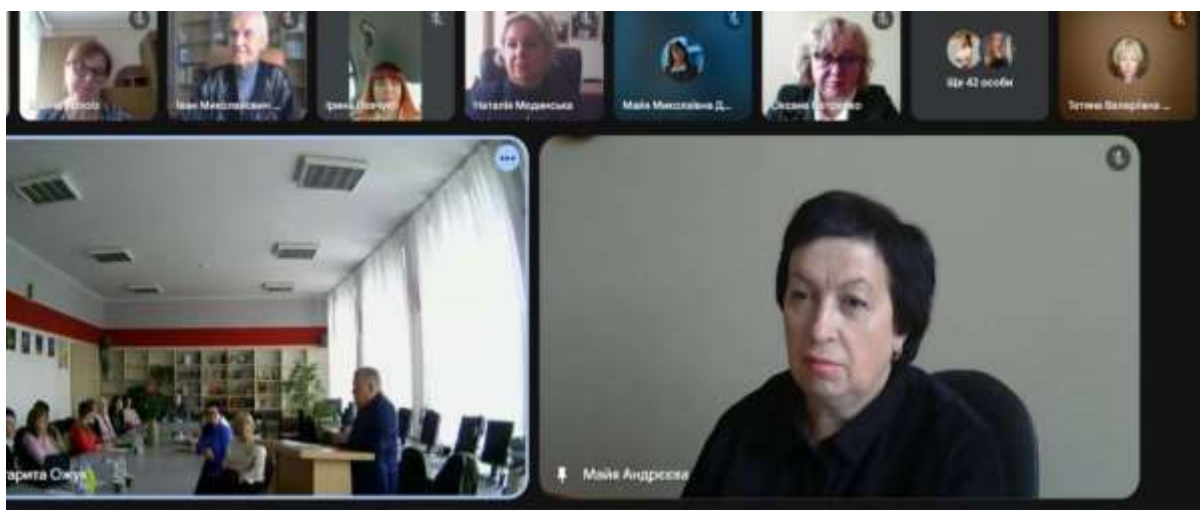
З вітальним словом до науковців звернулася проректор з інноваційної діяльності і міжнародного співробітництва професор Оксана Петренко, яка побажала успіхів у створенні потужної платформи для обміну думками, генерації нових ідей та зміцнення наукових зв'язків, а також закликала пам'ятати про неоціненний внесок тих, хто присвятив усе своє життя науці.

Зворушливими були спогади декана факультету професорки Галини Ніколайчук про Каленика Шульжука та Галину Вокальчук, чії імена стали невід'ємною частиною історії не тільки університету, але й науки загалом.

Свою підтримку висловила Майя Андреева, головний спеціаліст відділу професійно-технічної та вищої освіти департаменту освіти і науки Рівненської обласної державної адміністрації, побажавши плідної роботи, цікавих дискусій, що збагатять науковий світ, та незабутніх вражень, підкреслюючи значущість заходу для нашого регіону.

Із вітальним словом до гостей виступили:

Костусяк Наталія Миколаївна, завідувач кафедри української мови та лінгводиляктики Волинського національного університету імені Лесі Українки, доктор філологічних наук, професор;

Левчук Ірина Петрівна, завідувач кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат філологічних наук, доцент;

Малевиц Леся Дмитрівна, завідувач кафедри журналістики та українознавства Національного університету водного господарства та природокористування, кандидат філологічних наук, доцент;

Мединська Наталія Миколаївна, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, доктор філологічних наук, професор;

Сібрук Анастасія Володимирівна, в. о. завідувача кафедри української мови, історії та інформаційної діяльності Державного університету «Київський авіаційний інститут», кандидат філологічних наук, доцент;

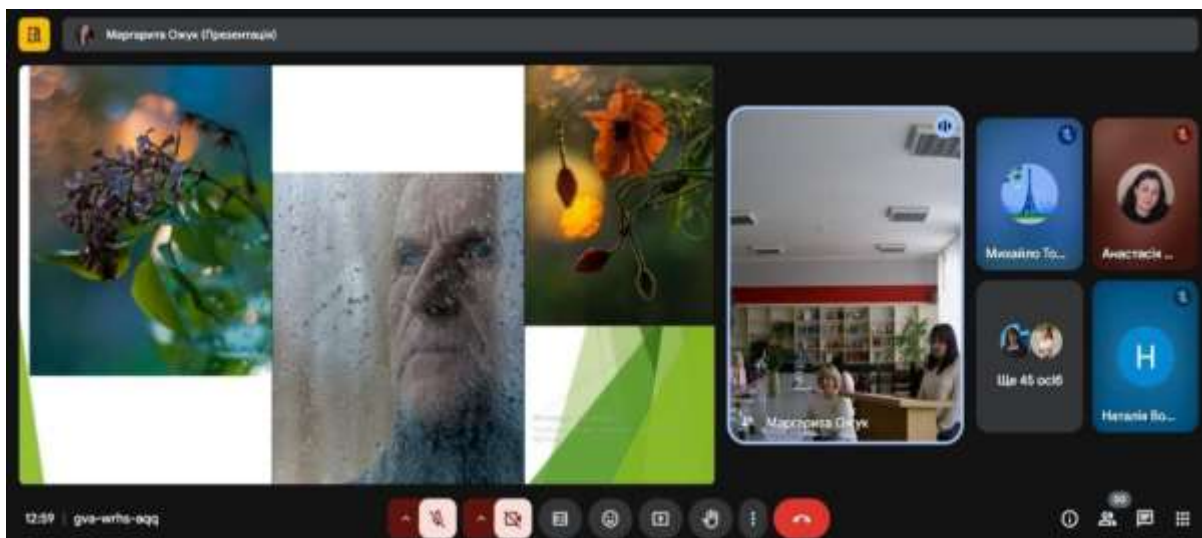
Стишов Олександр Анатолійович, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;

Сюта Галина Мирославівна, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор;

Торчинський Михайло Миколайович, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету;

Хом'як Іван Миколайович, доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія», дійсний член АН ВШ України.

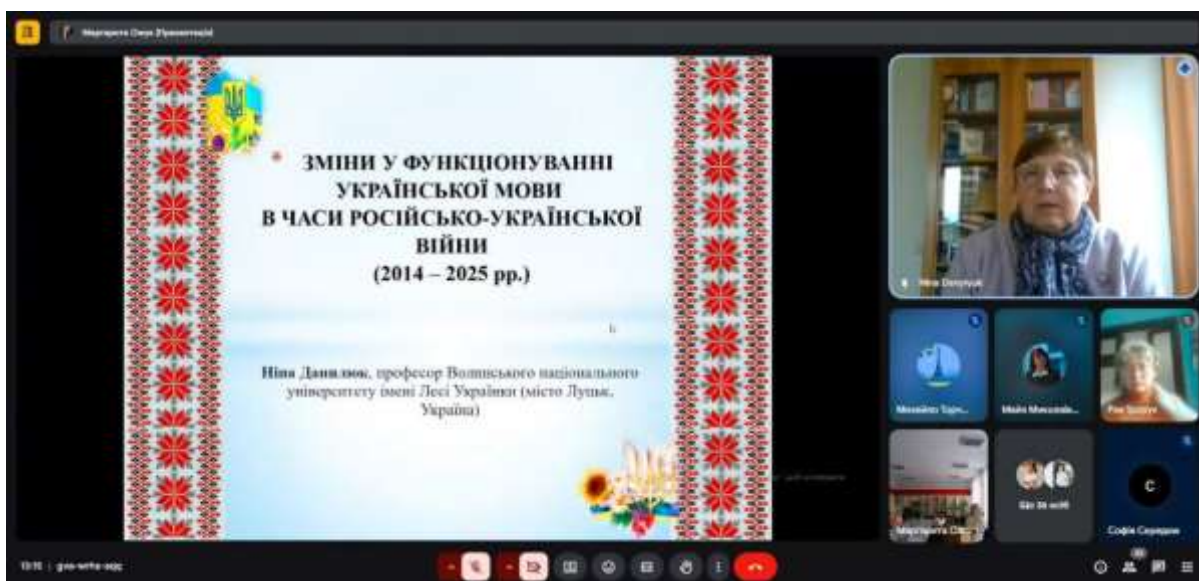

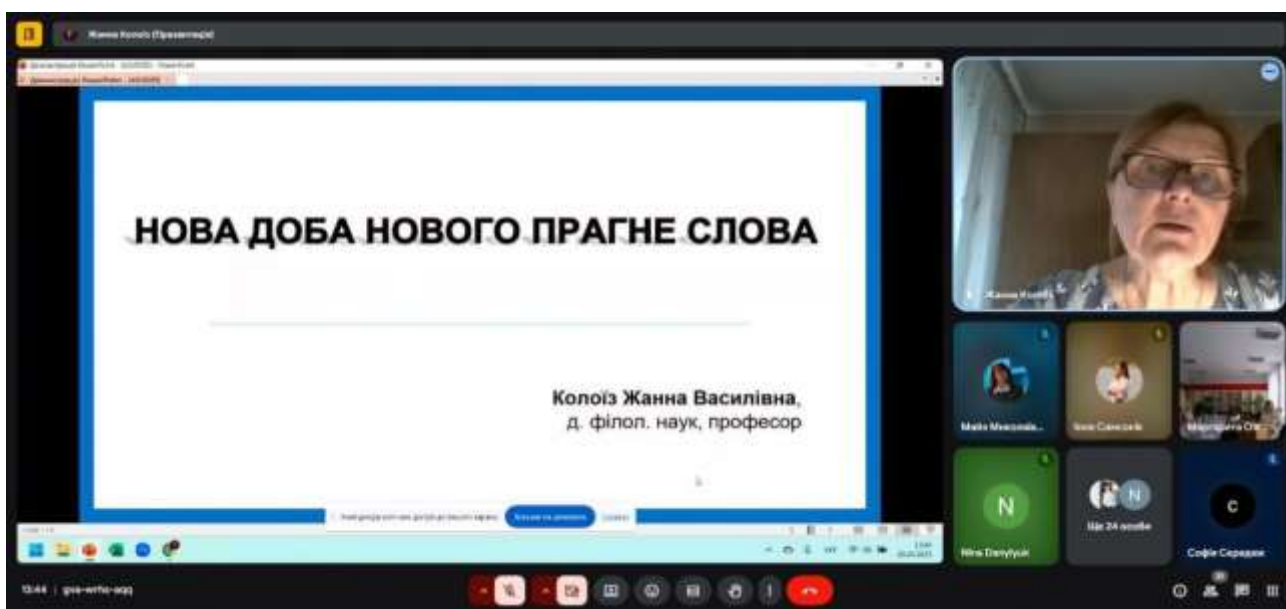
До участі в конференції цього року долучилися знані науковці та здобувачі освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту української мови НАН України, Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, Криворізького державного педагогічного університету, Національного університету «Львівська політехніка», Національного університету біоресурсів і природокористування України, Національного університету «Острозька академія», Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, а також викладачі-методисти коледжів Рівненщини, учні місцевих ліцеїв, у тому числі слухачі Рівненського відділення Малої академії наук.

На пленарному засіданні із доповідями виступили:

Данилюк Ніна Олексіївна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки. «Зміни у функціонуванні української мови в часи російсько-української війни».

Колоїз Жанна Василівна, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету. «Нова доба нового прагне слова...».

Степаненко Микола Іванович, доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України. «Мілітарна неофразеологія: лінгвокреативний вимір».

Торчинська Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри слов'янської філології Хмельницького національного

університету. «Лінгвістична природа речень з узагальненою семантикою в українському синтаксисі».

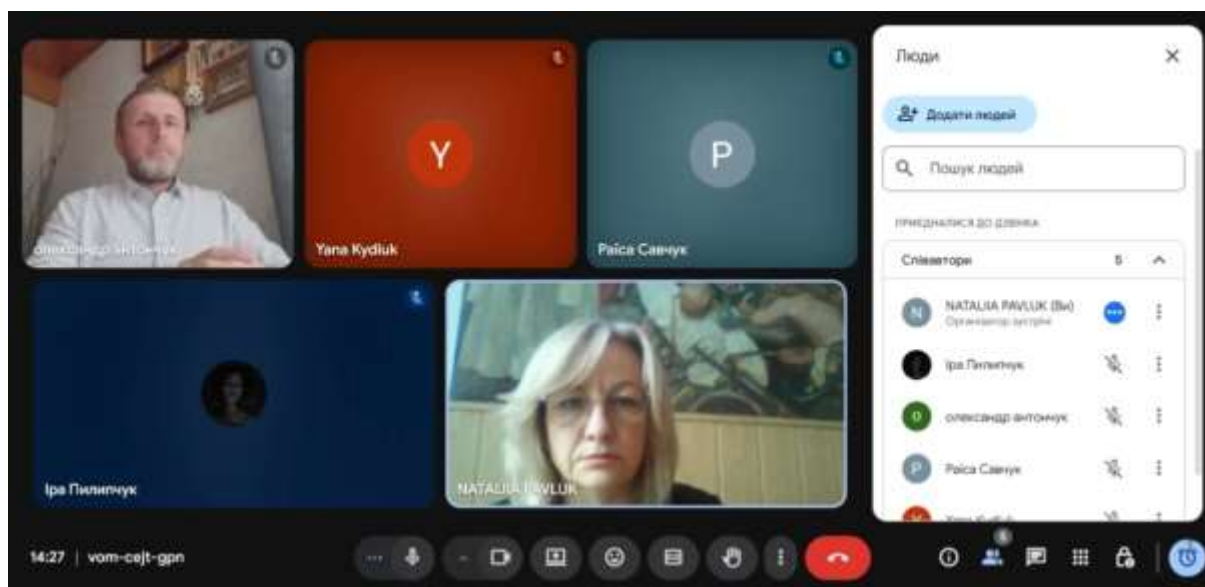

Наукове розмаїття конференції поповнили викладачі-методисти Відокремленого структурного підрозділу «Сарненський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету», Відокремленого структурного підрозділу «Рівненський економіко-технологічний фаховий коледж Національного університету водного господарства та природокористування», Відокремленого структурного підрозділу «Дубенський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету». Свої дослідницькі проекти представили учні Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради, Рівненського ліцею «Український» Рівненської міської ради, ОЗ «Зарічненський ліцей № 1» Зарічненської селищної ради Вараського району Рівненської області, Гоцанського академічного ліцею, комунального закладу «Клеванська санаторна школа I – III ступенів» Рівненської обласної ради, Вербенського ліцею Демидівської селищної ради, Сарненського ліцею 5 Сарненської міської ради.

Під час науково-практичної конференції зі здобувачами освіти поділилися цінним досвідом відомі та зрілі науковці, зокрема 59 докторів і кандидатів наук.

У межах конференції відбулися секційні засідання, на яких понад 100 учасників виголошували повідомлення із граматики, лексикології, української неології та неографії, діалектології, перекладознавства, лінгводидактики, мовної освіти, стилістики та культури мовлення, психолінгвістики, концептології, компаративістики, літературознавства.

Переконані, що подібні заходи сприяють збереженню та примноженню наукової спадщини України, водночас активізують майбутні дослідницькі пошуки.

Дякуємо усім учасникам конференції, завдяки яким наш захід був не лише науковим обговоренням, а й теплим спогадом, сповненим поваги та вдячності.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Адах Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Авдейчик Катерина, магістр середньої освіти, вчитель української мови і літератури.

Антончук Олександр, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Бабич Христина, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Баковецька Дарина, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Бальчаровська Богдана, учениця 10 класу Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради.

Барчук Людмила, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Білоконенко Людмила, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Криворізького державного педагогічного університету.

Буян Софія, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Волос Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету

Гаврилюк Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Жакун Людмила, викладач-методист української мови Відокремленого структурного підрозділу «Сарненський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету».

Іванова Ольга, здобувачка ступеня в/о «Бакалавр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Левкович Софія, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Левшунова Олена, викладач-методист української мови Відокремленого структурного підрозділу «Сарненський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету».

Маслова Юлія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційно-документних комунікацій Національного університету «Острозька академія».

Носок Анастасія, здобувачки ступеня в/о «Магістр» Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Оздемір Оксана, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету.

Омельковець Руслана, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Павлюк Наталія, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Пляшко Софія, учениця 11 класу Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради.

Прохасько Маркіян, магістр журналістики, військовослужбовець Національної гвардії України, аспірант кафедри журналістики та засобів масової комунікації Національного університету «Львівська політехніка».

Ричагівська Юлія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Савенок Марія, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Самсонік Інна, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Свірса Діана, здобувачка ступеня в/о «Бакалавр» Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Совтис Наталія, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Сукало Тетяна, здобувачка ступеня в/о «Магістр» Рівненського державного гуманітарного університету.

Тарасюк Анастасія, учениця 11 класу ОЗ «Зарічненський ліцей № 1» Зарічненської селищної ради Вараського району Рівненської області.

Шкарбан Тамара, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Шульжук Наталія, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та славістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Ясак Світлана, викладач-методист української мови Відокремленого структурного підрозділу «Сарненський педагогічний фаховий коледж Рівненського державного гуманітарного університету».

ЗМІСТ

НА ПОШАНУ СВІТЛОЇ ПАМ'ЯТІ
ПРОФЕСОРА *КАЛЕНИКА ФЕДОРОВИЧА ШУЛЬЖУКА* ТА
ПРОФЕСОРКИ *ГАЛИНИ МИКОЛАЇВНИ ВОКАЛЬЧУК*

Адах Наталія, Гаврилюк Наталія

**ЗАВЖДИ В ПОШУКАХ НОВОГО: ТВОРЧОСВІТ ПРОФЕСОРА ГАЛИНИ
МИКОЛАЇВНИ ВОКАЛЬЧУК.....4**

Ричагівська Юлія

ГРАМАТИЧНІ ОБРІЇ ПРОФЕСОРА КАЛЕНИКА ШУЛЬЖУКА.....13

РОЗДІЛ 1

**ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ГРАМАТИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА
СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ЄС**

Барчук Людмила

СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС ЯК РОЗДІЛ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ.....20

Волос Наталія, Авдейчик Катерина

**СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ОЗНАЧЕННЯМИ В РОМАНІ «ЗА СПИНОЮ»
ГАСЬКИ ШИЯН: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНИЙ АСПЕКТ.....25**

Волос Наталія, Баковецька Дарина

**КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ СКЛАДНИХ
СПОЛУЧНИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ НЕРОЗЧЛЕНОВАНОЇ СТРУКТУРИ В
ТЕКСТАХ ТВОРІВ А. КОКОТЮХИ.....32**

Волос Наталія, Сукало Тетяна

**ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДНИХ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ РЕЧЕНЬ У
ТВОРАХ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ.....39**

Шкарбан Тамара, Бабич Христина

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ У ПРОЗІ МАРІЇ МАТІОС.....47

Шульжук Наталія, Бальчаровська Богдана

**МОРФОЛОГІЧНІ ВЕРБАЛІЗАТОРИ ЕМОЦІЙ У РОМАНІ «НЕ ОЗИРАЙСЯ І МОВЧИ»
М. КІДРУКА.....53**

**Шульжук Наталія, Пляшко Софія
СИНТАКСИЧНІ МАРКЕРИ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ В ПОВІСТІ «КАЙДАШЕВА
СІМ'Я» І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО.....66**

**Шульжук Наталія, Тарасюк Анастасія
ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗВЕРТАНЬ У ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ
ЛІНИ КОСТЕНКО (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «МАРУСЯ ЧУРАЙ»)78**

РОЗДІЛ 2

ЛЕКСИЧНА СИСТЕМА МОВИ В ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКАХ І ДИНАМІЦІ

**Буян Софія
ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ: СЛЕНГ, ЕМОДЗІ, МЕМИ,
.....93**

**Маслова Юлія
РЕПРЕЗЕТАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІННОЇ ЛЕКСИКИ У ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ
ВОЄННОГО ПЕРІОДУ.....98**

**Омельковець Руслана, Свірса Діана
КОГНІТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ НОМІНАЦІЇ
«БУДЯК ПОНИКЛИЙ» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
ЕТНОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ.....111**

**Самсонік Інна
СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ ЯК МОВНЕ ЯВИЩЕ.....117**

**Ясак Світлана
ТИПОВІ АНОРМАТИВИ В МОВЛЕННІ СУЧАСНОГО
СТУДЕНТА.....124**

РОЗДІЛ 3

МОВНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Антончук Олександр

СУЧАСНИЙ ПІСЕННИЙ ДИСКУРС У МОВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ.....132

Жакун Людмила

ФОРМУВАННЯ МОВНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ
«УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ».....139

Левкович Софія

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ В
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....145

Левшунова Олена

ЕСЕ ЯК ВИД НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ЗАНЯТТЯХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....150

Павлюк Наталія

ВПЛИВ МЕМІВ, РЕКЛАМИ Й ВІДЕО НА ВИВЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ У ШКОЛІ.....158

РОЗДІЛ 4

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Білоконенко Людмила

МІЖКУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО КОНФЛІКТІВ.....174

Прохасько Маркіян

ТЛУМАЧЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ ЯК РОБОТА АВТОРА З
МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....182

РОЗДІЛ 5
МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ
СУСПІЛЬНИХ КРИЗ І ВИКЛИКІВ

Іванова Ольга

ВТІЛЕННЯ ОСНОВНИХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ У ПОВІСТІ-ПРИТЧІ
Р. БАХА «ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН».....191

Носок Анастасія, Савенок Марія

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ХАТА В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....196

Оздемір Оксана

СИМВОЛІКА РОМАНУ ІЄНА БЕНКСА «ОСИНА ФАБРИКА».....206

ХРОНІКА

Совтис Наталія, Волос Наталія, Шкарбан Тамара

Всеукраїнська науково-практична конференція «УКРАЇНСЬКА МОВА В
НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА СВІТОВОМУ ВИМІРАХ» (м. Рівне, 29 травня
2025 року).....212

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....223

ЗМІСТ.....225

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Збірник наукових праць «Лінгвістичні студії молодих дослідників»

У збірнику збережено авторську орфографію і пунктуацію

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, власних найменувань, статистичних та інших відомостей

Випуск 14

Головний редактор *Волос Н. П.*

Заступники головного редактора *Адах Н. А., Гаврилюк Н. В., Ричагівська Ю. Є.*

Відповідальна за випуск *Волос Н. П.*

Лінгвістичні студії молодих дослідників: Збірник наукових праць. Рівне : РДГУ. 2025. Вип. 14. 229 с.

Linguistic Studios of Young Researchers: A Collection of Scientific Papers. Rivne: RSUH. 2025. Issue 14. 229 p.

This collection includes materials from a conference dedicated to the memory of Professor Kalenyk Shulzhuk and Professor Halyna Vokalchuk, including articles by young researchers and leading experts in philology and linguodidactics.

For scholars, teachers, graduate students, philology students, and schoolchildren.

This publication was produced as part of the research project "Linguistic Studios of Young Researchers" by the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies at Rivne State Humanitarian University.

Адреса редколегії:

кафедра української мови імені професора К. Ф. Шульжука
Рівненського державного гуманітарного університету, вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000.